

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Michaela Bežová

Berounsko a Hořovicko v mocenské koncepci Lucemburků

Beroun and Hořovice regions in the power conception of House of Luxembourg

Praha 2016

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla velmi poděkovat vedoucí své diplomové práce **prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc.** a své rodině, která mě podporovala a věřila.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 17. srpna 2016

Bc. Michaela Bežová

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá oblastí Berounska a Hořovicka ve středověku. Jádrem práce je vláda Lucemburků – Jana, Karla IV. a Václava IV. Pomocí pramenů zkoumá, jak se vyvíjela tamní správa, majetková držba. Rovněž se zabývá tím, do jaké míry byly statky v královském, církevním nebo šlechtickém držení. Popisuje rovněž vznik a vývoj jednotlivých měst a vesnic na Berounsku a Hořovicku. Zaměřuje se na lokální šlechtice a na jejich vztah ke královskému dvoru. Práce rovněž zohledňuje Norimberskou cestu, která touto oblastí procházela, a její vliv na držbu statků.

Klíčová slova: Berounsko – Hořovicko – Lucemburkové – Norimberská cesta – lokální šlechta

Abstract

The presented diploma thesis deals with the areas of Beroun and Hořovice in the middle ages. At the core of the work of the Government of The house of Luxembourg – John, Charles IV. and Wenceslas IV. Using sources, examines how developed its management, property tenure. It also looks at the extent to which they have been in the Royal estates, the Church or the aristocratic possession. Also describes the emergence and development of individual towns and villages in Beroun and Hořovice district. It focuses on local nobles and their relationship to the Royal Court. Work also takes into account the Nuremberg path that passed through this area, and its influence on the possession of estates.

Key words: Beroun region – Hořovice region – House of Luxemburgs – Nuremberg path – local nobility

Obsah

Seznam zkratk.....	6
Úvod.....	7
Oblast Berounska a Hořovicka.....	9
Charakteristika oblasti.....	9
Vymezení oblasti ve středověku.....	10
Správa oblasti v průběhu dějin	12
Vliv Norimberské cesty na oblast Berounska a Hořovicka.....	18
Cestování v Čechách ve středověku.....	18
Norimberská cesta	21
Berounsko a Hořovicko do vlády posledních Přemyslovců.....	32
Berounsko a Hořovicko v nejstarší historické době a v raném středověku	32
Berounsko a Hořovicko v průběhu 11. a 12. století	36
Berounsko a Hořovicko v době posledních Přemyslovců.....	43
Berounsko a Hořovicko za vlády Přemysla Otakara I.	44
Berounsko a Hořovicko za vlády Václava I.	49
Berounsko a Hořovicko za vlády Přemysla Otakara II.	55
Berounsko a Hořovicko za vlády Václava II.	62
Berounsko a Hořovicko za vlády Václava III.	66
Berounsko a Hořovicko v době Lucemburků.....	67
Berounsko a Hořovicko za vlády Jana Lucemburského	67
Berounsko a Hořovicko za vlády Karla IV.	81
Berounsko a Hořovicko za vlády Václava IV.	93
Závěr	105
Seznam použitých pramenů a literatury.....	108
Prameny	108
Literatura.....	115
Seznam příloh.....	130

Seznam zkratek

AČ – Archiv český

AKČ – Archiv Koruny české

CDB – Codex diplomaticus Bohemiae

CJM - Codex juris municipalis regni Bohemiae

CDM – Codex diplomaticus Moraviae

FRB – Fontes Rerum Bohemicarum

LC – Libri confirmationum

LE – Libri erectionum

RBM – Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae

RBMV – Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.

Úvod

Kraj známý pod názvem Berounsko a Hořovicko se nachází v poměrně malé vzdálenosti od politicko-správního centra Čech, od Prahy, což přispělo k tomu, že již od raného středověku byla oblast soustavněji osídlována. V této lokalitě bylo postaveno velké množství hradišť, které se později přeměnily ve středověké hrady. Jelikož se rozprostírala na pomezí královského loveckého revíru, česká knížata a králové zde trávili spoustu času na lovu. Díky tomu Berounsko a Hořovicko, především od vlády posledních Přemyslovců, kvetlo.

V hustě zalesněném území brzy došlo k vnitřní a posléze i vnější kolonizaci, vznikala zde od 11. století vesnice a později i města. Ta se propojovala pomocí lokálních i zemských cest, z nichž nejvýznamnější byla Norimberská cesta. Častých královských zajížděk využívali rovněž i lokální šlechtici, kteří se na čas stávali součástí dvora, a posléze se objevovali ve svědečných řadách listin. Někteří z nich dokonce na královském dvoře pobývali častěji, a proto rovněž získávali různé výsady a výhody v podobě funkcí nebo majetků.

Diplomová práce si klade za cíl objasnit proces začlenění Berounska a Hořovicka do královské domény, který započal za vlády posledních Přemyslovců, a byl dokončen v době lucemburské. Sleduje vznik a vývoj nejdůležitějších měst a hradů v této oblasti – Berouna, Žebráka, Hořovic, Hostomic, Všeradic, Svinař a dalších. Rovněž se snaží osvětlit, kdo byl v průběhu středověku držitelem jmenovaných měst i jiných statků, které se objevily v pramenech. Práce se také zastavuje nad otázkou, do jaké míry ovlivnila procházející komunikace, tzv. Norimberská cesta držbu statků v této oblasti.

První kapitola stručně představí, jaké má Berounsko a Hořovicko přírodní podmínky, které jsou důležité pro poznání vzniku cesty. Dále se práce věnuje správě této oblasti, která se v průběhu středověku poměrně často měnila – což je v podstatě dáno strukturou vlastníků. Další kapitola představuje Berounsko a Hořovicko v nejstarší době, raném středověku a v 11. a 12. století, kdy se tato oblast začala doosidlovat (tzv. vnitřní kolonizace) a konsolidovat. Vzniklo zde velké množství vsí, které králové později poměrně často využívali k darování církevním institucím či různým šlechticům za zásluhy – jako odměnu za věrné služby.

Třetí kapitola se snaží odpovědět na otázku, zda Norimberská cesta ovlivnila majetkové poměry ve studované oblasti. Proto je do textu zařazen popis trasy jmenované komunikace s vyznačením držitelů lokalit, jímž procházela.

Čtvrtá část práce se zabývá Berounskem a Hořovickem za vlády posledních Přemyslovců. V této době byla založena zdejší nejdůležitější města a hrady – Beroun, Žebrák, Hořovice, Nižbor, Zbiroh. Tehdy byl rovněž postaven hrad Valdek, který byl původním sídlem Zajíců z Valdeka. Tento rod byl pro Berounsko a Hořovicko velmi důležitý, neboť v oblasti držel ve svém vlastnictví velké množství statků právě. Úměrně k významu Zajíců z Valdeka je jim v práci věnována zvýšená pozornost.

V páté části je rozebírána Berounsko a Hořovicko v průběhu vlády panovníků z rodu Lucemburků, kdy došlo k dotvoření zdejší královské domény. Práce si všímá statků, které byly jednotlivými panovníky vykupovány, směňovány nebo prodávány. Rovněž popisuje držbu nekrálovských statků lokálními šlechtici a snaží se určit jejich původ. Pozornost je zaměřena také na Beroun, který byl jediným královským městem Berounska a Hořovicka, a zároveň jeho správním centrem. V práci se objevují ale také majetky, které měli ve svém držení příbuzní hlavní větve Zajíců z Valdeka. Tento rod zde i ve 14. století hrál velkou roli, byť jeho moc za panování Jana Lucemburského postupně klesala.

Práce se věnuje vládě Jana Lucemburského, Karla IV. a Václava IV. Situace po smrti Václava IV. a počínající husitská revoluce byla velmi složitá pro celé české království, některá města nebo šlechtici přešli na stranu Zikmunda Lucemburského, ostatní se postavili na stranu husitů. Podobná situace nastala i v oblasti Berounska a Hořovicka, podpora jedněch či druhých byla roztříštěná, a její výzkum by vydal na další odbornou studii, proto se jí již tato diplomová práce nezabývá.

Oblast Berounska a Hořovicka

Charakteristika oblasti

Území Berounska a Hořovicka se rozkládá ve středních Čechách přibližně 30 kilometrů jihozápadně od Prahy. Je obklopeno pásmem několika pohoří, na severu Křivoklátskou vrchovinou, na jihu pohořím Brdy, východní částí procházejí Hřebeny, které jsou součástí brdské pahorkatiny. Zasahují do něho chráněné krajiny Křivoklátska a Českého krasu. Geologicky je součástí Barrandienu, který je ve světě známý svými bohatými nalezišti zkamenělin. Ve středověku byla zmíněná oblast velmi hustě zalesněná, což se zachovalo až do 20. století. Ve dvacátých letech tohoto století pokrývaly lesy 41,76 %¹ veškeré plochy tohoto území. Nacházela se zde poměrně velká naleziště železné rudy, čehož využívali již Keltové v pravěké době.

Severovýchodní částí kraje protéká řeka Berounka, do které se na jejím levém břehu vlévají potoky Studený, Bubovický a Loděnický. Stejný počet přítoků je i na pravém břehu Berounky, jedná se o potoky Stříbrný, Drahlovský, Haťský a Halounský.² Dalším větším tokem je Litavka, jižní přítok Berounky, která se do ní vlévá v okolí Řevnic, a jež protéká celou sledovanou oblastí. Hlavním přítokem této říčky je Červený potok, protékající celým Hořovickem.

Tato oblast má velmi dlouhou historii, jejíž počátky se díky příznivým přírodním podmínkám (především kvůli blízkosti a četnosti řek a teplejšímu podnebí) začaly psát už v pravěku.³

Je poseta velkým počtem měst, městeček a vesnic. Z historického hlediska jsou nejdůležitějšími městy Beroun, Hořovice, Hostomice, Zdice, Zbiroh a Žebrák vzniklé za vlády posledních Přemyslovců a na počátku vlády Lucemburků. Nesmíme rovněž zapomenout na početné hrady vybudované na tomto území. Nejdůležitější roli hrál Karlštejn, rovněž unikátní dvojice staveb Žebrák – Točnick, oblíbené sídlo krále Václava IV, a taktéž hořovický hrad, který si nechali postavit předkové rodu ze Žerotína. Ve 13. století, nejspíše za vlády Václava I., byl postaven hrad v Nižboru, jenž je nejstarším gotickým hradem této oblasti.

¹ Jindřich JÚNA, *Monografie Hořovicka a Berounska I.*, Hořovice 1929, s. 8.

² František Václav ZELINKA, *Okres Berounský: nástin místo- a dějepisný*, Praha 1888, s. 7-8.

³ Marie TOŠNEROVÁ, *Beroun*, Praha 2008, s. 9.

Tento výčet hradů je pouhým zlomkem, na Berounsku a Hořovicku se nachází rovněž velký počet zemanských tvrzí. Podle dochovaných zpráv lze v této oblasti napočítat přes čtyřicet sídel zemanů, což svědčí o vytvoření velkého počtu lokální šlechty, která si zde nechala postavit svá reprezentativní sídla. Do dnešní doby se však zachovaly pouze ojedinělé zbytky těchto staveb. V západní části této oblasti bylo postaveno více sídel než v části východní. Dělo se tak kvůli tomu, že ve východní části bylo více královských statků, na západní jich bylo méně, rozpínali se tu především Zajícové z Valdeka patřící do rodu Buziců a jejich odnože. Vladykové a zemané si tu pak stavěli více obydlí.⁴

Co se týče dopravy, touto krajinou prochází hustá síť železniční a také silniční. Nejvyužívanější je dálnice D5 vedoucí z Prahy k německým hranicím přes Plzeň a Rozvadov. Dálnice nejen na Berounsku a Hořovicku vesměs kopíruje trasu Norimberské cesty vybudované ve středověku za účelem obchodu a propojení Čech se Svatou říší římskou.

Vymezení oblasti ve středověku

V dřívějších dobách nebylo toto území vždy nazýváno Berounskem anebo Hořovickem, tyto pojmy se poprvé v pramenech objevují až v pozdějším období, v případě Hořovicka se jedná o pojem moderní. Tato krajina byla ve středověku nazývána buď Tetínskem kvůli tamějšímu vybudovanému hradišti, Berounskem podle města vybudovaného ve 2. polovině 13. století, nebo Podbrdskem podle toho, že tento kraj se rozprostíral pod pohořím Brdy. Pokud tedy chceme určit, jak velká byla námi sledovaná oblast, musíme v pramenech sledovat zmíněné tři názvy.

Pro středověké období je velmi obtížné zjistit, jaké byly hranice, neboť ucelený soupis pro tuto dobu chybí. Rovněž tomu zabraňuje i fakt, že hranice jednotlivých území byly v neustálém pohybu, docházelo ke změně při prodávání a předávání jednotlivých statků a panství.

Berounsko bylo ve středověku jedním z obvodů dvorského soudu. Z jeho agendy pro 14. století můžeme rozpoznat hranice s okolními kraji, které se shodovaly s pozdějšími krajskými hranicemi. Je tedy velmi pravděpodobné, že hranice byly totožné i pro dobu starší. Na severu a východě Berounsko sousedilo s Rakovnickem a Slánskem (které bylo také nazýváno Ořečovskem). Západní rozhraní určil Zbirožský potok, který protékal podél celé této hranice.⁵

⁴ *Obrázky z Berounska*, Praha 1967, s. 41.

⁵ Jaroslav ČECHURA, *Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce*, Sborník historický 31, 1985, s. 5-30, pozn. č. 41.

Jižní pomezí zčásti určovala řeka Berounka. Hranice vedla blízko jejího dolního toku u města Radotína, poté skrz hřeben Hřebenů dále na Dobříšsko do Kotenčic a Pičína.⁶

K nalezení přesného vymezení Berounska a Hořovicka ve středověku nám rovněž může napomoci to, že ve středověku bylo vcelku obvyklé, že politická hranice se shodovala s hranicemi církevního děkanátu. Za vlády krále Vladislava I. (1158-1172) byla pražská diecéze rozčleněna podle politického dělení, čili hranice děkanátů se shodovala s politickým správním celkem.

Ani teritorium Berounska a Hořovicka nebylo výjimkou, nacházel se zde děkanát podbrdský. Děkanát se zkonstituoval v poslední čtvrtině 13. století, avšak první zmínka o něm pochází až z roku 1352, z rejstříků papežských desátků.⁷ Počet farností na Berounsku a Hořovicku podle jednotlivých středověkých pramenů kolísal. V rejstřících papežských desátků bylo uvedeno 26 farností. Při vizitaci pražského arcijáhenství mezi léty 1379 – 1380 pražský arcijáhen Pavel z Janovic navštívil 24 farností.⁸ V roce 1400 se na tomto území nacházelo 28 farností.⁹ Byly sem započítány farnosti v Berouně, Bezdědicích, Borku, Cerhovicích, Dlouhé Lhotě, Hořovicích, Jincích, Kytíně, Litni, Lochovicích, Mníšku pod Brdy, Mrtníku, Neuměteli, Novém Knínu, Pičíně, Počaplech, Praskolesích, Řebříku, Řevnicích, Skřípli, Svatých polích, Tetínu, Tmani, Velkých Hrašticích, Velízi, Všeradicích, Zbiroze, Zdicích a Žebráku.

Pro zjištění rozlohy námi sledované oblasti bychom se rovněž mohli opřít o zápisy pozdější. Z roku 1598 se zachoval berní rejstřík Podbrdského kraje. Ten byl v té době rozdělen na panství karlštejnské, točnické, královedvorské, zbirožské, dobříšské a hořovické, pod něž spadaly jednotlivé vsi a města.¹⁰

Nejpříhodnější však je použít popis uvedený v Berní rule. Tento první ucelený soupis pochází z roku 1654, kdy byl sepsán první úplný soupis daňových povinností českého království a jednotlivých krajů. „...Podle našich dnešních představ tedy sahal Podbrdský kraj svým severním okrajem až ku Praze; odtud pak se prostíral, vklíněn mezi střední tok Vltavy a dolní část toku Berounky, daleko k jihu a k jihozápadu, až za Kamýk nad Vltavou, za Příbram a Zbiroh a

⁶ August SEDLÁČEK, *O starém rozdělení Čech na kraje*, Praha 1921, s. 98-99.

⁷ Václav Vladivoj Tomek, *Registra decimarum papalium: čili registra desátků papeženských z dieceze Pražské*, Praha 1873, s. 42-43.

⁸ *Protocolum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379-1382 per Paulum de Janowicz, archidiaconum Pragensem, factae*, edd. Ivan HLAVÁČEK – Zdenka HLEDÍKOVÁ, Praha 1973.

⁹ Zdeněk BOHÁČ – Pavel BOHÁČ – Robert ŠIMŮNEK, *Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech: pražský archidiaconát*, Praha 2001, s. 88-107.

¹⁰ Marie TOŠNEROVÁ, *Berní rejstřík Podbrdského kraje z roku 1598*, *Minulost Berounska* 6, 2003, s. 80-90.

*skoro až k Rokycanům a Radnicím, takže v sobě uzavíral celé někdejší, teprve nedávno zrušené soudní okresy zbraslavský, berounský, dobříšský, příbramský, hořovický a zbirožský nebo dnešní správní okresy Praha – jih, Beroun, Dobříš, Příbram, Hořovice a z menší části i Rokycany...*¹¹

Ani ten popis nemůžeme v úplnosti použít. Do Podbrdsk a ve středověku a raném novověku patřilo nejen Berounsko a Hořovicko, ale rovněž Dobříšsko, Jinecko, Příbramsko, Zbirožsko, z části Rokycansko, a také jižní část dnešní Prahy – východ.¹² V této práci proto dochází k přesahům, objevují se v ní vsi a města, která během staletí patřila do různých oblastí. Kostrou však zůstává okolí měst Berouna a Hořovic s rozmezím přibližně 20 kilometrů.

Správa oblasti v průběhu dějin

Původní rozdělení kmenové a rodové, které se zachovávalo v českých zemích před nástupem Přemyslovců, se opíralo o hrady. Vystavěné hrady sloužily k ochraně a obraně přilehlé krajiny. Pomocí nich také upevňovala svou moc knížata, neboť na hrady dosazovala členy své družiny. Tato skutečnost pokračovala i po konsolidaci moci Přemyslovců vytvořením tzv. hradské soustavy.¹³

Jednotlivé kraje české země byly rozděleny na menší správní jednotky, župy (*suppa*), které měli ve správě dvorští hodnostáři, v pramenech zvaní jako župané. Na půdě Berounska a Hořovicka se do 12. století vytvořila župa na tehdejším nejdůležitějším místě, Tetíně. Toto místo je v českých dějinách známé jako sídlo sv. Ludmily, babičky sv. Václava, která zde byla zavražděna v roce 921 na popud své snachy Drahomíry.

Společně se stavbou Tetína došlo ve středních Čechách, původní doméně Přemyslovců, k vybudování Libušína, Lštění, Boleslavi a Mělníka. Území byla od Prahy podobně vzdálená (mezi 26 až 34 kilometry) a ležela na okraji rozlehlých lesů, které tvořily přirozené hranice středočeské oblasti.¹⁴ Navíc měla další společné znaky, procházely kolem nich stezky do Prahy a

¹¹ Emil HRADECKÝ, *Berní rula. 26, Kraj Podbrdský*, Praha 1952, s. 11-15.

¹² Jan ČÁKA, *Podbrdskem od městečka k městu*, Praha 1988, s. 7-8.

¹³ Josef ŽEMLIČKA, *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách*, *Československý časopis historický* 26, 1978, s. 559-586 ; TÝŽ, *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935-1055: K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě*, *Český časopis historický* 93, 1995, s. 205-222.

¹⁴ Jiří SLÁMA, *Střední Čechy v raném středověku. 2. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu*, Praha 1986, s. 50-58.

také kolem nich tekly řeky. Celá oblast se rozkládala přibližně na ploše 3000 km² a měla okolo 20 000 obyvatel.¹⁵

Výběr těchto teritorií tedy nebyl náhodný, postavená hradiště měla chránit vstupy do Prahy, která byla již od počátku vlády Přemyslovců centrem vlády. Opevněné prostory měly rovněž správní a ekonomickou funkci. Odtud se ukládaly pracovní povinnosti okolnímu obyvatelstvu, vybíraly se zde také dávky a daně, a také hradiště sloužila k výživě družin jednotlivých členů přemyslovské rodiny.¹⁶

Nevíme přesně, jak bylo Tetínsko rozsáhlé. Víme ale, že do jeho správy patřily kolem r. 1150 vsi Brod, Bavoryně, Lety u Dobřichovic, Suchomasty, Svinaře, hora Plešivec, Mokropsy, Lahovice, Holyně, Komořany, Braník, Jinonice, Butovice, Letná, Bubny a Zdice, což byla poměrně široká oblast zasahující až do území dnešní Prahy.¹⁷

Podle dochovaných pramenů byli župané obklopeni dalšími úředníky. Patřil k nim například komorník, sudí, lovčí nebo mistr kuchyně.¹⁸ Je velmi pravděpodobné, že na Tetíně mohl od 12. století sídlit knížecí úředník (*villicus*), zvaný také jako popravce. O jeho pravomocích se však nezachovalo mnoho informací. Víme, že za místo svého pobytu si většinou vybíral malé nebo středně velké hrady, které mohl ubránit pouze pomocí malé posádky. Jeho funkcí byla především ochrana okolí a dodržování zemského řádu, což zahrnovalo například pronásledování zločinců, padělatelů mincí anebo přímé potrestání zřejmých zločinců.¹⁹

Kromě knížecího úředníka rovněž na Tetíně nejspíše pobýval lovčí, jenž měl ve správě přilehlé lesy.²⁰ Soudíme tak především kvůli lesnatému rázu tamní krajiny a podle zmínek ze 13. století. V roce 1288 totiž byl úřad lovčího svěřen chotěšovskému klášteru, přímo jeho proboštovi Miroslavovi, který byl zároveň i kaplanem krále Václava II.²¹

¹⁵ Zdeněk BOHÁČ, *Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. století*, Historická demografie 12, 1978, s. 78; Josef ŽEMLIČKA, *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*, Praha 1980, s. 174-176.

¹⁶ Jiří SLÁMA, *K počátkům hradské organizace v Čechách*. Typologie raně feudálních slovanských států, Praha 1987, s. 175-182; TÝŽ, *Přínos archeologie k poznání počátků přemyslovského státu*, in: Sborník Národního muzea v Praze, řada A-historie 37, 1983, s. 159-169.

¹⁷ Viktor PALÍVEC, *Vlastivědný průvodce Berounskem: s vlastivědnou mapou okresu*, Praha 1959, s. 13.

¹⁸ Rostislav NOVÝ *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, Praha 1972, s. 39-48.

¹⁹ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 67, 111.

²⁰ A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 34-44.

²¹ „... *praepositi Chotessovicensis ecclesia, siluam suam adacentem Tetin cum viredaria siue forestaria ipsius silvae, quae lowche dicitur in uulgari...*“ TÝŽ s. 625, č. 1457.

Důležitost Tetína během vrcholného středověku pomalu upadala, hradiště nebylo totiž významným způsobem zapojeno do přemyslovské státní správy. Roku 1266 daroval Přemysl Otakar II. klášteru v Chotěšově kostel sv. Vavřince v Plzni s kostely a statky, které k němu příslušely. Mezi nimi byl i kostel sv. Michaela a sv. Ludmily v Tetíně, ke kterému získal klášter podací právo. V listině bylo zdůrazněno, že se jednalo o Tetín nacházející se v blízkosti Berouna, což naznačovalo, že nově založené město začínalo přebírat správní funkci celé oblasti.²²

Oficiálně připadla tato úloha nově vybudovanému hradu Nižboru (*Miesenburg*), který byl v listinách poprvé zmíněn v roce 1265. Na tomto hradě se spojila správní a soudní pravomoc, sídlil zde popravce a další úředníci, purkrabí a dva místopurkrabí.²³ Ve 14. století byla funkce popravce přenesena na hrad Žebrák, správní funkci plně převzalo město Beroun.

Do tohoto města byl pravděpodobně na konci 13. století za vlády Václava II. umístěn menší soudní úřad, tzv. cúda, který svou funkci vykonával pravidelně. Jeho podstatou bylo, že každý mohl podat žalobu, a soud se touto stížností posléze zabýval. Avšak cena případů, které se na cúdě řešily, neměla překročit 10 hřiven.

O dalším fungování městské správy v Berouně se dozvídáme z listiny z 1. září 1303. Majestát vydaný Václavem II. nařídil berounským měšťanům, aby řídili správu města pomocí práva Starého města pražského, tedy norimberského (jihoněmeckého). Ostatní města, jako například Hořovice nebo Hostomice, byla vybudována a řízena podle práva berounského. Což znamenalo, že měšťané jednotlivých měst dodržujících toto právo se mohli odvolávat k soudu v Berouně, který byl jediný na tomto území.

Doba Václava IV. přinesla další zmínky o správní činnosti v Berouně, byť jednotlivé zprávy si protiřečí. V soupisu berně z roku 1379 bylo celkově vypsáno dvanáct krajů.²⁴ Avšak Berounsko se v tomto seznamu nenachází, bylo pravděpodobně přičleněno k Rakovnícku. Stejná situace platí i pro listinu českého krále vydanou 5. ledna 1405, ve které byli ustanoveni popravci pro jednotlivá území v Čechách. Ale naopak seznam měst, ve kterých byly zachovávány cúdy, z r. 1407²⁵ a rovněž seznam desek dvorských z r. 1410²⁶ berounský úřad zaznamenaly.

²² *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II, Annorum 1253-1310.* (dále RBM II), ed. Josef EMLER, Praha 1882, s. 201, č. 521.

²³ František KAFKA, *Vznik krajského zřízení na území středočeského regionu (pol. 13. stol. – 1419-20). Nástin vývoje II. (Pražsko, Mělnicko, Boleslavsko, Slánsko, Rakovnícko, Podbrdsko a Vltavsko)*, Památky středních Čech 5, 1990, s. 21-23.

²⁴ Josef EMLER, *Ein Bernaregister des pilsner Kreises vom Jahre 1379*, Praha 1876, s. V-VI.

²⁵ AČ IV, s. 537, č. 337.

I přes silící vliv nově založeného centra Berouna bylo v listinách a dokumentech tehdejší doby námi sledovaná oblast stále nazývána Podbrdskem.²⁷ Poprvé byl tento název zaznamenán v roce 1275.²⁸ Samotný pojem Berounsko se začal v pramenech objevovat od druhé poloviny 14. století. Z roku 1350 se rovněž zachovalo první slovní spojení pro berounský kraj (*Veronensi provincia*). Karel IV. 12. března tohoto roku potvrdil privilegia Zbraslavského kláštera. Zároveň osvobodil klášterní vesnice z Menšího města Pražského a berounského kraje od placení zemské berně.²⁹ Další pojmenování pochází například z roku 1382³⁰ anebo ho nalezneme v listu z 19. května 1397.³¹

Situace ve správě země se změnila na pokraji husitských válek, kdy kraje stále měly svou politickou funkci, avšak zanikly krajské soudy a byly nahrazeny landfrýdy. Landfrýdy spojovaly na určitém území šlechtu a města a ti byli sdruženi ve společné záruce veřejného míru.³²

Počet politických krajů se v 15. století postupně měnil. V roce 1440 byli zvoleni hejtmáné ve 12 krajích. V Podbrdském kraji však k tomuto zvolení nedošlo. Situace se nezměnila ani o několik desítek let později, v roce 1470. Sněmovní zápis z tohoto léta zaznamenal pouze 10 krajů, Podbrdsko v tomto soupisu chybělo společně s Plzeňskem, Prácheňskem a Bechyňskem.³³ Stalo se tak nejspíše kvůli tomu, že tyto oblasti byly odbojné vůči králi. Proto také docházelo k jednotě a společnému jednání těchto krajů.³⁴ Setkání jejich zástupců řešila především zemskou bezpečnost a pořádek v jednotlivých oblastech. Později se však jednotlivé kraje začaly v listinách objevovat samostatně.³⁵

Od konce 15. století došlo k vytvoření čtrnácti krajů. Počet krajů se nezměnil ani v 16. století, měnily se pouze jejich hranice. Ani po obnoveném zřízení zemském z roku 1627 nedošlo ke změně v počtu krajů. Samotný kraj Berounský vznikl sloučením Podbrdského a Vltavského

²⁶ AČ XXXV, s. 465-466.

²⁷ Stanislav POLÁK, *K regionálnímu pojmu Podbrdsko*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 8-9, 1974-1975, s. 98-102. Název Podbrdsko se v roce 1352 objevuje v Rejstřících papežských desátků, viz kapitola o vymezení oblasti.

²⁸ RBM II, s. 416, č. 991. V této listině se hovoří o trhové vsi Cerhovice v Podbrdí „*Crihouichi civitas forensis, quo sita est in provincia Podbridye vulgariter nuncupata*“. Je zajímavé, že Cerhovice jsou zde označeny jako město, i přesto, že jím nebyly. Spojení však *civitas forensis* také označovalo právo na trh, které Cerhovice nejspíše získaly.

²⁹ *Listy kláštera Zbraslavského*, ed. Ferdinand TARDA, Praha 1904, s. 62, č. 110.

³⁰ AČ XXXI, s. 90.

³¹ AČ XXXV, s. 236, č. 11.

³² Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ. *Dějiny správy*, s. 67.

³³ AČ IV, s. 441-444.

³⁴ Stalo se tak 12. dubna 1474, viz AČ IV, s. 476 a 18. ledna 1477, viz AČ VI, s. 140.

³⁵ Podbrdský kraj se v pramenech objevuje v roce 1540, 1549, 1560, 1603 a 1614.

kraje. Událo se tak v roce 1714, kdy došlo ke změně krajského zřízení a čtrnáct krajů bylo opět o dva redukováno. Stalo se tak kvůli tomu, že bylo potřeba uskutečnit změny v bernictví.

Díky sloučení těchto dvou krajů se rozloha Berounského kraje velmi rozšířila, zasahovala až na pravý břeh Vltavy. Začlenila se tak do něj i města Benešov, Konopiště anebo Votice. Jeho podoba trvala do roku 1850, kdy došlo k reorganizaci městské správy. Berounský kraj byl rozdělen mezi kraje Tábořský a Pražský.³⁶ O 4 roky později byl v Berouně zřízen okresní úřad. V roce 1868 došlo k oddělení soudnictví od klasické správy a kvůli tomu vzniklo 89 politických okresů. Ten Berounský byl přiřazen k okresu Hořovickému a Zbirožskému a správním centrem se staly Hořovice. K osamostatnění Berounského okresu došlo až v roce 1936.³⁷

Větší změna nastala až v roce 1949, kdy byly znovu zavedeny kraje, a Berounsko s Hořovickem byly začleněny do Pražského kraje. Podoba, velikost, počet měst a obcí se ustálila roku 1960, která s malými obměnami trvá dodnes.³⁸

Nynější okres Beroun je svou rozlohou (661 km²) i počtem obyvatel (89 tisíc) jedním z menších okresů Středočeského kraje.³⁹ Pro zkoumání určité oblasti ve středověku je velmi těžké nalézt odpovídající prameny. Z jeho plochy, která byla konstituována ve středověku, se zachoval pouhý zlomek. V průběhu dějin do námi sledovaného území zasahovalo několik správních celků, v pramenech se objevilo pod názvy Tetínsko, Podbrdsko anebo Berounsko.

V raném a vrcholném středověku byl nejprve centrem Tetín, kde bylo postaveno hradiště, které patřilo k důležitým opěrným bodům původní přemyslovské domény. Díky legendám si můžeme poměrně dobře představit, jak Tetín vypadal v raném středověku.⁴⁰

Jeho funkci převzaly ve 13. století, v období kolonizace a zakládání nových hradů a měst, hrad Nižbor a město Beroun, kde se vytvořila cúda. V době 14. a 15. století se v pramenech objevoval rovněž termín Podbrdsko nebo Podbrdský kraj, kam námi sledované území spadalo. Nejdůležitějším správním městem byl Beroun, podle něhož se začala celá oblast od 16. století trvale nazývat.

³⁶ J. ČÁKA, *Podbrdskem*, 285 s.

³⁷ Miloš GARKISCH – Jiří TOPINKA – Ivan SLAVÍK, *Berounsko: doteky minulosti*, Beroun 1998, s. 7.

³⁸ Stanislav POLÁK, *K regionálnímu pojmu Podbrdsko*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 8-9, 1974-1975, s. 7-11.

³⁹ *Středočeský kraj: města a obce Středočeského kraje: tradice, historie, památky, turistika, současnost*, Rožnov pod Radhoštěm 2009, 696 s.

⁴⁰ Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1997, s. 7-14.

Na tomto teritoriu se taktéž částečně rozléhal podbrdský děkanát, počet farností kolísal mezi 24-28. Toto množství bylo oproti jiným, i rozlohou menším děkanátům, nižší, což dle mého názoru zapříčinily především přírodní podmínky – husté někdy dokonce neprostupné lesy, které zapříčinily malou hustotu obyvatel, zvláště na východě děkanátu. Geografické podmínky, především řeky a pohoří procházející Berounskem a Hořovickem, tedy daly této krajině svůj ráz.

Vliv Norimberské cesty na oblast Berounska a Hořovicka

Cestování v Čechách ve středověku

Cestování bylo důležitou součástí života středověkého člověka. Lidé se pohybovali za různým účelem. Stěhovali se do nových (a ne vždy výhodnějších) prostor a zalidňovali tím neobydlená území. Cestovali ale také kvůli obchodu na týdenní nebo výroční trhy. Rovněž mladí putovali za vzděláváním do vzdálenějších a větších měst nebo dokonce i do cizích zemí. Knížata a králové byli ve středověku prakticky pořád na cestách, vykonávali na nich správu a kontrolu své země.⁴¹ Většina obyvatel putovala pěšky, pouze knížata, králové, příslušníci vyšších vrstev a církevní představitelé cestovali na koni nebo povozu. Regionálních stezek bylo více než dálkových, ale jejich životnost byla kratší, někdy pouhých pár let. Všechny tyto komunikace se mohly v průběhu času měnit, vznikaly a zanikaly, nebo se v jejich blízkosti vytvořily objízďky. Vše záviselo na přírodních podmínkách, které výrazně ovlivňovaly cestování středověkých lidí.⁴² Studium středověkých cest je tedy velmi obtížné, zachovalo se totiž jen velmi málo pramenů hmotné i písemné kultury.⁴³

Obecně existovaly tři druhy komunikací: první byly stezky, které byly vchozené pouze v terénu, a byly využívány pěšími nebo nosiči. Druhým typem byly upravované stezky pro soumary⁴⁴ a pro vozy, jež vyžadovaly více prostoru. Na stezky ve velké míře navazovaly pozdější silnice v 18. i 19. století, kdy docházelo ke zpevňování terénu, po kterém se jezdilo.⁴⁵ Při vzniku cest byly velmi důležité přírodní překážky. Člověk se vždy snažil překonávat krajinu co nejnázne. Pro cestování si proto vybíral, pokud to bylo možné, rovinaté úseky v blízkosti toků, které byly snáz schůdné.⁴⁶

⁴¹ Marie BLÁHOVÁ, *Možnosti a formy cestování ve středověkých Čechách a jejich odraz v soudobé historiografii*, Ústí nad Labem 1995, s. 39-52.

⁴² Zdeněk BOHÁČ, *Pokus o rekonstrukci obrazu středověkých cest středního Povltaví*, Historická geografie 1, 1968, s. 27.

⁴³ Dušan CENDELÍN, *Fenomén dálkových tras v pracích na téma starých komunikací*, Staré stezky 8, 2003, s. 9-19.

⁴⁴ Obchodníci většinou cestující na zvířatech a převážející zboží.

⁴⁵ Karel SEVERÍN, *Metodika hledání středověkých cest*, Staré stezky 6, 2001, s. 7-55.

⁴⁶ Zdeněk BOHÁČ, *České řeky ve světle písemných pramenů a starých map*, Historická geografie 24, 1985, s. 31-51; Dušan ADAM, *K teorii brodu a brodového místa*, Staré stezky 7, 2002, s. 31-33; Markéta HOLUBOVÁ, *Kámen jako znamení na cestě*, Staré stezky 5, 2000, s. 10.

Cesty začaly vznikat již v pravěku, nemůžeme však říct, že by ve starší době kamenné již existovaly stálé cesty. Předpokládá se, že k první stabilnější komunikační síti došlo v eneolitu.⁴⁷ Můžeme shrnout, že jednotlivé trasy vznikaly kvůli dvěma důležitým faktorům lidského života – obchodu a vojenství. Na přelomu 2. a 1. tisíciletí před naším letopočtem začali obyvatelé střední Evropy obchodovat s ostatním světem. Obchodovalo se s různými komoditami, oblíbeným zbožím byla například sůl. Do těchto styků se zapojilo i obyvatelstvo žijící na území Čech a Moravy.⁴⁸ Tamní obyvatelé se účastnili dálkového obchodu především díky jantaru, z něhož se vyráběly jantarové perly či jiné výrobky.⁴⁹

První písemné zmínky o cestách a cestování se objevují v Kosmově kronice české.⁵⁰ Avšak cesty byly v českém prostředí využívány již dlouhou dobu předtím. Jak již bylo naznačeno výše, Čechy byly zapojeny do dálkového obchodu již v pravěku, proto musíme předpokládat, že jimi procházely nějaké cesty. Jejich rozvoj se uskutečnil především v době laténské, kdy do Čech přišli Keltové. S nimi došlo k zvýšení počtu obyvatel, k zabránění dosud neobydlených oblastí, a k vytvoření nových stezek i cest. Změnilo se využívání prehistorických tras, při starých trasách zůstala zemědělská sídla a nad křižovatkami cest na ostrožinách byla vybudována oppida. Mnoho z těchto stezek používali i Slované, kteří se usadili v Čechách v 6. století n. l. Síť cest v období slovanských kmenů v Čechách závisela především na tom, s kým Slované obchodovali. Nejvíce nejspíše obchodníci putovali na jih do Itálie a na západ do tvořící se franské říše. Od počátku 9. století stoupal obchodní styk s Bavorskem a Saskem.⁵¹

Ve středověku došlo k pokračování využívání lokálních stezek i dálkových cest z pravěku, ale samozřejmě i ke vzniku nových. Tento proces byl spjat s kolonizací, kterou můžeme přibližně klást mezi 11. a 13. století.⁵² Při cestách byla vybudována opevněná centra, která měla

⁴⁷ Alena KRÁLOVÁ, *Rekonstrukce pravěkých komunikací*, in: Archeologie nenalézaného: sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, s. 101-102.

⁴⁸ Jiří F. MUSIL, *Po stezkách k dálnicím: kapitoly z dějin silnic, silničních dopravních prostředků a silničního stavitelství*, Praha 1987, s. 64.

⁴⁹ Kateřina TOMKOVÁ, *Jantar a komunikace v raně středověkých Čechách*, *Archaeologia historica* 23, 1998, s. 223.

⁵⁰ Radan KVĚT, *Staré stezky v České republice podle Kosmy*, *Staré stezky* 8, 2003, s. 31-61.

⁵¹ Pavel CHOC, *Vývoj cest a dopravy v Čechách do 13. století*, *Sborník Československé společnosti zeměpisné* 70/1, 1965, s. 16-23.

⁵² Radan KVĚT, *Staré stezky – součást lidské kultury*, Brno 2012, s. 11-20.

nejen fortifikační, ale i administrační charakter.⁵³ K další změně, byť ne tak drastické, došlo při zakládání a rozkvětu měst ve 13. i 14. století.

Hlavních zemských cest a stezek bylo několik. Jednou z nejstarších byla Pasovská stezka, která byla rovněž zvaná jako Zlatá (*Aurea semita*). Vedla z Prahy, končila v Pasově a nejčastěji byla využívána obchodníky se solí. Byla velmi důležitá, neboť díky ní Čechy obchodovaly s Bavorskem. Kvůli tomu docházelo často ke sporům, kudy měla stezka procházet.⁵⁴

Z Prahy na jihozápad vedly dvě důležité cesty, Řezenská a Norimberská. Norimberské cestě věnujeme později samostatnou kapitolu, neboť procházela námi sledovaným územím. Obě komunikace byly využívány jak obchodníky, tak často i vojáky. Cesty vedly až do Rokycan stejným směrem. Řezenská cesta poté sledovala řeku Radbuzu přes Holýšov a Horšovský Týn až k Domažlicím, kde v roce 1260 vzniklo městečko s královským hradem. Poslední lokalitou na české straně byly Všeruby, v Bavorsku byl první zastávku Furth im Wald. Později se začala prosazovat trasa z Horšovského Týna přes Klenčín pod Čerchovem, která v Bavorsku navazovala na městečko Waldmünchen. Řezno bylo pro Čechy velmi důležité v raném středověku, neboť řezenská diecéze byla přímo nadřazená pražskému biskupství.⁵⁵ Poté tento vliv získalo arcibiskupství v Mohuči, a proto došlo k posílení Mohučské cesty.

V Radošově na Karlovarsku byl důležitý brod, kam se sbíhalo několik stezek a cest. Jednou z nich byla cesta Erfurtská (zvána rovněž Sedlecká), poté Královská, Chlumecká a Mostecká (Kopistská).⁵⁶ Z východu přicházela přes Ústí nad Labem Clumecká neboli Srbská cesta, která procházela přes staré osady, skrz Budyni nebo Roudnici a kolem levého břehu Vltavy.⁵⁷ Další komunikace vedla ze severovýchodu, byla nazvána jako Polská nebo Kladská cesta.⁵⁸ Čechy a Horní Lužici spojovala Žitavská cesta (nebo rovněž Záhošťská).⁵⁹

⁵³ Miroslav PLÁČEK, *Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací*, *Archaeologia historica* 15, 1990, s. 203-205 ; Zdeněk FIŠERA, *Ke stavební podobě středověkých strážnic*, in: *Dějiny staveb: sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2002, Plzeň 2002*, s. 46-77.

⁵⁴ Ivan HLAVÁČEK, *Boj o Zlatou stezku v 15. století*, *Jihočeský sborník historický* 31, 1962, s. 76-79 ; František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Terénní průzkum české části Zlaté stezky*, *Zlatá stezka* 1, 1994, s. 54-74.

⁵⁵ Ivan VÁVRA, *Řezenská a Norimberská cesta*, *Historická geografie* 11, 1973, s. 31-100.

⁵⁶ TÝŽ, *Mostecká cesta*, *Historická geografie* 18, 1979, s. 351-394.

⁵⁷ TÝŽ, *Srbská cesta*, *Historická geografie*, 17, 1978, s. 369-423.

⁵⁸ TÝŽ, *Polská cesta*, *Historická geografie* 8, 1972, s. 3-27.

⁵⁹ TÝŽ, *Žitavská cesta*, *Historická geografie* 12, 1974, s. 27-91.

Moravu a Čechy spojovala řada cest. Jedna z nejvýznamnějších byla Trstenická, připomínaná v pramenech poprvé již v roce 1056.⁶⁰ Další moravská cesta, Haberská, vedla od Čáslavi přes Habry a Havlíčkův Brod dále na Moravu. Na Moravu obchodníci rovněž putovali pomocí cesty Želivské. Jih země a Prahu spojovala Rakouská cesta protínající Jindřichův Hradec a Landštejn, a Vitorazská cesta, vedoucí přes Benešov, Miličín a Třeboň. Velmi důležitá byla komunikace vedoucí do Lince, která na Vitorazskou cestu navazovala od Chýnova a pokračovala dále přes České Budějovice, Doudleby a Český Krumlov.⁶¹

Tyto trasy tvořily prvořadou komunikační síť, na kterou navazovaly druhořadé místní cesty. Podle jednotlivých tras si můžeme všimnout, že i přesto, že Praha byla nejdůležitější křižovatkou v zemi, vytvořilo se i několik dalších významných komunikačních uzlů – Litoměřice, Žatec, Cheb, Mělník, Kouřim, Doudleby, ale také Louny, Bechyně anebo Český Krumlov.

Norimberská cesta

Plzeňsko – Rozvadovská cesta, Zlatá cesta, Via Carolina, Guldene Strasse, Říšská cesta – tak byla v dějinách nazývána Norimberská cesta. Svůj název nejspíše získala až ve 13. století, k prvnímu písemnému použití slovního spojení *Gulden Strasse* došlo až v roce 1513. Víme ale, že byla využívána s menšími obměnami již od pravěku.

Tato důležitá dálková obchodní komunikace vedla z Prahy do Horní Falce, do Norimberku, a pak dále do Porýní a západní Evropy. Byla to rovněž spojnice mezi východní a střední částí země, propojovala Pražskou a Plzeňskou kotlinu. Její význam v průběhu dějin spíše stoupal, především po vzrůstu významu Norimberka jako obchodního centra.

Její trasa, v českém úseku cesty, se zčásti shodovala s cestou Řezenskou. Směr obou komunikací vedl z Prahy na západ, nejdříve v Rokycanech a později v nově založené Plzni, došlo k rozdělení těchto cest. Řezenská posléze sledovala tok řeky Radbuzy, skrz vsi Štěnovice, Robčice, Dobřany, Chotěšov, Horšovský Týn, Domažlice a Všeruby. Obě komunikace byly nejspíše využívány již od 10. století, byť jejich trasa se změnila s postupující kolonizací Českého

⁶⁰ Ivan Vávra, *Trstenická cesta*, Historická geografie 6, 1971, s. 77-129 ; Karel SEVERÍN, *Trstenickou stezkou cestou necestou (K vývoji názorů na průběh středověké komunikace)*, Pomezí Čech a Moravy 4, 2000, s. 353-388.

⁶¹ P. CHOC, *Vývoj cest a dopravy*, s. 24-27; František ROUBÍK, *Silnice v Čechách a jejich vývoj*, „Stopami věků.“ Monografie z čsl. dějin kulturních 4-5, 1938, s. 10-16.

lesa na západě Čech.⁶² S procházející cestou byla spojena i stavba dvou klášterů, které hrály ve svém okolí důležitou roli, chotětovského a kladrubskeho.

Obchod na této komunikaci byl často omezen častými mýtnými místy a cly na zboží, jak na české, tak na německé straně. Přesné částky cla jsou uvedeny v tzv. *Böhmischen Salbüchlein*, který byl sepsán mezi léty 1366 až 1368, a ve kterém byla popsána správa Horní Falce.⁶³

Obchodníci museli platit z každého centu (přibližně 51 kg) 2 feniky. Poplatek se vztahoval například na máslo, tuk, mýdlo, olej, smolu, olovo, starší železo. Dále na semena řepky, bobkový list, kamenec, barvu červenou, peří, konopí, lenu, ovčí vlny. Z jednoho vozu naplněného kůží zaplatil obchodník 30 haléřů, stejnou částku zaplatil za vosk a blíže nespecifikované pochutiny (*specerey*). Vůz vezoucí měď nebo cín byl dražší, platilo se za něj 36 haléřů.⁶⁴ Za exkluzivnější zboží si obchodníci připlatili 7 feniků za cent. Mezi ty patřily tzv. londýnské šaty, dále koření, bavlna, fíky, stůčky kůže, papír a různé smíšené zboží.

Clo se také platilo z truhel nebo sudů plných šafránu, také ze závoju anebo ze zemědělského náčiní. Rovněž se vybírala naturální dávka, ta se určovala podle zboží. Jednalo se o sýr, ryby nebo raky. Za kopu ryb, kterou obchodník převážel, musel ponechat v místě vybírání cla jednu rybu. Z každých třiceti kop raků byla daň z obchodu jedna kopa těchto živočichů. I směna s dobyt看 znamenala pro obchodníky celní zátěž. Nejvíce se platilo za voly, dále za svině, ovce a krávy. Přísnější vybírání daní a cla platilo pro židovské obchodníky. Každý totiž musel platit tzv. životní daň, kterou určovaly středověké úřední poplatky.⁶⁵

Do Čech tedy putovalo velmi různorodé zboží, které bylo jistě velmi drahé a pro české prostředí luxusní. Z Čech se naopak vozily suroviny (např. vosk, kůže, měď, stříbro, cín, železo), potraviny (šunka) anebo plátno.

Vraťme se ale na začátek Norimberské cesty. Vycházela z Pražského hradu směrem ke klášteru strahovskému a břevnovskému na Bílou horu. U Břevnova bylo rozcestí, kde se spojovalo několik komunikací. Poté cesta vedla do Chrástánu, které se poprvé v pramenech

⁶² Jiří ČECHURA, *Průběh Norimberské a Řezenské cesty v západních Čechách*, in: Staré stezky. Sborník příspěvků z konference o výzkumu starých komunikací, Prachatice 9.-11. 6. 2010, Prachatice 2015, s. 57.

⁶³ Fritz SCHNELBÖGL, *Das "Böhmische Salbüchlein" Kaiser Karls IV. über die nördliche Oberpfalz 1366/68*, München: Oldenbourg, 1973.

⁶⁴ Tamtéž, s. 67.

⁶⁵ Reinhard H. SEITZ, *Hirschau: eine Stadtgründung Kaiser Karls IV. an der Goldenen Strasse?*, Oberpfälzer Heimat 16, 1972, s. 76.

objevovaly 19. prosince 1227 jako *Krascani*.⁶⁶ Tato vesnice se v dokumentech diplomatické povahy neobjevovala příliš často, avšak ze zmínek se dozvídáme, že patřila ke klášteru sv. Jiří v Praze. Abatyše Anežka uznala Chrást'aný této církevní instituci v listině z roku 1228, na kterou bylo přivěšeno několik královských pečeti.⁶⁷ Opětovné přivtělení o pět let později potvrdil i papež Řehoř IX.⁶⁸ Ve 14. století měla ves více majitelů najednou, od roku 1378 získali patronátní právo pražští arcibiskupové.⁶⁹ Na počátku husitských válek, v roce 1421, se ves dostala do majetku zápisných držitelů a stala se zástavním zbožím.

Další zastávkou na Norimberské cestě byly Dušníky (dnešní Rudná, která vznikla až v roce 1951 spojením dvou vsí – Dušníků a Hořelic). Již jméno této vesnice naznačuje, že statky patřily k nějaké církevní instituci, podle výkladu byli dušníci poddaní na pozemku zádušním. Od roku 1228 patřily statky této vesnice ženskému benediktinskému klášteru.⁷⁰ V průběhu dalších téměř 200 let zůstávaly Dušníky církevním statkem. Nejprve přešly jako dar Václava II. do majetku kapituly sv. Víta, kolem roku 1378 patřily ke statku pražského arcibiskupa a kolem roku 1410 byly vráceny kapitule sv. Víta. Za husitských válek pražská kapitula sv. Víta o Dušníky přišla. Od té doby po více jak dvě století patřily Dušníky různým světským majitelům, od roku 1628 pak patřily opět pražské kapitule.

Obchodníci na své cestě procházeli i Hořelici, o níž se dochovala první zmínka dokonce z roku 1052.⁷¹ V nadační listině českého knížete Břetislava, ve které věnoval kostelu (kolegiátní kapitula sv. Kosmy a Damiána) ve Staré Boleslavi nemnohé statky a výsady, se objevil rovněž důchod ze vsi Zhořelce u Prahy. Ve 13. století se objevuje, jako předcházející dvě vesnice, ve výčtu statků, které byly darovány klášteru sv. Jiří. Později vlastnil Hořelici klášter sv. Tomáše na Malé Straně. Na počátku 15. století byla obec v držení karlštejnského purkrabího pana Viléma Dubského z Třebomyslic, který ji později, roku 1406, daroval královské komoře a ta vrátila Hořelici opět klášteru sv. Jiří. V jeho držení zůstala až do husitských válek.

O Loděnici, která byla další stanicí na Norimberské cestě, se zmiňujeme v předchozích kapitolách v souvislosti s bitvou v roce 1179. Dalším zmínka pochází až ze 14. století. Loděnice velmi pravděpodobně již od počátku svého vzniku patřily ke královským statkům. Nevíme však,

⁶⁶ CDB II, s. 421, č. 378.

⁶⁷ RBM I, s. 336, č. 723... „*Hrascane*“

⁶⁸ CDB II, s. 38, č. 40; RBM I, s. 380, č. 810.

⁶⁹ LC III-IV, s. 96, 152, 209.

⁷⁰ Stejný případ jako u předchozí vsi, Chrást'an, k přivtělení došlo i v roce 1228 i 1233.

⁷¹ RBM I, s. 48, č. 115.

kdy se jeho majetkem staly. Informace o tomto držení čerpáme ze zakládací listiny hradu Karlštejna z 27. března 1357.

Z tohoto místa pokračovala komunikace do Vráže, jež se v pramenech sice objevuje až v roce 1320, avšak podle archeologických nálezů bylo toto místo osídleno již v době předcházející, nejspíše již v pravěku. Na počátku 14. století, v roce 1323, daroval král Jan Lucemburský Petrovi z Rožmberku hrad Zvíkov s jeho statky a majetky. Mezi tímto výčtem se objevila i Vráž.⁷² Od roku 1357 patřila ke karlštejnskému panství, konkrétně k jeho kolegiální kapitule, kdy ves byla povinna podporovat tuto kapitolu platbou dvou kop a šesti grošů, tedy 126 groši.⁷³ Jeho dějiny se poté shodovaly s dějinami Karlštejna. Kvůli tomu, že tato ves ležela na Norimberské cestě, byla několikrát vyplněna procházejícími vojsky. Poprvé v roce 1421 husity a o dvě století později, roku 1639, švédskými vojáky.

Levín je dnes součástí Králova Dvora, ale v dřívějších dobách měl samostatné postavení. I touto vsí procházela důležitá obchodní komunikace. Bohužel zmínky, které byly spojeny s Levínem, nám nepoodkrývají žádné informace o cestě. Předpokládáme ale, že ves patřila ke královským statkům stejně jako blízký Králův Dvůr. Víme pouze, že odtud pocházel jakýsi lokální šlechtic Naško z Levína, který svědčil ve dvou listinách vydaných Borkem z Rožmberka z roku 1333.⁷⁴

Další důležitou zastávkou byl Beroun. O počátcích i osudech tohoto města budeme informovat v dalších kapitolách, proto je zde vynecháme. Můžeme však říct, že to byl poslední bod na Norimberské cestě, kde mohli obchodníci přespávat před příchodem do Prahy. Vliv této komunikace se nejspíše odrazil i v pojmenování tamních městských bran – Plzeňská a Pražská.⁷⁵ O procházející komunikaci svědčí i listina z 26. března 1349 vydaná z Berouna korutanským vévodou Janem Jindřichem. Tímto listem přikazoval vévoda obyvatelům města Trutnova a Dvora, aby se podvolili Pešíkovi Krabice z Weitmile ve věci spravování trutnovských lesů.⁷⁶ Další zmínka pochází z roku 1381, 27. listopadu tohoto roku král Václav IV. nařídil, aby koně, dobytek a další zboží, které byly vezeny přes Tachov, Klatovy, Domažlice, Stříbro a Beroun do Prahy a naopak, měly putovat přes Rokycany. Václav IV. tak nařídil již podle předchozího

⁷² RBM III, s. 351, č. 892.

⁷³ Tamtéž, s. 308.

⁷⁴ RBM III, s. 810, č. 2070, RBM III, s. 811, č. 2071.

⁷⁵ Václav MATOUŠEK – Vladislav RAZÍM, *Historický průvodce Pražské brány Beroun*, Praha 1991, s. 1.

⁷⁶ CIM II, s. 429-430, č. 289.

nařízení jeho otce.⁷⁷ Z Berouna cesta směřovala do Počapel, které jsou dnes součástí Králova Dvora.

Cesta pokračovala stále na západ a dále procházela Zdicemi. Ty se v pramenech objevovaly již od 12. století, konkrétně v roce 1148, kdy zde Děpolt zajal odbojného příbuzného Soběslava. Ve 13. století patřily Zdice pražskému biskupství a byly v té době celním místem, jejichž výtěžek patřil této církevní instituci. Vytvořil se zde rovněž tzv. cestovní útulek pro světské i církevní hosty.⁷⁸ Toto městečko těžilo z toho, že leželo na zemské cestě. Nejen, že zde došlo k několika vojenským střetnutím, ale rovněž se zde v průběhu dějin setkala několik delegací. Tak se stalo například i v roce 1424, kdy brzy po smrti Jana Žižky byl svolán do Zdic společný sněm, kde se zástupci strany vyznávající podobojí a katolickou víru měli dohodnout na prostředcích k zachování pokoje v zemi.

Dalším důležitým místem byl Žebrák. Jeho vznik a držitele tamního hradu budeme připomínat v následných kapitolách. Toto místo bylo důležité především v době Lucemburků. Již král Jan si uvědomil, že Žebrák byl významný kvůli procházející Norimberské cestě. Proto ho se Zbyňkem Zajícem ze Žebráka v roce 1336 vyměnil za jiné panství. První přímá zmínka o procházející komunikaci se dochovala už z roku 1325. Dne 4. listopadu tohoto roku totiž přislíbil český král Petrovi z Rožmberka výnosy z cla v Mýtě a Petr za to obstarával ozbrojený doprovod ze Žebráka do Plzně.⁷⁹ Toto místo bylo, dle mého názoru, Karlem hojně využíváno jako nocleh při jeho častých cestách do Říše, především když se konal říšský sněm v Norimberku.

Cesta se od Žebráka stáčela k Cerhovicím kolem potoků Zbirožského, Stroupinského a Hamerského. Tato trasa byla velmi bažinatá, proto došlo na této cestě k vytvoření objížd'ky přes Zbiroh. Nevíme, kdy k tomu došlo přesně, ale tuto objížd'ku nám potvrzuje jak Klaudyánova mapa Čech z roku 1518, tak rovněž cestovní deník českého šlechtice Bedřicha z Donína z druhé poloviny 16. století.⁸⁰ Rovněž se objevuje z deníku anglického cestovatele Fynese Merysena, který byl vydán v roce 1618.

Objížd'ka tedy procházela přes Zbiroh, jehož vzniku budou věnovány následující kapitoly. Probíhající cestu potvrzuje i nalezený poklad z blízkého okolí kolem Cekova u Zbiroha. Bylo zde

⁷⁷ CIM II, s. 738, č. 579.

⁷⁸ VÁVRA, *Řezenská a Norimberská cesta*, s. 32.

⁷⁹ RBM III, s. 446, č. 1148.

⁸⁰ Bedřich Z DONÍNA, *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940.

nalezeno přes 1500 grošů, které byly používány v době Václava II. a Jana Lucemburského.⁸¹ Komunikace dále pokračovala přes Plískov a Sirou. Plískov byl v roce 1585 připojen ke Zbirohu, Sirá náležela Plískovu.

Původní cesta i objížďka se napojovala na Mýto. Jeho historii určovala právě procházející Norimberská cesta. První zmínka o tomto městě pochází z roku 1272, ve svědečné řadě jedné z listin, která se týkala strahovského kláštera, byl připomínán farář z Mýta.⁸² Jak naznačuje již název Mýta, v průběhu dějin se zde vybíralo clo – mýto. V roce 1325 získal výnosy z cla Petr z Rožmberka, který tímto zajišťoval ozbrojený doprovod ze Žebráka do Plzně. Karel IV. tyto výnosy Rožmberkům potvrdil a udělil jim právo, aby poskytovali doprovod až do Mýta.

Za Mýtem vstoupila cesta do lesa, jak naznačuje i Klaudyánova mapa. Další město ležící na Norimberské cestě byly Rokycany. Toto město bylo velmi důležitým bodem, neboť se zde rozdělovala Norimberská a Řezenská cesta, která měla trasu od Prahy společnou. Odtud se Norimberská cesta dále vinula na západ, Řezenská na jihozápad. Rokycany byly poprvé připomínány v roce 1110 jako biskupský dvorec s osadou. Biskup Tobiáš z Bechyně povýšil tuto ves na konci 13. století na město a nabyt ho mnohými privilegii. Ve 14. století zde byl rovněž postaven biskupský hrad. Toto město bylo v majetku církve až do husitských válek a ta procházející cesty využívala, vybírala zde od obchodníků poplatky.

Důležitým komunikačním uzlem byla nově založená Plzeň, jejíž založení se klade do roku 1295. Král Václav II. zde nechal, pomocí lokátora Jindřicha, vybudovat město s názvem Nová Plzeň, které brzy těžilo z procházejících cest. Ve středověku bylo toto město třetím největším, po Praze a Kutné Hoře. Tímto založením ztratil svou výhodnou pozici Starý Plzenec a dále vesnice Skvrňany, Vejprnice, Tlučná, Nýřany, Sekeřany a Ostrov, kterými cesta dříve procházela.

Poté cesta procházela vesnicemi a majetky, které měl v držení kladrubský klášter. Jeho založení v roce 1115 představovalo snahu českého knížete Vladislava I. o kolonizaci dosud neosídleného území na západě české země. Tato komunita benediktinů velmi těžila z procházejících komunikací, dokonce často směnovala své statky za takové, které byly v blízkosti trasy. Této přednosti využívala i česká knížata, neboť v zakládací listině kladrubského kláštera bylo označeno 12 vesnic z jeho okolí, které si kníže ponechal.⁸³ Vlastnit vesnici v blízkosti procházející cesty nebo stezky bylo tedy velmi výhodné.

⁸¹ Emanuela NOHEJLOVÁ – PRÁTOVÁ, *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1956, s. 125.

⁸² RBM II, s. 1225, č. 2797.

⁸³ CBD I, s. 393-404, č. 390.

Za tímto místem se cesta rozdělila dvěma směry. Jedna z těchto větví byla nazvána jako tzv. tachovská a druhá byla tzv. přimdská. Jejich trasa původně nevedla přes místa, podle kterých se tyto větve nazývají, změna se udála až na konci 12. nebo na počátku 13. století. Příčinou byl rozkvět Norimberka jako důležitého obchodního centra, situaci ovlivnila také vláda prvních Lucemburků, především Karla IV.⁸⁴ Původními cíli Tachovské větve byl nejspíš Schweinfurt a Bamberg, Přimdské Würzburg a Špýr.⁸⁵

Prvně jmenovaná větev procházela Tachovem, který byl v pramenech poprvé zmíněn v 1. polovině 12. století, poté přes Planou a Kynžvart, kde se nacházela celnice.⁸⁶ Do 14. století komunikace mířila do Bamberga, ale po rozkvětu Norimberka se trasa změnila a stočila se k tomuto městu. Začal se rovněž využívat přechod v Bärnau, který král Karel IV. koupil jako přímý majetek v roce 1350 od kláštera Waldsassen. Koupě byla velmi příhodná, neboť Bärnau stálo na pomezí českých a bavorských hranic. Karel IV. tento přechod velmi podporoval, rok po zakoupení potvrdil Bärnau městské právo tachovské, v roce 1354 mu potvrdil další důležitá městská práva.⁸⁷

Poté cesta směřovala do Plössbergu, který byl českým lénem, poté do Püchersreuthu a dále na Neustadt an der Waldnaab, která byla přímým majetkem českého krále od roku 1353.⁸⁸ Procházela rovněž přes Altenstadt an der Waldnaab, který ležel v blízkosti Neustadtu. První zmínky o něm pocházejí z 11. století a v těchto dokumentech je Altenstadt popisován jako město ležící na obchodní cestě. Dalším bodem na této trase bylo město Weiden, přímý majetek českého krále od roku 1360.⁸⁹ Následovala městečka Etzenricht a Kohlberg. Poté již následovalo Hirschau, kde se spojila tzv. přimdská a tachovská větev. Toto město bylo od roku 1353 do roku 1373 přímým majetkem českého krále. Karel IV. nechal původní trhové místo povýšit na město, v roce 1354 mu také potvrdil všechna práva, která město získalo od jeho předchůdců.⁹⁰

Cesta dále pokračovala přes Sulzbach – Rosenberg, které se stalo centrem hornofalckých držav českých králů. Sídlil zde český úředník, sám Karel IV. věnoval tomuto městu velkou

⁸⁴ J. ČECHURA, *Průběh Norimberské a Řezenské cesty*, s. 58-59.

⁸⁵ I. VÁVRA, *Norimberská cesta*, s. 59.

⁸⁶ Helena MINÁTOVÁ, *Komunikace na území Českého lesa 1500-1848*, in: Sborník okresního muzea Tachov 12, 1979, s. 27.

⁸⁷ Lenka BOBKOVÁ, *Soupis českých držav v Horní Falci a ve Francích za vlády Karla IV.*, Sborník archivních prací 30, 1980, s. 203.

⁸⁸ Tamtéž, s. 216.

⁸⁹ Tamtéž, s. 202.

⁹⁰ H. SEITZ, *Hirschau*, s. 69-82.

pozornost. Často zde pobýval, nejdříve v místním hostinci s názvem Zlatá koruna, později na zdejším hradě. Nechal sem dokonce poslat některé ze svatých relikvií – část hlavy Jana Křtitele anebo část prstu svatého Burkharda. Zároveň městu umožnil od roku 1360 dolovat železnou rudu. Na cestě poté obchodníci narazili na říšské léno Hersbruck a dále na Lauf. Druhý jmenovaný měl význačné postavení mezi hornofalckými državami českých králů. Karel IV. zde nechal postavit hrad, který je známý pro svou erbovní síň se znakovou galerií, kde je možné nalézt 112 erbů Českého království.⁹¹ Poslední místo před vstupem do Norimberka byl Erlenstegen, který se nacházel nedaleko vstupních bran tohoto obchodního centra.

Druhá jmenovaná, tzv. přimdská větev, která vedla jižnějším směrem a byla rychlejší, na své trase za Kladrubami minula Stráž, která svůj název získala pravděpodobně kvůli tomu, že původně chránila zemské hranice, a později i zemskou procházející cestu.⁹² I tato ves, podobně jako ostatní, těžila z procházející komunikace. Král Jan Lucemburský v roce 1331 udělil Stráži právo konat týdenní trhy, právo svobodného odkazu majetku a také právo na rychtáře.⁹³

Dále procházela přes klášterní ves Láz, Benešovice a Holostřevy, které patřily k majetku kladrubského kláštera. Za nimi narazila Norimberská cesta na ves Bor, která byla původním sídlem rodu Švamberků. I toto místo kvetlo díky této cestě, pořádaly se zde dobytčí trhy a rovněž zde byl velký počet hostinců, které byly využívány nejen k přespání, ale také k obchodování. Poté cesta pokračovala přes Přimdu, která se poprvé objevila v roce 1121 v Kosmově kronice české.⁹⁴ Poslední zastávka na českém území byla ves Rozvadov, v pramenech připomínaná sice až v 16. století, avšak již ve středověku hrála důležitou roli, stála zde celnice. Hraničním místem mezi Čechami a Bavorskem na přimdské větvi Norimberské cesty byl nejspíše Waidhaus. Tato skutečnost však není potvrzená, neboť docházelo k častým sporům mezi českými králi a lankrabími z Leuchtenbergu o to, kde se nacházely zemské hranice. Neshoda byla vyřešena v roce 1360.⁹⁵

⁹¹ Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361*, Sborník archivních prací 38/1, 1988, s. 37-311.

⁹² Zdeněk FIŠERA, *Ke stavební podobě středověkých strážnic*, in: Dějiny staveb. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 5. 4. - 7. 4. 2002, Plzeň 2003, s. 46.

⁹³ RBM III, s. 704-705, č. 1809.

⁹⁴ Dobroslava MENCLOVÁ, *České hrady I.*, Praha 1972, s. 103.

⁹⁵ RBM VII., s. 482, č. 806.

Cesta dále pokračovala přes trhov $\acute$ e m $\acute$ sto Vohenstrauss, kter $\acute$ e bylo do roku 1373 p $\acute$ rim $\acute$ ym majetkem $\acute$ esk $\acute$ ych kr $\acute$ al $\acute$ ů.⁹⁶ Pot $\acute$ e j $\acute$ i $\acute$ n $\acute$ sledovaly statky, kter $\acute$ e pat $\acute$ ily lankrab $\acute$ im z Leuchtenbergu.⁹⁷ Byl to nap $\acute$ říklad Wieselrierth nebo Wittschau. Dal $\acute$ ší m $\acute$ sto na obchodn $\acute$ í komunikaci bylo Wernberg, jen $\acute$ z bylo od roku 1367 l $\acute$ enem $\acute$ esk $\acute$ eho kr $\acute$ ale. Pot $\acute$ e j $\acute$ i $\acute$ n $\acute$ sledovalo Hirschau, kde se spojila p $\acute$ rimdsk $\acute$ á s tachovskou v $\acute$ etv $\acute$ í Norimbersk $\acute$ e cesty, a ob $\acute$ e pot $\acute$ e sm $\acute$ ěřovaly na Norimberk stejn $\acute$ ým sm $\acute$ ěrem. V tomto m $\acute$ est $\acute$ e obchodn $\acute$ í spojnice nekon $\acute$ čila, pokračovala do Flander.

Velk $\acute$ e zm $\acute$ ěny na Norimbersk $\acute$ e cest $\acute$ e nastaly ve 14. stolet $\acute$ í, v dob $\acute$ e panov $\acute$ n $\acute$ í Karla IV. i V $\acute$ aclava IV. Karel prosazoval tu $\acute$ ást cesty, kter $\acute$ á proch $\acute$ ázela p $\acute$ es Tachov, druh $\acute$ á v $\acute$ etev, p $\acute$ rimdsk $\acute$ á, byla naz $\acute$ ývan $\acute$ á jako tzv. "*Verbotene Strasse*" a jej $\acute$ í pou $\acute$ žív $\acute$ n $\acute$ í bylo v období pozdn $\acute$ ího st $\acute$ ředov $\acute$ eku velmi omezeno. Bylo to nejsp $\acute$ íše kv $\acute$ ůli tomu, $\acute$ e cesta proch $\acute$ ázela p $\acute$ es statky, kter $\acute$ e pat $\acute$ ily bavorsk $\acute$ ým Leuchtenberk $\acute$ ům. I p $\acute$ esto, $\acute$ e tento rod se $\acute$ asto objevoval na kr $\acute$ alovsk $\acute$ ém dvo $\acute$ ře, do $\acute$ šlo k n $\acute$ ěkolika j $\acute$ i $\acute$ zm $\acute$ ín $\acute$ ěným spor $\acute$ ům mezi nimi a $\acute$ esk $\acute$ ými kr $\acute$ áli. Naopak severn $\acute$ ěj $\acute$ ší a del $\acute$ ší komunikace sm $\acute$ ěřuj $\acute$ ící do Norimberka p $\acute$ es Tachov m $\acute$ íjela majetky, kter $\acute$ e byly v dr $\acute$ en $\acute$ í $\acute$ esk $\acute$ ych kr $\acute$ al $\acute$ ů. Karel IV. rovn $\acute$ ěž dbal na bezpe $\acute$ čnost obchodn $\acute$ íků, kter $\acute$ í putovali z Norimberka do $\acute$ ech.

Úředn $\acute$ íci, kter $\acute$ í spravovali ur $\acute$ čit $\acute$ ý $\acute$ sek na n $\acute$ emeck $\acute$ é $\acute$ ásti Norimbersk $\acute$ e cesty, m $\acute$ ěli poskytnout putuj $\acute$ ícím doprovod. Na trase byly vyty $\acute$ čeny body, ke kter $\acute$ ým sahala povinnost úředn $\acute$ íků (pflegr $\acute$ ů) zajistit ochranu.

To, $\acute$ e byla podporována tepna sm $\acute$ ěřuj $\acute$ ící p $\acute$ es Tachov, dokazuj $\acute$ í i $\acute$ čty hrab $\acute$ te Wilhelma von Oosterwantu, kter $\acute$ ý v roce 1386 odjel na k $\acute$ řížovou v $\acute$ ypravu do Prus. K p $\acute$ esunu pou $\acute$ žil nejv $\acute$ ýznamn $\acute$ ěj $\acute$ ší obchodn $\acute$ í trasy t $\acute$ e doby, z n $\acute$ ich $\acute$ jednou z n $\acute$ ich byla p $\acute$ rav $\acute$ e Norimbersk $\acute$ á cesta a jej $\acute$ í tachovsk $\acute$ á v $\acute$ etev. Ze zachovan $\acute$ ých $\acute$ čt $\acute$ ů se tak $\acute$ e dozv $\acute$ ídáme, kde nocoval a jak rychle proto mohl cestovat. 16. prosince 1386 p $\acute$ respal v Norimberku (*Neuremberch*), o dva dny pozd $\acute$ ěji v Hersbrucku (*Haertsbroch*), 19. prosince v Hirschau (*Heersaw*) a o den pozd $\acute$ ěji se nach $\acute$ ázel a $\acute$ v Neustadtu an der Waldnaab (*Nierstad*). 21. prosince nocoval j $\acute$ i $\acute$ na $\acute$ esk $\acute$ ém $\acute$ zem $\acute$ í, konkr $\acute$ etn $\acute$ e v Tachov $\acute$ e (*Fachaewa*). Pot $\acute$ e cestoval do st $\acute$ ředu $\acute$ esk $\acute$ e zem $\acute$ ě, zast $\acute$ ávky m $\acute$ ěl 22. prosince v Plzni (*Bilzom*), 23. prosince v $\acute$ ebr $\acute$ áku (*Petleer*) a o den pozd $\acute$ ěji se j $\acute$ i $\acute$ nach $\acute$ ázel v Praze (*Prage*), kde nejsp $\acute$ íše str $\acute$ ávil v $\acute$ áno $\acute$ n $\acute$ í sv $\acute$ átky, nebo $\acute$ v Brand $\acute$ yse (*Brandijs*) pob $\acute$ ýval a $\acute$ 27. prosince.⁹⁸ Z tohoto

⁹⁶ L. BOBKOV $\acute$ Á, *Soupis $\acute$ esk $\acute$ ých dr $\acute$ av*, s. 224.

⁹⁷ Wilhelm KRAFT – Wilhelm SCHWEMMER, *Kaiser Karls IV. Burg und Wappensaal zu Lauf*, Nürnberg 1960.

⁹⁸ *Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtesquellen der preussischen Vorzeit zum Untergange der Ordensherrschaft II*, Leipzig 1863, s. 781.

soupisu je tedy zřejmé, že cestoval velmi rychle, neboť během pěti dnů zvládl urazit přes 300 kilometrů.

Druhá změna na Norimberské cestě nastala v době panování Václava IV., konkrétně v 80. letech 14. století. Na začátku 14. století nastal rozkvět Stříbra. Jan Lucemburský dal tomuto městu určitá práva a privilegia. Jedním z nich bylo i takové, podle něhož obchodníci cestující z Bavorska a i druhým směrem, měli využívat objížděku pouze přes Stříbro. V tomto trendu pokračoval i jeho nástupce Karel IV., za jehož vlády měla trasa přes Stříbro rovněž výsostné postavení. Tím ale byly upozaděny Kladruby, což se tamním měšťanům nelíbilo, neboť z procházející cesty získávalo město i klášter velké výnosy. Proto došlo k otevřenému sporu mezi městy a klášteřem. V roce 1380 vydal Václav IV. nařízení, na základě kterého se obchodníci mohli rozhodnout, zda budou využívat trasu přes Stříbro nebo Kladruby. Tato možnost byla však o dva roky později zrušena a cestovat bylo možné opět pouze přes Stříbro.⁹⁹ Český král vydal ještě další nařízení, a to v roce 1385. V něm přikázal, aby bylo obchodníkům odebráno zboží, pokud by nevyužili spojnici přes Stříbro.¹⁰⁰ Tím se tedy znovu proměnila trasa Norimberské cesty, která původně vedla přes Kladruby, ale ve 14. století procházela Stříbrem. Menších či větších odboček bylo během století na této obchodní spojnici více, námi zmíněná však byla největší.

Ve středověku existovalo několik druhů cest, lidé používali jak stezky pro pěší, tak širší obchodní cesty. Pro vznik těchto cest hrály důležitou úlohu přírodní podmínky. V českých zemích bylo několik důležitých komunikačních uzlů, největším byla Praha, na Moravě Brno. Ve vrcholném středověku to byla také Plzeň. Čechy byly spojovány několika cestami, z nichž mnoho z nich pokračovalo i do sousedních zemí. Velmi užívaná byla Zlatá stezka, Erfurtská, Řezenská, Srbská, Trstenická nebo Haberská. Pro námi sledovanou oblast byla nejdůležitější cesta Norimberská, která spojovala Prahu s Norimberkem a pokračovala do Flander.

Tato spojnice se během staletí měnila. Nejdříve nemířila přímo na Norimberk, ale do jiných měst, ale po vzestupu tohoto města jako obchodního centra se trasa změnila a stočila se sem. V českých zemích bylo na této cestě několik důležitých míst, především v západních

⁹⁹ CJM II, s. 747, č. 587.

¹⁰⁰ Jan FRIEDRICH, *Boj Stříbrských o privilegovanou cestu*, in: *Minulost Plzně a Plzeňska*. Ladislavu Lábkovi k sedmdesátým pátým narozeninám, Plzeň 1958, s. 40.

Čechách. Byly to Kladruby, od 13. století Plzeň, a poté Pímda a Tachov, přes které procházely jednotlivé větve této komunikace.

Obecně můžeme říct, že majetky, které ležely na nějaké důležité cestě, nebyly jejich vlastníky přílišně směřovány. Příkladem můžou být Dušníky nebo Hořelice, které patřily po staletí církevním institucím, které těžily z jejich výnosů. Rovněž kladrubský klášter se snažil získat všechny vsi ležící na této zemské cestě.

Trasa Norimberské cesty vedla z Prahy i přes Berounsko a Hořovicko. I přesto, že to nebyla příliš rozsáhlá oblast, byla velmi důležitá. Svou roli zde sehrála právě blízkost Prahy, která byla od území Berounska vzdálená několik hodin cesty. Beroun nebo Žebrák byly většinou posledním místem, kde mohli obchodníci přenocovat před vstupem do hlavního města království. Jak je rovněž vidno z majetkových poměrů, cesta procházela především přes královské statky. Některé majetky, které původně patřily šlechtickým rodům, čeští králové vykoupili, aby byly v jejich vlastnictví. K tomuto vykoupení začalo docházet především za vlády Jana Lucemburského. Mělo to logický důvod, neboť z procházející cesty získávali vlastníci statků výnosy z případných mýt nebo cel. Tuto skutečnost dokazuje právě trasa na Berounsku a Hořovicku, kde, kromě Zbiroha, procházela pouze královskými statky.

Berounsko a Hořovicko do vlády posledních Přemyslovců

Berounsko a Hořovicko v nejstarší historické době a v raném středověku

I přesto, že cílem této diplomové práce je postihnout, co se událo na Berounsku a Hořovicku za vlády Lucemburků, je třeba vypovědět, jak toto území vypadalo v době starší, ba dokonce i v té nejstarší. Je to důležité především kvůli osídlení a následnému vytvoření stezek a cest, ze kterých se později vyvinula i důležitá trasa vedoucí z Prahy do Norimberku nazývaná Norimberská nebo Zlatá cesta, jejíž trasa byla popsána v předcházející kapitole.

Berounsko bylo jedním z prvních míst v Čechách, kde se usadil člověk. První archeologické doklady o osídlení lidí v této oblasti pocházejí z doby dávno minulé, ze starší doby kamenné. V Berouně byly nalezeny valounové nástroje, jejichž stáří se odhaduje na 1,5 milionu let. V Koněpruských jeskyních byly nalezeny kosterní pozůstatky z doby mladého paleolitu.¹⁰¹

Víme, že v neolitu byla osídlena Hořovická kotlina (konkrétně se jednalo o Bavoryni, Cerhovice, Chlustinu, Neumětely, Praskolesy, Rpety, Tihavu a Žebrák).¹⁰² Soustavnější průzkum nálezů z této doby byl proveden v Žebráku¹⁰³ a v Točniku.¹⁰⁴ Rovněž území kolem Loděnic byla v neolitu obývána, o čemž svědčí také četné nálezy nádobí s vypíchanou keramikou.¹⁰⁵ Bylo také prozkoumáno okolí Zdic¹⁰⁶, kde byly na vrchu Knihov nalezeny doklady po lidské činnosti z pozdně halštatského období¹⁰⁷ a rovněž u dnešního vlakového nádraží se nacházelo rozsáhlé sídliště pocházející z mladší doby bronzové.¹⁰⁸ Z pozdější doby, doby římské, se dochovaly zbytky chaty v obci Trubín.¹⁰⁹ První archeologické nálezy z Hořovicka pocházejí z mladšího

¹⁰¹ Václav MATOUŠEK, *Archeologické mapy okresu Beroun: stručný přehled vývoje lidské společnosti na území berounského okresu od starší doby kamenné do raného středověku*, Beroun 1991, s. 1.

¹⁰² Marie ZÁPOTOCKÁ, *Chlustina, okr. Beroun: Příspěvek k neolitickému osídlení Hořovicka*, *Archeologické rozhledy* 34, 1982, s. 140-144.

¹⁰³ *Neolitická osada v Žebráku*, *Archeologické rozhledy* 10, 1958, s. 153-157.

¹⁰⁴ Daniel STOLZ, *Neolitické a germánské osídlení z Točníka, okr. Beroun*, *Archeologie ve středních Čechách* 16/1, 2012, s. 147-151.

¹⁰⁵ Marie ZÁPOTOCKÁ, *Loděnice, okr. Beroun. Objekty z doby kultury s vypíchanou keramikou a začátek fáze StK IVb*, *Archeologie ve středních Čechách* 5/1, 2001, s. 41-105.

¹⁰⁶ Josef MALÍČKÝ, *Dvě sídliště ve Zdicích*, *Archeologické rozhledy* 3/2-3, 1951, s. 161-164.

¹⁰⁷ Antonín ČTVERÁK – Daniel STOLZ, *Pozdně halštatské hradiště Knihov u Zdic, okr. Beroun*, *Archeologie ve středních Čechách* 5/1, 2001, s. 316-318.

¹⁰⁸ Daniel STOLZ, *Drobný záchranný výzkum na štíránském sídlišti u Zdic*, Podbrdsko 11, 2004, s. 7.

¹⁰⁹ Irena BENKOVÁ, *Chata ze starší doby římské v Trubíně, okr. Beroun*, *Archeologie ve středních Čechách* 1, 1997, s. 305-306.

období než ty z Berounska. Je pravděpodobné, že první kolonizátoři byli právě z berounské části.¹¹⁰

Zakládání nových opevněných sídel se tak častokrát nekonalo na tzv. zelené louce. Jedno z nich bylo sídliště v Černíně, které se nacházelo na vrchu Knihov. Byly zde nalezeny doklady po lidské činnosti z pozdně halštatského období.¹¹¹ V téže době bylo postaveno i dnes stále zachovalé hradiště v Kornu u Srbska.¹¹² Výšinné sídliště s názvem Otmíče se nacházelo u Praskoles ve výšce 401 metrů nad mořem a zachovaly se na něm pozůstatky z eneolitu.¹¹³ Z doby bronzové pocházejí dvě hradiště v blízkosti Svatého Jana pod Skalou.¹¹⁴ V místě, kde dnes stojí středověký hrad Točník, bylo v pozdní době halštatské rovněž vybudováno hradiště.¹¹⁵ Jedno z nejvýznamnějších keltských oppid bylo postaveno přibližně v polovině 2. století př. n. l. ve Stradonicích u Berouna. Byly zde nalezeny bronzové předměty z této doby a v roce 1877 také poklad o počtu 200 kusů zlatých mincí.¹¹⁶ Nedaleko odtud, u Nižboru, bylo vybudováno tvrziště, jehož datování je však obtížné. Podle některých archeologů a historiků bylo postaveno kvůli ochraně brodu, z jedné strany mělo chránit brod oppidum ve Stradonicích a z druhé toto tvrziště. Stavba se do dnešních dnů nezachovala. Je pravděpodobné, že zánik tohoto tvrziště byl spjat s výstavbou královského hradu Nižboru.¹¹⁷ Další vystavěné opevnění se nacházelo v okolí Tmaně a získalo název Kotýz. I toto hradiště mělo základy postavené v dřívějších dobách, archeologové zde objevili pozůstatky z doby bronzové i železné.¹¹⁸

Z raného středověku se zachovalo přes 60 sídlišť, 20 pohřebišť a 6 hradišť nebo výšinných sídlišť, které byly na tomto území založeny.¹¹⁹ Nejpozději do 8. století n. l. byla soustavně osídlena půda mezi Berounem a Zdicemi, také část kolem Hýskova a rovněž důležité a úrodné území – Hořovická kotlina. Byla zde také vybudována opevnění a obydlí, tzv. sídliště

¹¹⁰ M. GARKISCH, *Berounsko*, s. 9-10.

¹¹¹ A. ČTVERÁK – D. STOLZ, *Pozdně halštatské hradiště Knihov*, s. 316-318.

¹¹² Josef MALÍČKÝ, *Nově objevené hradiště u Srbska, o. Beroun*, Archeologické studijní materiály 1, 1964, s. 173-178 ; Irena BENKOVÁ – Vladimír ČTVERÁK, *Oppidum u Srbska (okr. Beroun)-přání a skutečnost*, Archeologie ve středních Čechách 4/1, 2000, s. 183-198.

¹¹³ Josef MALÍČKÝ, *Hradiště na Otmíčské hoře*, Archeologické rozhledy 8, 1956, s. 799-804.

¹¹⁴ Irena BENKOVÁ – Vladimír ČTVERÁK, „Areál ve Svatém Janu pod Skalou?“ (okr. Beroun), Archeologie ve středních Čechách 2, 1998, s. 115-144.

¹¹⁵ Jitka PETŘÍČKOVÁ, *Osteologické nálezy z Točnicku, okr. Beroun*, Archeologie ve středních Čechách 4/1, 2000, s. 141-146.

¹¹⁶ Alena RYBOVÁ – Petr DRDA, *Hradiště by Stradonice. Rebirth of the Celtic oppidum*, Praha 1994, s. 138-139.

¹¹⁷ Karel SKLENÁŘ, *Archeologické památky: Čechy, Morava, Slezsko: průvodce*, Opava 1993, s. 206-207.

¹¹⁸ Břetislav BALETKA, *Okolí Prahy: západ*, Praha 1990, s. 265.

¹¹⁹ Daniel STOLZ, *Berounsko a Hořovicko v pravěku a raném středověku*, Hořovice 2006, s. 203-206.

nebo hradiště.¹²⁰ Ta pomáhala chránit vybrané místo a také zabraňovala neomezenému přístupu ostatních. Aby byla obrana ještě účinnější, vybírala se taková místa, která měla i výraznou přírodní překážku (jednalo se především o kopce, vodní plochy nebo bažiny), což v případech námi sledované oblasti nebylo kvůli lesnatému terénu problém nalézt. V některých případech byla i hradiště chráněna různým druhem ohrazení.¹²¹

Nejspíše v době vlády knížete Spytihněva I. (890–905 n. l.) bylo na Berounsku a Hořovicku založeno několik důležitých sídel. Jedním z nich bylo hradiště nazvané Kozel, které bylo postaveno nejspíše z popudu místní nobility v Berouně-Hostimi.¹²² Zprávu o tomto hradišti přinesl ve své kronice Václav Hájek z Libočan,¹²³ který díky svému působení na Berounsku jistě věděl o tamním okolí mnoho informací.¹²⁴

Některá tamní hradiště byla později přebudována na knížecí hrady a byla využívána přemyslovskými knížaty. První Přemyslovci i jejich následovníci rovněž rádi vyjížděli do zalesněných oblastí blízko Prahy na lov. Tyto rozlehlé husté lesy se táhly od Berounska na Rakovnicko, Novostrašecsko a Rokycansko až téměř k Plzni, proto knížata i pozdější králové byli častými návštěvníky Berounska a Hořovicka.¹²⁵ Na lov sem jezdili z dvorce ve Zbečně nacházejícím se v dnešním Rakovnickém okrese.¹²⁶ První Přemyslovci rovněž využívali dvůr vybudovaný v Knínu v polovině 10. století na území dnešního Příbramska.¹²⁷

Berounsko a Hořovicko tedy bylo jednou z prvních krajin jihovýchodně od Prahy, která byla osídlena. Do konce 10. století byly postupně osídleny i části s námi sledovanou oblastí

¹²⁰ Josef MALIČKÝ, *Přehled osídlení Hořovicka v pravěku a na počátku dějin*, Hořovice 1953, s. 31-34.

¹²¹ Vladimír ČTVERÁK – Michal LUTOVSKÝ – Miloslav SLABINA – Lubor SMEJTEK, *Encyklopedie hradišť v Čechách*, Praha 2003, s. 8.

¹²² Irena BENKOVÁ – Vladimír ČTVERÁK – Michal LUTOVSKÝ, *Několik poznámek k hradišti „Kozel“ u Hostimi, okr. Beroun*, Archeologie ve středních Čechách 1, 1997, s. 311-321.

¹²³ Působil ve 20. a 30. letech 16. století nejprve jako karlštejnský děkan, po sporech s karlštejnským purkrabím Bechyněm z Lažan se musel vzdát této funkce a stal se tetínským farářem. Na Tetíně napsal svou kroniku.

¹²⁴ V roce 1032 odjel Ota Bílý s prosbou k římskému císaři Konrádu II. kvůli tomu, že Břetislav I. odvezl z rodinného kláštera ve Sweinfurtu svou budoucí choť Jitku, kterou nemohl získat, jelikož byl nemanželského původu. Císař vyhověl stížnosti a vtrhl i s vojenskou družinou do Čech. Vojsko se zastavilo na vrchu Kozel mezi Hostimi a Tetínem. Ke střetnutí nakonec nedošlo díky Jitčině výmluvnosti. Viz HÁJEK Z LIBOČAN, s. 208-209.

¹²⁵ Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí: (1034-1198)*, Praha 1997, s. 47, 158.

¹²⁶ V roce 1100 došlo u tohoto dvora ke vraždě knížete Břetislava II. Kníže se 20. prosince vracel z lovu na svůj dvůr ve Zbečně, kde na něj již čekali jeho služebníci s pochodněmi, když na něj z úkrytu vyskočil jakýsi Lork, bodl ho tesákem, kníže poté spadl do nějaké jámy a poranil se svým vlastním mečem. O 2 dny později zemřel. Viz Josef ŽEMLIČKA, *Poslední lov knížete Břetislava*. (K událostem ve Zbečně před Vánocemi roku 1100), in: Ad vitam et honorem: profesor Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 231-246; Jarmila HÁSKOVÁ, *Curtis Šbecna a nejstarší doklady její existence*, Numismatické listy 25, 1970, s. 102-113.

¹²⁷ Věra SMOLOVÁ, *Knín Hor Zlatých-starý nebo nový?* Podbrdsko 16, 2009, s. 8-10.

sousedící, které Přemyslovci rovněž využívali k lovu. Jednalo se například o severovýchodní okraje Brd.¹²⁸

V oblasti Berounska se člověk poprvé usadil v mladší době kamenné. Osidlování dále pokračovalo nejspíše pravidelně, z každého následujícího období nejstarších dějin lidstva se zachovaly archeologické pozůstatky, které to dokazují. Nemůžeme však tvrdit, že se jednalo o velké osídlení, jednotlivá sídla měla pouze několik obydlí.¹²⁹ Dělo se tak především kvůli rázu krajiny, území bylo velmi hustě zalesněno a bylo hůře prostupné. Hořovicko bylo osídleno v mladší době než Berounsko.

V raném středověku bylo postaveno několik nových sídlišť a hradišť, jejichž úkolem bylo ochraňovat své okolí. Také sloužila jako útočiště pro obyvatele, sídlila zde společenská elita a rovněž zde byl soustředěn obchod. Některá sídla se rovněž stala opěrnými body při dálkových cestách. Na Berounsku a Hořovicku lidé při budování těchto staveb, jak naznačily archeologické průzkumy, často využívali místa, kde předtím nějaké obydlí stálo, a mohli tak využít jeho základy.

¹²⁸ Zdeněk BOHÁČ, *Kolonizace severovýchodních okrajů brdského hvozdů*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea 5, 1966, s. 77-78.

¹²⁹ Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 442.

Berounsko a Hořovicko v průběhu 11. a 12. století

Období 11. a 12. století je v českých zemích považováno za dobu, kdy došlo k úpadku knížecí moci, i přesto, že český kníže v této době nejednou dosáhl královského titulu. Jednotliví Přemyslovci mezi sebou bojovali, především synové a vnuci Vladislava I. a Soběslava I. Za padesát let se vystříдалo pět panovníků, kteří se až sedmkrát prostřídali na knížecím stolci. Rovněž Čechy zažily čtyři pokusy o převrat a několik vojenských vpádů.¹³⁰

V průběhu této éry se začal přemyslovský stát, i společnost v něm žijící, měnit. Knížata měla v podstatě v rukou neomezenou moc v tehdejší správě země. Přední rodiny a jejich představitelé, kteří příslušeli ke knížeti, se stali úředníky. Díky tomu také získávali majetky, které k úřadu příslušely (tzv. *beneficia*).¹³¹ Odtud se začali nazývat beneficiáři. Byli přímo podřízeni knížeti a jejich hlavním úkolem bylo zajištění chodu v jednotlivých oblastech.¹³² Jejich jmenování záviselo na vůli knížete. Na druhou stranu k závislosti docházelo i ze strany knížete, neboť volba těchto předních rodů byla rozhodující při dosazování nového knížete na kamenný stolec.¹³³ Vladykové mohli získat půdu několika způsoby, jednak ji dostali jako tzv. výsluhy,¹³⁴ anebo ji drželi jako léno spojené s úřadem, který spravovali. Léna sice fakticky nebyla dědičná, ale v některých případech, především u vzdálených a také málo frekventovaných hradů, k dědičnosti docházelo.¹³⁵

O tom, že se na Berounsku a Hořovicku v tomto období začala vytvářet poněkud vyšší vrstva obyvatel, může svědčit například listina přibližně z roku 1170. Časta, syn královského komořího Vojslava, daroval kapli sv. Václava, nacházející se ve svatovítském chrámu, některé

¹³⁰ Václav NOVOTNÝ, *České dějiny. Dílu I. část II., Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913, s. 666.

¹³¹ Jan LIBOR, *K počátkům české šlechty*. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, k vydání připravil Martin NODL – Martina WIHODA, Praha 2007, s. 48.

¹³² Vratislav VANÍČEK, *Předpoklady a formování šlechtické „obce českého království“ /zemské obce/, Mediaevalia Historica Bohemica 1, 1991, s. 19; TÝŽ. Sociální mentalita české šlechty: urozenost, rytířství, reprezentace. Obecné souvislosti, pojetí družiny, „modernizační“ trend, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku. K vydání připravil Martin NODL, Martina WIHODA, Praha 2007, s. 160.*

¹³³ Jan ZELENKA, *Vývoj přemyslovského dvora do 12. století*, in: Dvory a rezidence ve středověku. II, Skladba a kultura dvorské společnosti, edd. Dana DVOŘÁČKOVÁ – MALÁ, Jan ZELENKA, Praha 2008, s. 48-49 ; O úřadech a služebních postech na přemyslovském dvoře v letech 1197-1253 více v: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Curia ducis, curia regis: Panovníkový dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha 2011, s. 75-90. O letech 1253-1306 Tamtéž: s. 95-114.

¹³⁴ Barbara KREMIENSKÁ – TŘEŠTÍK, Dušan, *Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10. a 11. století)*, Hospodářské dějiny 1, 1978, s. 117.

¹³⁵ Jaroslav BAKALA, *K počátkům lenního zřízení v českém státě*, Slezský sborník 57, 1959, s. 378-388.

statky. Listinu dokonce Časta nechal ověsit pečeti krále Vladislava I. a představeného pražského kapitulního kostela.¹³⁶ V tomto dokumentu se v poměrně rozsáhlé svědecké řadě objevilo několik jmen z námi sledované oblasti. Jednalo se o Bořivoje z Chlustiny, Všeboha z Vinařic, svědčil také Havel z Tmaně se svým bratrem Budislavem.¹³⁷ Zajímavostí této listiny rovněž je, že je jednou z prvních na území Čech, kde byly použity predikáty.¹³⁸ Bohužel se o těchto mužích a jejich možnému urozenějšímu původu více nedozvíme. Víme pouze to, že ve všech jmenovaných vsích byla později postavena zeměpanská sídla. Provázanost těchto vladyků a pozdějších lokálních šlechticů ze 14. století však nelze určit.

Ve 12. století začalo docházet ke kolonizaci málo osídlených částí země. Tento proces neprobíhal pouze v neobydlených a nevyužitých místech, ale došlo také k zahuštění již obydleného prostoru. Poohří, Polabí, dolní Povltaví i území kolem moravských údělů již nestačila vzrůstající populaci lidí, a proto začaly být zalidňovány i jiné končiny české země. Rovněž raně středověká hradiště začala kvůli nově postaveným hradům zanikat a krajina se začala měnit. Některé nově postavené hrady však byly z počátku podobné hradištím.¹³⁹ Došlo rovněž k vymezení hranic vesnic. Skutečnost, že v tomto období došlo ke kolonizaci, platila i pro námi sledovanou oblast, můžeme jmenovat například Lochovice, ale i jiná místa.¹⁴⁰

Mezi 10. a 11. stoletím bylo v Lochovicích vybudováno sedmihektarové opevněné sídliště, jehož součástí bylo rovněž pohřebiště. Iniciátorem této stavby byl s velkou pravděpodobností kníže. Víme, že zde sídlil hradecký správce i s menší vojenskou družinou. Lochovice se staly správním centrem pro své okolí a získaly určitá práva. Jejich právem bylo odvádění daní podaných, které se nejspíše uskutečňovalo v podobě naturálních dávek. Díky nim byl správce i jeho posádka živeni. Dalším důležitým oprávněním bylo rovněž vybírání cla. Lochovice totiž ležely na zemské stezce vedoucí na Příbramsko.

¹³⁶ CDB I. č. 251, s. 223-224. Je zajímavé, že k listině bylo připsáno, že Jan od Vítka převzal z uvedené vesnice neseslaných 6 koní, 9 krav určených k orbě, 3 voly a 5 jalovice, 9 ovcí, také 8 sviní a 4 kusy dalšího dobytku. „*De supradicta villa ego Johannes, que a Vitcone recepi, hec sunt: indomitas equas VI et vaccas de aratro VIII, boves III, vaccas minores V, oves VIII, scrophas VIII, Rucne IIII boves.*“

¹³⁷ Ibidem s. 224.

¹³⁸ První listina v Čechách, ve které se objevily predikáty, pochází ze 40. let 12. století. Viz Jan ŠKVRŇÁK, *První vrstva šlechtických predikátů na jihozápadní Moravě ve vztahu k sídlům*, Brno 2011, s. 15-16.

¹³⁹ Tomáš DURDÍK, *Podíl hradištní tradice na vzniku a podobě nejstarších českých hradů*, in: Umění 13. století v českých zemích: příspěvky z vědeckého zasedání (2.-14. prosince 1981, Praha), Praha 1983, s. 62.

¹⁴⁰ Josef ŽEMLIČKA, *Přemyslovská hradecká centra a počátky měst v Čechách*, Československý časopis historický 26, 1978, s. 562-578.

Stezka získala svůj název Litavská podle řeky Litavky, která oblastí protékala. Jednalo se patrně o nejstarší stezku, která procházela Brdy. Její počátky se kladou až na konec doby bronzové (asi 1000 př. n. l.). Na této trase se totiž nejlépe mohl překonat předěl pohoří Brd a Hřebenů. Ve středověku se tato komunikace napojila na dvě důležité obchodní trasy – Zlatou stezku a Norimberskou cestu.¹⁴¹ Je velmi pravděpodobné, že Lochovice se staly trhovým místem, kde mohli nejen lokální řemeslníci prodávat své přebytky. Bylo totiž zvykem, že se vytvářely určité okruhy, kam jednotliví řemeslníci jezdili na trh. Je tedy možné, že do Lochovic docházeli i obchodníci z Prahy. Tyto trhy nejčastěji vlastnil kníže, a z jejich výnosů mohl vydržovat hradskeho správce i s družinou, což byl dle mého názoru i případ Lochovic. Není vyloučeno, že v tomto sídlišti stál i dřevěný kostelík, avšak nezachovaly se žádné písemné či archeologické doklady. I přes svou důležitost se Lochovice neproměnily na vrcholně středověké město. Bránilo jim v to poměrně malé hospodářské zázemí. A rovněž Příbramsko se během středověku stalo pro dálkové komunikace na jih země důležitější než sousední Berounsko a Hořovicko. K definitivnímu zániku lochovického hradiště došlo v průběhu 12. století, podhradí se transformovalo na městské sídliště.

V písemných pramenech 11. a 12. století se objevily i další vsi a osady z Berounska a Hořovicka, které musely být nejpozději v tomto období založeny. Tato místa mnohdy v dějinách nesehrála důležitou roli, byly to vsi a osady s několika domy, kde sídlilo nemnoho rodin (v průměru můžeme hovořit o 10 usedlostech). Ale jejich vznik svědčí o tom, že námi sledovaná oblast byla příhodná pro kolonizaci, i přesto, že byla velmi hustě zalesněna. Podle mého názoru zde docházelo spíše k rozšiřování již obydlených míst než k jejich novému zakládání.

Roku 1000 český kníže Boleslav III. nadál nově založený klášter v Ostrově mnohými statky i lidmi. Mezi přivtělené majetky patřila i ves Sedlec (*Sedlce*), společně s rybáři ze Zadní Třebaně (*Trebani*).¹⁴² Mezi léta 1037 – 1055 byla datována listina, ve které Břetislav I. daroval klášteru v Ostrově kapli sv. Jana Křtitele ve Svatém Janu pod Skalou.¹⁴³ Tato donace byla pro následné dějiny této církevní instituce velmi důležitá, neboť po vypálení Ostrova husity v srpnu

¹⁴¹ Michal LUTOVSKÝ – Václav MATOUŠEK – Daniel STOLZ, *Lochovice v raném středověku: hradiště a podhradí*, Archeologie ve středních Čechách 6/2, 2002, s. 499-515.

¹⁴² TAMTÉŽ, č. 40, s. 46-47.

¹⁴³ Kaple mohla vzniknout nejdéle v 1. polovině 11. století. Byla postavena na údajném místě pobytu prvního českého poustevníka sv. Ivana, který přišel do Čech nejspíše z Uher a měl být příbuzným uherského krále sv. Štěpána. Setkal se s knížetem Bořivojem a dokonce navštívil jeho manželku sv. Ludmilu na Tetíně. Viz Jiří ŠEVČÍK, *Album svatojanské*, Praha 2002, s. 19-24.

1420 se sem mniši přesunuli. V listině byly rovněž klášteru přičleněny i vsi Černín, Sedlec a rovněž kaple sv. Jana Křtitele na Velízi.¹⁴⁴ Na konci 11. století, někdy mezi léty 1085-1089, věnoval český král Vratislav I. ostrovskému klášteru vesnici Stašov.¹⁴⁵

Nejen příslušníci přemyslovského rodu darovali své majetky klášteru v Ostrově. Řada dobrodinců pocházela rovněž z velmožských rodin. Například Dluhomil, syn jakéhosi vznešeného Křišťana, dedikoval ves Mezouň i s jejím přilehlým lesem. Podle falza listiny se tak mělo stát roku 1025. Jedno popluží ze stejné vsi daroval klášteru rovněž Dětrich, který patřil k rodu Vršovců.¹⁴⁶ Jednoznačnou dataci jednotlivých listin ostrovského kláštera ztěžuje fakt, že listiny se nevytvářely ihned, mniši tyto nadace zapisovali do tzv. pamětních zápisů, a až poté se vyhotovila písemnost.¹⁴⁷

Klášter v Ostrově byl důležitým pro osidlování svého okolí a kraje. Byl založen roku 1000 knížetem Boleslavem III. s největší pravděpodobností na popud jeho otce Boleslava II. Jeho poloha se nacházela v blízkosti Zbraslavska, které již bylo засídlené. Ve druhé fázi došlo k budování nových vsí a obydlí v další části pražské kotliny, do které patřilo i Berounsko s Hořovickem. Poté, co byly nové osady vybudovány a obydleny, mnohdy byly přičleněny k ostrovskému klášteru. Kolem roku 1170 se v pramenech objevila zmínka o vsi Bykoši, která byla darována kapli sv. Václava v Praze. Rovněž se v této listině objevují vsi Chlustina, Vinařice a Tmaň.¹⁴⁸ 7. června 1195 daroval pražský kníže a biskup Jindřich Břetislav statky klášteru v Louce, který byl založen na Znojemsku knížetem Konrádem II. Otou v roce 1190. V této listině se objevila i Liteň. Tuto ves daroval lucké kanonii gladiátor Macerat.¹⁴⁹

Další důležitá zmínka o této oblasti pochází z roku 1088. V tomto roce byla údajně vydána králem Vratislavem II. fundační listina ke kolegiální kapitule sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, která byla založena o několik let dříve (původní zakládací listina se nezachovala). Později se ukázalo, že tento písemný dokument je podle své paleografické podoby falzem

¹⁴⁴ CDB I. s. 52-53, č. 52.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 98-99, č. 91.

¹⁴⁶ CDB II, s. 382, č. 529.

¹⁴⁷ Zdeněk BOHÁČ, *Ostrov: Tisíciletá historie zmařeného kláštera*, Jilové u Prahy 1999.

¹⁴⁸ Tuto listinu jsme již rozebírali na s. 15, v poznámce 78, 79.

¹⁴⁹ RBM I, č. 424, s. 191... „*Macerat gladiator ducis Boemiae...dedit villam praedicto monasterio, quae Lutín vocatur...*“

přibližně z poloviny 12. století.¹⁵⁰ I přesto se můžeme z této listiny dozvědět, kolik zde ve 12. století existovalo vsí.

Vyšehradská kapitula díky této fundační listině nabyla mnoho majetku, celkově 66 vesnic. Rovněž získala výnosy z jednotlivých statků, anebo k ní byli přičleněni osedlí. Kapitula kromě Tetína získala i jiné vesnice z okolí. Jednalo se např. o Svinaře,¹⁵¹ jež se nacházely přibližně 13 kilometrů od Berouna. Společně s touto vesnicí získala také pasáčka vepřů.¹⁵² Kapitula rovněž získala tůni, která se nacházela přímo pod horou Tetín.¹⁵³ Osedlé získala kapitula kromě Svinař také z okolí brodu, který se na Tetínsku nacházel. Sbor vyšehradských kanovníků rovněž získal v Bavoryni dvě popluží a k němu dva smolaře, v Suchomastech rovněž dvě popluží společně se zvoníky.¹⁵⁴

Jak již bylo několikrát naznačeno výše, díky své poloze bylo Berounsko a Hořovicko od raného středověku hojně navštěvováno Přemyslovci. Na tomto území se během 11. a 12. století také stalo několik událostí, které vešly do dějin. Především se jednalo o vojenská střetnutí, která později ovlivnila vládu jednotlivých knížat. V době zmatků na konci první poloviny 12. století byl knížetem Vladislav II. V roce 1147 se vydal na 2. křížovou výpravu a přenechal vládu a správu země svému bratrovi Děpoltovi.¹⁵⁵ Jednoho ze svých bratranců, Soběslava, který se pokoušel proniknout do Čech, Děpolt na dvorci poblíž Zdic zajal, a nechal ho arestovat ve věži

¹⁵⁰ Bořivoj NECHVÁTAL, *Seminář – 940 let Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě*, in: Královský Vyšehrad IV. Sborník příspěvků ze semináře 940 let Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, Praha 2012, s. 466-473 ; TÝŽ, *Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě*, Praha 2004, s. 39.

¹⁵¹ RBM I., s. 79, „...*Suinarih terra ad aratrum cum porcario, qui sclavice dicitur zuinar*,...“

¹⁵² Název ves nejspíše získala díky tomu, že se její obyvatelé zaměřovali na chov prasat. Je možné, že jednotliví řemeslníci a knížecí služebníci žijící v blízkosti hradu, se specializovali na jednu činnost, kterou sloužili knížeti. Tato činnost se tedy později mohla objevit v názvech vesnic. Proto se na našem území objevují Hrnčíře, Kováry, Ovčáry, Vinaře, ale právě také Svinaře, kde se pásala prasata pro knížecí stůl. Viz Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I*, Praha 1990, s. 20-21. Poprvé o této problematice: Barbara KRZEMIENSKÁ – Dušan TŘEŠTÍK, *Služebná organizace v raně středověkých Čechách*, Československý časopis historický 12, 1964, s. 637-667 ; TÍŽ, *Přemyslovská hradiště a služebná organizace přemyslovského státu*, Archeologické rozhledy 17, 1965, s. 624-644, 649-655.

¹⁵³ „*Sub ipso monte Tetin stagnum, quod sclavice dicitur tona*...“ TAMTÉŽ, s. 382, č. 387.

¹⁵⁴ „*De Tethin Denaua, mater eius Mirena, Dedac*...“ Ibidem: č. 387, s. 390.

¹⁵⁵ Miloš ŠOLLE, *Po stopách přemyslovských Děpolticů: příspěvek ke genezi města Kouřimě*, Praha 2000, s. 59-62 ; Jindřich DEJMEK, *Děpoltici* (K mocenskému postavení a osudům jedné vedlejší větve Přemyslovců), *Mediaevalia Historica Bohemica* 1, 1999, s. 95.

pražského hradu. Poté byl Soběslav převezen na Přimdu.¹⁵⁶ Díky této kronikářské zprávě víme, že u Zdic byl postaven knížecí stolec, který byl minimálně od poloviny 12. století využíván.¹⁵⁷

Poté, co se roku 1173 stal Soběslav II. knížetem, propukl spor mezi ním a jeho bratrancem Bedřichem, který si nárokoval právo na trůn. Soběslav byl sice dosazen na trůn císařem Friedrichem Barbarossou, avšak jejich vztah nebyl na dobré úrovni. Císař proto udělil lenní praporec jinému Přemyslovcovi, Bedřichovi. Ten posléze dobyl Prahu a domníval se, že jeho vláda se stala legitimní a silnou. Proto zamířil na říšský sněm do Würzburgu. Soběslav II. však zaútočil na Prahu, kterou se mu ale nepodařilo dobýt díky obraně Bedřichovy manželky Alžběty. Ta totiž ihned varovala svého manžela a kníže požádal o pomoc své německé spojence i moravského markraběte Konráda Otu. Vojska se spojila a táhla na Prahu. Jako místo svého odpočinku si vybrala místo, kde bylo údajně podle kronikářů později založeno město Beroun. Vojsko se zde utábořilo na týden a 23. ledna 1179 se dalo opět na pochod. Situace využil Soběslav II. a u „*potůčku zvaného Loděnice*“ nejprve jeho vojsko přemohlo strážné a poté se vrhlo do přímého boje. Řež ve velkém mrazu byla velmi krvavá, zemřelo několik významných českých i německých velmožů, a zbytky vojska Bedřicha a jeho spojenců se zastavila až u Prčice.¹⁵⁸

Počátek 11. století se zpočátku nesl ve stejném duchu jako předcházející doba. Ale v jeho průběhu došlo ke změně společnosti. Došlo k postupné diferenciaci společnosti, začala se vytvářet urozenější vrstva, která začala získávat statky, se kterými mohla nakládat. I na Berounsku a Hořovicku se tato vrstva postupně vytvořila, jak svědčí listina s predikáty vydaná kolem roku 1170. V této době se rovněž zvětšil počet obyvatel, a proto došlo k založení nových vsí a obydlí, nebo k rozšíření těch stávajících. Území Berounska a Hořovicka bylo poměrně hojně obydlené. Z listin se dozvídáme, že do konce 11. století byly obydleny vsi Černín, Sedlec, Zadní Třebaň, Stašov, Lochovice, Bavoryně a Rpety. Maximálně v polovině 12. století byly založeny vsi Svinaře, Bavoryně, Suchomasty, Chlustina, Vinařice, Tmaň a Bykoš. Do této doby musel být také vybudován dvorec ve Zdicích. Můžeme tedy s jistotou říct, že místa, která byla osídlena již v pravěku jednotlivými rodinami (okolí Berouna a Hořovická kotlina), byla vhodná pro trvalejší

¹⁵⁶ ŽEMLIČKA, *Přemyslovci*, s. 98.

¹⁵⁷ Irena BENKOVÁ – Michal LUTOVSKÝ, *Středověké hroby ve Zdicích, okr. Beroun*, Archeologie ve středních Čechách 1, 1997, s. 389-393.

¹⁵⁸ Některým, spíše méně významným, šlechticům byly uřezány nosy. Viz Dále FRB II, s. 474.

usazení. Může se sice zdát, že tyto vsi nebyly pro dějiny důležité, ale ve středověku byly vesnice nejrozšířenější sídelní jednotkou. Nejčastěji se objevovaly v pramenech při koupích, prodejích nebo donacích. Mnoho z těchto vsí bylo v jednotlivých listinách darováno klášteru v Ostrově, který se nacházel přibližně 15 kilometrů od hranic s Berounskem. Samostatnou kapitolou jsou jednotlivá vojenská a jiná setkání, která se konala na Berounsku a Hořovicku. Díky své poloze blízko Prahy se toto území stalo poměrně častým svědkem střetnutí, jmenujme například bitvu u Loděnice v roce 1179.

V listinách z tohoto období se však nedozvíme nic o místech, která byla na Berounsku a Hořovicku ve vrcholném a pozdním středověku nejdůležitější. Ta byla založena až za panování posledních Přemyslovců.

Berounsko a Hořovicko v době posledních Přemyslovců

Konec 12. století se nesl ve znamení politické krize, kterou Čechy zažívaly. Spory Přemyslovců škodily zemi, panování nebylo jednotné a zvyšovala se díky nim moc velmožů, již získávali stále více půdy na úkor knížete. Hradská soustava přestala hrát tak důležitou roli jako v předcházejících staletích, v průběhu 13. století přestala fungovat úplně. Její důležité postavení převzala pozemková vrchnost, která se pomalu začala dělit na tři části – panovníka, šlechtu a církevní instituce. Hrady přestaly rovněž být úložištěm vybraných naturálních dávek a to vedlo k rozvoji trhu, tržní směny, obchodu i samotného řemesla.¹⁵⁹ Na stezkách, kudy procházel obchod, vyrostla trhoviště.¹⁶⁰ Došlo rovněž k velkému hospodářskému rozkvětu a rovněž ke specializaci řemesla.¹⁶¹ S tím souvisel i rozvoj železných nástrojů, které byly upotřebeny při obdělávání půdy, jako byl pluh obracející zem anebo chomout, do kterého se zapřahal dobytek.¹⁶²

Co se týče církevní organizace v Čechách na konci 12. století, na nejvyšším stupni stál pražský biskup, na jehož volbu však měl vliv český kníže. Další církevní úřady vznikaly postupně během konce 12. a počátku 13. století, vybudovaly se úřady arcijáhenství¹⁶³ a venkovských děkanátů.¹⁶⁴ Ve druhé polovině 12. století začalo docházet k postupnému zahušťování farní sítě, což se dělo také díky tomu, že zakladatelem nových kostelů se stala postupně se tvořící šlechta. Farní kostely a kláštery byly vázány na svého zakladatele neboli patrona.¹⁶⁵ I přesto, že první soustavné zmínky o farní síti z Berounska a Hořovicka pochází až ze 14. století, kostely zde vznikaly již v dřívější době. Takový příklad můžeme uvést u farnosti v Praskolesích, která se v pramenech poprvé objevila roku 1216, ale je zřejmé, že kostel zde stál již

¹⁵⁹ Jiří KEJŘ, *Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě*, Právněhistorické studie 28, 1978, s. 9-44.

¹⁶⁰ ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I.*, s. 141.

¹⁶¹ Jan KLÁPŠTĚ, *Změna- středověká transformace a její předpoklady*, Mediaevalia Archaeologica Bohemica. Památky archeologické- Supplementum 2, Praha 1994, s. 20-28.

¹⁶² Robert ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců*, Praha 2012, s. 40-43.

¹⁶³ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci ve 2. polovině 14. století*, Československý časopis historický 24, 1976, s. 250.

¹⁶⁴ Zdeněk FIALA, *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, Sborník Historický 3, 1955, s. 76-77.

¹⁶⁵ Pravoslav Pravdomil PRAVDODATNÝ, *Patronátní právo, dějiny jeho v zemi svatováclavské a žádoucí jeho oprava a úprava*, Praha 1887, s. 8-14.

delší dobu. Další doklad pochází z roku 1250 z Velízu. Král Václav I. nechal v kostele sv. Jana Křtitele 16. listopadu opásat vilika Medvěda.¹⁶⁶

Berounsko a Hořovicko za vlády Přemysla Otakara I.

Námi sledovaná oblast hrála roli na počátku vlády pozdějšího třetího českého krále Přemysla Otakara I. V roce 1193 totiž došlo u Zdic ke střetnutí mezi Přemyslem Otakarem I. a příbuzným moravským markrabětem Jindřichem Břetislavem.¹⁶⁷ Přemysl byl totiž zbaven knížecí hodnosti římským císařem Jindřichem VI. a byl dosazen právě Jindřich Břetislav. Ten si však knížecí stolec musel již dobýt sám, a proto vytáhl směrem k Praze. U Zdic se střetla vojska Jindřicha Břetislava a Přemysla, ale nedošlo k bitvě, Přemyslovo vojsko se totiž rozpadlo.¹⁶⁸ Přemysl Otakar I. se podruhé stal knížetem roku 1197, konkrétně 7. prosince,¹⁶⁹ po dohodě se svým mladším bratrem Jindřichem Vladislavem, který mu uvolnil stolec na Pražském hradě.¹⁷⁰

Jeho vláda se nesla v duchu konsolidace poměrů v Čechách a také bojů o císařskou korunu mezi Štaufy a Welfy, které Otakar I. střídavě podporoval. Boj vyústil ve vydání důležitého dokumentu pro české země – Zlaté buly sicilské. Přemysl Otakar I. se řadil mezi panovníky starého typu, pro něž bylo typické objíždění země, rozdělování naturálních dávek a svrchované panování. Často se také zdržoval mimo Prahu, například na loveckém dvorci ve Starém Kníně, na Křivoklátě nebo v křivoklátském hvozdu.¹⁷¹ Tato lesnatá a posledními Přemyslovci oblíbená krajina si zachovala svoji tvář i na počátku 13. století. Zároveň však na jejím území došlo k velké koncentraci panovnických hradů. Mnoho statků zde držel panovník ve svém vlastnictví. Celkově se zde nacházelo 21 hradů, 15 z těchto hradů bylo postaveno ve 13. století. V námi sledované oblasti byly vybudovány královské hrady Karlštejn, Nižbor, Tetín, Točnick a Žebrák.¹⁷² V okrajových částech přemyslovského loveckého hvozdu také postupně

¹⁶⁶ FRB II, s. 287; Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253: Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 511-512.

¹⁶⁷ Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*, Praha 1990, s. 62-64.

¹⁶⁸ FRB II, s. 510.

¹⁶⁹ V. Vaníček v díle *Velké dějiny zemí koruny české* tento rok považuje za mezník mezi raným a vrcholným středověkem. Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. 2. 1197-1250, Praha 2000, s. 65.

¹⁷⁰ Martin WIHODA, *Vladislav Jindřich*, Brno 2007, s. 68.

¹⁷¹ O křivoklátském loveckém hvozdu: Nela TRACHTOVÁ, *Les v životě středověkého člověka na příkladu křivoklátského loveckého hvozdu*, Praha 2008.

¹⁷² Tomáš DURDÍK, *Počátky a geneze hradů 13. století v přemyslovském loveckém hvozdu*, Muzeum a současnost 5, 1982, s. 73-74.

vznikaly hrady šlechtické, které byly oproti panovnickým velmi rozdílné. Ty nejstarší byly malé a postavené v jednoduchém a funkčním stylu. I přesto zeměpanská sídla reprezentovala vysoký sociální status stavitele a pozvedala jeho prestiž. Na Berounsku a Hořovicku byly postaveny šlechtické hrady ve Zbirohu, Hořovicích, Valdeku, Zálužích a Řebříku.¹⁷³

Přemysl Otakar I. se sice zasloužil o léta klidu a konsolidace, ale i on musel řešit velký konflikt. V roce 1216 totiž pražský biskup Ondřej po ostré kritice českých poměrů opustil zemi a vyhlásil nad ní klatbu. Krále i šlechtu obvinil ze zasahování světské moci do církevních záležitostí. Spor trval až do roku 1222, kdy došlo k dohodě mezi pražským biskupem a českým králem. 10. března vydal Přemysl Otakar I. tzv. *Velké privilegium české církve*.¹⁷⁴ Spor ovlivnil i nejnižší vrstvu duchovenstva, faráře. Jako příklad můžeme uvést i faráře z námi sledované oblasti, konkrétně z Praskoles, které se nacházejí na Hořovicku. 21. listopadu 1216 vydal papež Honorius III. listinu, ve které dal dispens tamnímu faráři, jenž byl v dokumentu pojmenován podle pod značkou L. Ten byl totiž nemanželského původu a podle ustanovení IV. lateránského koncilu se takový klerik nemohl stát knězem, a proto bylo potřeba papežské výjimky.¹⁷⁵

Přemysl Otakar I. v začátcích svého panování i po potvrzení *Velkého privilegia* často vydával listiny, které se týkaly klášterních majetků. Pro nás je důležitá listina vydaná 17. ledna 1205. Tímto listem potvrdil Přemysl Otakar I. majetky kláštera v Ostrově.¹⁷⁶ Přímo v listině byla uvedena jednotlivá přemyslovská knížata i velmoži, kteří klášter obdarovali, a rovněž roky, kdy se tak stalo.¹⁷⁷ Jak již bylo naznačeno v předcházející kapitole, ostrovský klášter byl pro území Berounska a Hořovicka důležitý, neboť statky zde se nacházející byly ve větším množství k němu přiřčeny. Uvedme například ves Sedlec, Velíz, Čemín nebo Stašov darované tomuto klášteru v průběhu 11. století, které byly konfirmovány právě listinou z roku 1205. Kromě konfirmační listiny pro ostrovský klášter Přemysl Otakar I. potvrdil rovněž fundační listinu vysehradské kapituly, ke které již delší dobu patřily vsi Svinaře, Suchomasty, Bavoryně, hora Plešivec a

¹⁷³ Tomáš DURDÍK, *Hrady v přemyslovském loveckém hvozdu: ve světle archeologického výzkumu*, Praha 1991, s. 1-19.

¹⁷⁴ Z. FIALA, *Správa a postavení církve*, s. 65-70 ; Josef ŽEMLIČKA, *Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem*, *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 704-730.

¹⁷⁵ CDB II, č. 131, s. 121-122. Libor Gottfried se domnívá, že farář z Praskoles nebyl pouhým venkovským farářem, ale byl v družině pražského biskupa Ondřeje, která putovala do Říma. Proto rovněž získal velmi rychle dispens. Libor GOTTFRIED, *Praskolesy slaví*, *Zpravodaj obce Praskolesy* 22/1, 2016.

¹⁷⁶ CDB II, č. 359, s. 379-383.

¹⁷⁷ Tato listina sice byla fálzem ze 14. století, avšak G. Friedrich se domníval, že její obsah vycházel z pravé Přemyslovny listiny. Viz Václav HRUBÝ, *Tři studie k české diplomatice*, Brno 1936, s. 138-144.

Brod.¹⁷⁸ K další confirmaci došlo v roce 1222. V tomto roce vydal český král listinu, ve které byla ves Bykoš darována kapli sv. Václava v Praze.¹⁷⁹ Šlo o opětovné potvrzení donace, neboť zmíněná ves se nacházela ve vlastnictví této kaple již od roku 1170. O tom, že majetky ve vsi opravdu patřily ke kapli sv. Václava, svědčí i další listina, vydaná roku 1229. Kralevic Václav I. jí znovu potvrdil, komu majetky v Bykoši patřily. Ves byla také díky Václavu I. osvobozena od všech poplatků.¹⁸⁰ Přemysl Otakar I. pouze nepotvrzoval dlouhodobě držené statky, ale rovněž přičleňoval církevním institucím i nové statky z oblasti Berounska a Hořovicka. Jedním z nich byla ves Otmíče, která se objevila mezi početnými statky, které Přemysl Otakar I. potvrdil své sestře sv. Anežce a klášteru sv. Jiří v Praze.¹⁸¹

Začátek 13. století byl také obdobím velkého vzestupu jedné z privilegovaných vrstev – pozemkové šlechty. Tak jako v dřívějších dobách, tak i za vlády Přemysla Otakara I. se kolem něho pohybovala nepočetná skupina mužů, která využívala jeho přízně, a získávala hradská i dvorská benefícia. Navíc se tato skupina snažila o rozmnožení svých soukromých statků.¹⁸² Ve 13. století se tak začaly konstituovat důležité šlechtické rody, které měly širokou spleť rodových větví. Docházelo u nich k tzv. rozrodu.¹⁸³ To znamenalo, že všichni, kteří se hlásili k některému z těchto šlechtických rodů, měli ve svém rodokmenu nějakého společného předka, nebo to alespoň tvrdili. Tak se stávalo, že mnoho příslušníků nižší nebo lokální šlechty, kteří byli s některým z těchto velkých rodů v určitém příbuzenském svazku, na tento stav častokrát odkazovali. I přesto, že této drobné šlechtě mnohdy patřila jen jedna vesnice, snažili se vždy na toto pouto odkázat. V okolí svých statků si často nechali postavit na uměle vyvýšeném místě dvorce, které ještě nebyly kamenné, nýbrž dřevo-hliněné. Mezi velké a mocné rody můžeme řadit Vítkovce, Hrabšice, Markvartice, Benešovice, Drslavice, Šternberky, Pernštejnny anebo Ronovce.¹⁸⁴

¹⁷⁸ CDB II, s. 214-218, č. 229.

¹⁷⁹ CDB II, s. 304-305, č. 306.

¹⁸⁰ CDB II, s. 342, č. 333.

¹⁸¹ CDB II, č. 378, s. 418-423.

¹⁸² Josef ŽEMLIČKA, "Omnes Bohemi". Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě, *Mediaevalia Historica Bohemica* 3, 1993, s. 111-133.

¹⁸³ TÝŽ, *Ke zrodu vrcholně feudální "pozemkové" šlechty ve státě Přemyslovců*, *Časopis Matice moravské* 109/1, 1990, s. 17-38.

¹⁸⁴ TÝŽ, *Přemysl Otakar I.*, s. 181-185. Výčet jmenovaných rodů není úplný, do okruhu královského dvora se dostalo mnoho šlechticů z různých rodů. Byly vybrány takové rody, které, dle našeho názoru, sehrály určitou roli ve středověkých Čechách.

Pro námi sledovanou oblast jsou nejdůležitějším rodem Buzici¹⁸⁵, z jejichž rozrodu odvozovalo svůj původ mnoho příslušníků lokální šlechty na Berounsku a Hořovicku. Zmíněný rod získal své jméno uměle až v 19. století. Praotcem Buziců byl Dětríšek (zvaný též Jetříšek), který se objevil v *Kosmově kronice české*. Děkan pražské kapituly o něm poprvé podal zprávu v roce 1109 v souvislosti s volbou nového českého knížete po násilné smrti Svatopluka.¹⁸⁶ Dětríšek zde byl jmenován jako syn Buzův, a proto později byl rod nazván Buzici podle svého údajného praotce. Dětríšek se objevil i v kronikách pozdější doby. Avšak kronikáři pouze přejímali ty zmínky, které se objevily v *Kosmově kronice*.

Potomkem Dětríška měl být Jiřík, který měl pobývat na dvoře české krále Vladislava I. a zastupovat zde místo maršálka. Pravděpodobně jediná dochovaná zpráva se objevila ve Vincenciově letopisu. Podle něj se Jiřík účastnil druhé křížové výpravy. V této zprávě však není doslovně zmíněno, že jde o Jiříka z rodů Buziců.¹⁸⁷ Tento fakt zmiňuje až František Palacký a posléze August Sedláček, který se rozrodem Buziců zabýval ve svém rozsáhlém díle *Hrady, zámky a tvrze království českého*.¹⁸⁸ Od těchto historiků čerpáme i pořadí dalších členů tohoto rodu. Následovali bratři Jiřík Jiříkovec a Jaroslav.

Tak došlo k rozdělení rodu na dvě větve – rožmitálskou a valdeckou. K rožmitálské větvi náleželi pánové z Březnice, Třemšína nebo z Rožmitálu, kam patřil například Zdeněk Lev z Rožmitálu, důležitá osobnost počátku 16. století. Z valdecké větve vzešli nejspíše všichni členové rodu, kteří se honosili přízviskem Zajícové. Obě tyto větve používaly stejný erb – černou hlavu divokého vepře s rozevřenými ústy a vyplazeným jazykem. V erbu větve valdecké se později objevil zajíc, příslušníci té rožmitálské přibrali do erbu lva.¹⁸⁹

Pro naši práci je důležitá větev valdecká, reprezentovaná Jiříkem. Dohledat tuto osobu v pramenech je velmi obtížné. Jeho přízvisko Jiříkovec, které se objevilo v jedné z listin, nejspíše odkazuje na jeho otce. O něm samotném se dochovalo pouze několik zmínek, vždy byl ale

¹⁸⁵ O tomto rodu dosud nebyla sepsána monografie, mnoho historiků a badatelů vychází z poznatků Bartoloměje Paprockého z Hlohol, Františka Palackého, Václava Novotného nebo Augusta Sedláčka. Kvůli nedostatku materiálu je velmi těžké vytvořit úplný rodokmen Buziců. Především doba 12. století a 1. polovina 13. století je velmi složitá pro poznání, kdo patřil do tohoto rodu, neboť v listinách se zatím neobjevovaly predikáty. Nejnověji tuto problematiku shrnula na s. 19-35 Jana GERLEOVÁ, *Páni z Valdeka a jejich sídla do 1. poloviny 14. století*, Praha 2015.

¹⁸⁶ *Kosmova kronika česká*, s. 173-174.

¹⁸⁷ FRB II, s. 418.

¹⁸⁸ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl šestý, Podbrdsko, Praha 1995, s. 173-176.

¹⁸⁹ TÝŽ, *Českomoravská heraldika*, Praha 1925, s. 18.

v listinách uváděn v souvislosti se svými syny Janem a Oldřichem. Stalo se tak kupříkladu v roce 1213, kdy král Přemysl Otakar I. potvrdil majetky klášteru v Chotěšově, a všichni se objevili jako svědkové.¹⁹⁰

V pramenech vystupoval především syn Oldřich. Stalo se tak například ve svědečné řadě listiny, kterou vydal pražský biskup Daniel II., a jež potvrdila některé majetky klášteru v Plasích.¹⁹¹ Druhého syna Jana August Sedláček považoval za pražského biskupa Jana I. Usoudil tak nejspíše z listiny vydané v roce 1232, ve které byl Oldřich nazván jako bratr pražského biskupa.¹⁹² To, jestli pocházel pražský biskup z rodu Buziců, bohužel nemůžeme pro nedostatek pramenů potvrdit ani vyvrátit. Víme ale, že Oldřich měl dva syny – Zdislava a Oldřicha. Prvně jmenovaného můžeme nalézt v několika listinách, například z 6. srpna 1238.¹⁹³

Druhý syn, Oldřich (I.), je již plně doloženým členem rodu Buziců. V pramenech se objevuje častěji než jeho bratr, jmenujme však pouze listinu z roku 1242, kde byl Oldřich napsán s přídomkem Zajíc.¹⁹⁴ Od něj se pak nazývali všichni další příslušníci rodu jako Zajícové.

Počátek 13. století znamenal pro české země i začátek změn a nastolení nových poměrů. Král se zasloužil o první zakládání měst, rovněž nechal postavit jedny z prvních kamenných hradů. Byl ještě panovníkem starého typu, spravoval zem ze sedla. Při svých objíždkách často zavítal na území Berounska a Hořovicka, nebo pobýval v křivoklátských lesích na budovaném hradě Křivoklátě. Jak můžeme posoudit z písemných pramenů třetího českého krále, mnoho vsí z námi sledované oblasti bylo přiřčeno k církevním institucím. Podle listin vydaných dříve to ale byla v této oblasti běžná praxe. Podle dochovaných pramenů se celkem jedenáct statků z Berounska a Hořovicka od 11. století do počátku 13. století objevilo v majetcích některé z církevních institucí. Některé z nich dokonce opakovaně. Můžeme tedy říct, že více než polovina vsí a osad, které byly založeny do 11. století, patřila ke klášteru nebo kostelu.

Za vlády Přemysla Otakara I. došlo k vytváření nové, dědičné šlechty, která v pozdějších dobách často promlouvala do dějin. Jedním z důležitých rodů, které se v této době konstituovaly, byli Buzici, kteří na Berounsku a Hořovicku získali rozsáhlé majetky a byli zdejšími

¹⁹⁰ CDB II, č. 386, s. 433-435.

¹⁹¹ CDB II, č. 86, s. 78-79.

¹⁹² CDB III/1, č. 26, s. 25, „... *Vlricus frater episcopi Pragensis*...“

¹⁹³ CDB III/2, č. 196, s. 250-251.

¹⁹⁴ CDB IV, č. 13, s. 74-75, „... *Vlricus Lepus*...“

nejmocnějším rodem. Z doložených, byť často skoupých, pramenů se členové rodu Buziců objevovali na knížecím, později královském, dvoře od 12. století. Z počátku nejspíše nebyli na úplném vrcholu v dvorské hierarchii, byli „pouhými“ hodnostáři a nadrželi tolik statků jako ostatní rody, ale během 13. a 14. století jejich moc a důležitost vzrostla.

Berounsko a Hořovicko za vlády Václava I.

V pořadí čtvrtý český král oficiálně začal vládnout po smrti svého otce Přemysla Otakara I. roku 1230. Václav I. se však již dlouhou dobu pohyboval v politických kruzích. Roku 1216 byl kralevic zvolen budoucím králem, což potvrdil i císař Friedrich II. Dva roky před smrtí svého otce byl dokonce na Pražském hradě korunován českým králem. K těmto aktům došlo především kvůli tomu, aby nebyla zpochybněna Václavova volba; na trůn si totiž dělal nárok i syn z Přemyslova prvního manželství s Adlétou Mišeňskou, Vratislav. Ve své vládě se Václav I. mohl opírat o politické úspěchy svého otce, které vytvořily předpoklad vývoje českých zemí. Navazoval rovněž na počátky jeho stavební činnosti, pokračoval ve výstavbě nových královských hradů i zakládání měst. I on byl zakladatelem nových církevních institucí nebo donátorem statků a majetků klášterům.

Byl opravdu vášnivým lovcem. Jeho láska k lovu postupem času rostla a často nebyl král k zastížení ve svém sídle v Praze. Poslové za ním museli jezdit na lovecké dvorce ve Starém Kníně nebo na budovaném Křivoklátě, nacházející se v křivoklátském hvozdu, kam rádi zajížděli již Václavovi předchůdci. Je tedy velmi pravděpodobné, že Václav I. v námi sledované oblasti často pobýval a stýkal se s místní šlechtou. O tom svědčí i několik listin, ve kterých ve svědečné řadě vystupují šlechtici z Berounska a Hořovicka. Na hony doprovázelo krále pouze menší množství šlechticů. To mohlo vést k tomu, že měli na krále větší vliv než ti, kteří zastávali své úřady v Praze a na jiných místech. Alespoň to si mysleli někteří šlechtici z dvora českého krále. Ti si také stěžovali, že král po roce 1241 upřednostňoval tyto vyjížděky nad svými panovnickými povinnostmi.¹⁹⁵ Tradiční interpretace zní, že kvůli tomuto zanedbávání svých povinností často docházelo k neshodám mezi Václavem I. a šlechtou, což vyvrcholilo jejich vzpourou v čele s

¹⁹⁵ Což dokazuje i menší četnost vydávání listin tohoto panovníka, například v roce 1242 byly vydány tři listiny, o rok později osm, poté počet klesal, v roce 1246 nevydal český král žádnou listinu, v následujícím roce pouze dvě. Královu sníženou aktivitu na konci 40. let někteří historici připisují také smrti jeho prvorozeného syna Vladislava

Václavovým ctižádostivým synem Přemyslem roku 1248.¹⁹⁶ Konflikt, ke kterému se Václav I. podle pramenů nejspíše postavil velmi pasivně, byl nakonec ukončen Přemyslovou kapitulací a jeho několikadenním vězněním na hradě Přimda. Později se však otec se synem usmířili a Přemysl získal titul moravského markraběte.¹⁹⁷

Ale vraťme se k šlechticům, kteří obklopovali Václava I. na jeho dvoře. Objevili se zde jak přední šlechtici, preláti, lékaři, tak i cizinci, kteří přišli do Čech se dvorem Václavovy chotě Kunhuty Švábské.¹⁹⁸ Víme, že svůj vlastní dvůr měl Václav I. již od roku 1224, kdy se stal vévodou plzeňským a budyšínským. Po smrti svého otce Přemysla Otakara I. spojil nový král svůj dvůr s tím jeho. Nejvyšší královské úřady zůstaly obsazeny stejně jako v době Václavova otce, u ostatních došlo k obměně. Obecně můžeme Václavův dvůr rozdělit na tři části – tvořili ho příslušníci vlivných rodů (Vítkovci, Hrabšici,...), kteří byli s králem téměř nepřetržitě. Poté zde byla skupina úředníků, která se zdržovala převážně v Praze. Poslední část šlechticů doprovázela krále pouze na jeho cestách, výjimečně se objevili v Praze. Králova pobytu mimo hlavní město často využívali lokální šlechtici, kteří dvůr doplňovali, a mnohdy se tak objevili ve svědečných řadách jednotlivých pramenů diplomatické povahy. V některých případech dokonce šlechtici vystupovali pouze v jedné listině. Do svědečných řad však byli vybíráni pouze takoví příslušníci šlechty, kteří byli důvěryhodní.¹⁹⁹ V listinách vydaných Václavem I. se objevilo několik příslušníků šlechty, která měla své statky na Berounsku a Hořovicku.

Jedním z nich byl Dluhomil z Neumětel, který se objevil ve svědečné řadě listiny českého krále z roku 1233. V té Václav I. daroval představenému kláštera v Ostrově patronátní právo ke kostelu ve Skřípli, rovněž dva lány ve vsi Lážovice a čtyři osedlé v Žebrákově.²⁰⁰ Můžeme říct, že listina je dokladem o tom, že kdykoli se český král objevil mimo Prahu, rozšířil se jeho dvůr o příslušníky lokální šlechty. Tak se stalo i v případě Dluhomila z Neumětel, který k tomuto druhu šlechty velmi pravděpodobně patřil. Tuto domněnku potvrzuje i ten fakt, že v listině se hovořilo o

¹⁹⁶ Jan LIBOR, *Domácí šlechtická opozice a přemyslovští králové 13. věku*, in: Rituál smíření: konflikt a jeho řešení ve středověku. K vydání připravil Martin NODL a Martin WIHODA, Brno 2008, s. 86-93.

¹⁹⁷ Stanislav BARTA, *Smíření otce se synem: uzavření sporu krále Václava I. s markrabětem Přemyslem roku 1249*, in: Rituál smíření, s. 101-108.

¹⁹⁸ Markéta ŠPŮROVÁ, *Identifikace svědků v listinách královské rodiny v době Václava I. a jejich vztah k panovníckému dvoru*, in: Dvory a rezidence ve středověku, ed. Dana DVOŘÁČKOVÁ – MALÁ, Praha 2006, s. 9-10.

¹⁹⁹ Miloslav SOVADINA, *Dvůr Václava I.*, Sborník archivních prací 45, 1995, s. 3-33.

²⁰⁰ CDB III/1, č. 55, s. 55-57.

statcích, které se nacházely na území Berounska a Hořovicka (Skřípel, Lážovice) nebo ležely nedaleko této oblasti.²⁰¹

Další, kdo se v písemných dokumentech doby Václava I. objevil, byl Břetislav ze Zbiroha, který patřil k jednomu z mocnějších rodů – Drslaviců. Ti drželi rozsáhlé statky na západě a jihozápadě země. Břetislav se poprvé objevil ve svědečné řadě v listině z roku 1228, kterou vydal Přemysl Otakar I. Vystupoval v ní společně se svým otcem Břetislavem i bratrem Čermínem.²⁰² Je velmi pravděpodobné, že všichni patřili ke dvoru Václava I., když byl plzeňským a budyšínským vévodou, a později se přidali i ke královskému dvoru. Břetislavův otec, psaný v některých případech s predikátem „z Plzně“, se v listinách objevil celkem sedmkrát, z toho dvakrát s oběma syny²⁰³ a dvakrát pouze se synem Břetislavem.²⁰⁴ Břetislav mladší patřil k významným členům Václavova dvora. Svědčí o tom i devět listin, ve kterých figurovalo jeho jméno.²⁰⁵ Objevoval se především v takových dokumentech, ve kterých český král potvrzoval statky nebo výsady klášterům (například tomu Kladrubskému) nebo hospicům. Ale například svědčil i v listině vydané bratrem Václava I. moravským markrabětem Přemyslem.²⁰⁶ S přídomkem „ze Zbiroha“ se poprvé psal v listině z 16. listopadu 1247.²⁰⁷ Mezi léty 1239, kdy se ještě Břetislav objevil bez predikátu, a 1247 tedy došlo k zisku Zbiroha. Podle Martina Koláře, který se rozrodem Drslaviců zabýval, došlo ke koupi tohoto panství a stavbě hradu.²⁰⁸ Avšak podle dochovaných listin se v roce 1230 objevili dva bratři, kteří měli predikát „ze Zbiroha“. Jednalo se o Chřena a Sulislava.²⁰⁹ Tito bratři s velkou pravděpodobností patřili k jedné z větví Drslaviců, kteří se usadili nejprve ve vsi Sulislavi a poté získali zbirožské panství. Od jejich původního majetku získal rovněž název celý rod – Sulislavci. Od nich poté odvozovala svůj původ i lokální šlechta z Berounska a Hořovicka, například páni ze Záluží nebo ze Řebříka. Můžeme se tedy domnívat, že tyto bratři byli původními majiteli a po jejich smrti získal, a možná i koupil, Zbiroh jejich vzdálený příbuzný Břetislav mladší.

²⁰¹ Markéta ŠPŮROVÁ, *Svědkové v listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (třicátá léta 13. století)*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 9, 2003, s. 59-60.

²⁰² CDB II, s. 307, č. 309.

²⁰³ CDB III/1, s. 20, č. 21; RBM I, s. 369, č. 785.

²⁰⁴ CDB III/1, s. 143, č. 116; s. 246, č. 193.

²⁰⁵ CDB III/1, s. 99, č. 88; s. 124, č. 104; s. 172, č. 137; s. 173, č. 138; s. 174, č. 139; s. 217, č. 175; s. 221, č. 177; s. 273, č. 209; s. 294, č. 219.

²⁰⁶ CDB III/1, s. 99, č. 88.

²⁰⁷ RBM I, s. 553, č. 1190.

²⁰⁸ Martin KOLÁŘ, *Rozrod Drslaviců*, *Památky archeologické* 8/1, 1868, s. 82.

²⁰⁹ CDB II, č. 342, s. 351, „... Zulislao et fratre euis Chren de Sbirowe...“

Nejvýraznějšími představiteli lokální šlechty z Berounska a Hořovicka na královském dvoře Václava I. byli Gebhard a Neústup z Hořovic.²¹⁰ Tito bratři jsou považováni za původní majitele Hořovic. Prvně jmenovaný se v listinách mezi léty 1229 – 1234 objevil celkem pětkrát, z toho čtyřikrát se svým bratrem. Svědčil v případě opětovné konfirmace vsi Bykoše na Berounsku, která byla již ve 12. století přivtělena oltáři sv. Václava na Pražském hradě, a donace byla potvrzena několika listinami předchozích českých králů. Gebhard se objevil se svým bratrem i jako svědek v listině Přemysla Otakara I., kterou vydal přibližně měsíc před svou smrtí. Potvrdil v ní statky, které daroval Roman z Týnce klášteru v Plasích.²¹¹ I další listina z 28. června 1232, ve které Gebhard svědčil, se týkala klášterních statků. Král Václav I. potvrdil klášteru v Teplé vlastnictví ve vsi Unyly.²¹² O rok později získal řád německých rytířů (Václav I. byl jejich velkým podporovatelem) ves Senomaty společně s loukami, lesy a poli, které k ní příslušely.²¹³ Gebhard i s Neústupem opět v tomto dokumentu svědčili. V poslední listině, z roku 1234, se Gebhard objevil bez svého bratra. Dosvědčoval opět potvrzení statků jednoho z klášterů. Tentokrát se jednalo o klášter v Doksanech, který získal ves Jakubov a další svobody.²¹⁴ Co se týče predikátu „z Hořovic“, s ním se Gebhard poprvé v pramenech objevil v roce 1233. Je tedy pravděpodobné, že v tomto roce Gebhard Hořovice získal.

Jelikož neznáme žádného předchozího majitele Hořovic, zůstává nám otázka, komu toto pozdější město patřilo, nezodpovězena. Ale předpokládáme, že na místě dnešního města stála trhovářská ves a jeden z bratrů zde nechal vystavět románský hrad, který byl během 14. století přestavěn v gotickém stylu. Klonili bychom se k tomu, že Gebhard získal toto panství od českého krále. Nasvědčoval by tomu také ten fakt, že Gebhard a především jeho bratr Neústup patřili k užšímu dvoru Václava I. Především Neústup byl jedním z blízkých dvořanů českého krále. Poprvé se objevil v listině z 28. června 1232, ve které Václav I. daroval ves Únehle klášteru v Teplé. Neústup zde byl ještě jmenován bez predikátu.²¹⁵ Víme, že mezi léty 1233 až 1239 zastával úřad purkrabího na Přimdě (v listinách se nejčastěji objevoval jako *Nostup de Frinberc*). K povinnostem purkrabího patřila především péče o fyzický stav hradu. K tomu mohl také

²¹⁰ Jejich jména se objevují v pramenech v různých obměnách- Gebhard byl napsán v některých případech jako *Gabardo*, *Gebehardo*, Neústup vystupoval pod jménem *Noztup*, *Nostup*, *Nostuph*, *Nostvp*.

²¹¹ RBM I, č. 763, s. 357-358.

²¹² RBM I, č. 785, s. 369.

²¹³ RBM IV, č. 1776, s. 713.

²¹⁴ RBM I, č. 831, s. 391.

²¹⁵ CDB III, s. 20, č. 21.

purkrabí alespoň částečně využívat povinností rolníků a vsí, kteří nebyli osvobozeni od zátěže. V listinách vydaných na dvoře Václava I. se Neústup objevil jednadvacetkrát.²¹⁶ Ve většině případů se objevil jako svědek v listinách, ve kterých se potvrzovaly majetky a statky klášterů (stalo se tak ve 12 případech). Ale rovněž svědčil i v listině Václava I., který daroval některé statky do užívání své matce Konstancii Uherské. Ta tyto statky listinou potvrdila a brzy poté je darovala klášteru v Teplé. Rovněž figuroval v darování statků hospicům (2 případy), také řadu německých rytířů (1 případ) a rovněž hospice svaté Marie, který patřil řadu křižovníků s červenou hvězdou.²¹⁷

Podle listin je tedy zřejmé, že Neústup nebyl jen lokálním šlechticem, který se v listinách objevil pouze tehdy, když král pobýval na území, kde měl šlechtic statky. Neústup byl, dle mého názoru, členem Václavova dvora již tehdy, kdy byl v pořadí čtvrtý český král vévodou plzeňským. To by také dokazoval ten fakt, že Neústup se stal kastelánem na Přimdě nacházející se na Tachovsku. Je možné, že získal tuto pozici proto, že tuto oblast dobře znal. Navíc Přimda byla v té době pomezním hradem a hrála důležitou roli kvůli procházejícím cestám. Proto vykonání tamní správy mohlo být přiděleno tomu, kdo byl blízkým rádcem Václava.

Osudy Gebharda jsou pro nás nejasné, jeho jméno totiž po roce 1234 z listin zmizelo. Jedna z možných interpretací je ta, že opustil královský dvůr a nechal si postavit hrad v Žerotíně, nacházející se u města Panenský Týnec. Tomáš Durdík klade postavení tohoto šlechtického hradu mezi léta 1250–1290. Jeho zakladatelem mohl tedy být buď sám Gebhard, nebo pravděpodobněji jeho syn Habart.²¹⁸ Podle Miloslava Svobodiny se Gebhard stal v roce 1233 purkrabím na Königsteinu nacházející se v dnešním Sasku, který byl v době panování Václava I. v držení českého království.²¹⁹ Bohužel se v této listině nezachoval žádný predikát, nebo jiný identifikační znak, který by pomohl zjistit, že šlo o našeho Gebharda z Hořovic.

Přímými nástupci Gebharda a Neústupa byli Chyňo z Hořovic a Záviš z Hořovic,²²⁰ oba vystupující v listinách z roku 1263.²²¹ Chyňo svědčil v případě plaského kláštera, kterému dal Přemysl Otakar II. imunity. Záviš se naopak objevil ve svědečné řadě zakládací listiny kláštera

²¹⁶ CDB III/1, s. 20 č. 21; s. 29, č. 30; s. 30, č. 31; s. 32, č. 32; s. 44, č. 43; s. 52, č. 51; s. 55, č. 54; s. 57, č. 55; s. 66, č. 62; s. 125, č. 105; s. 188, č. 153; s. 200, č. 162; s. 214, č. 173; s. 221, č. 177; s. 225, č. 180; CDB III/2 s. 246, č. 193; s. 250, č. 195; s. 251, č. 196; s. 273, č. 209; s. 294, č. 219; RBM I, s. 424, č. 907.

²¹⁷ CDB III/2, s. 245, č. 193.

²¹⁸ Rudolf ANDĚL, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 3, Severní Čechy, Praha 1984.

²¹⁹ M. SOVADINA, *Dvůr Václava I.*, s. 12.

²²⁰ CDB V/1, s. 565-567, č. 381.

²²¹ RBM II, s. 164, č. 426.

sv. Dobrotivé v Zaječově. Pravděpodobně byli bratři, jejichž otcem mohl být Neústup. Další osudy této rodiny bohužel neznáme, ale je velmi pravděpodobné, že bratři Neústup a Gebhard a jejich synové byli předky pánů ze Žerotína, ze kterých pocházel například válečník a rytíř doby Jana Lucemburského, Plichta ze Žerotína, který je rovněž spjat se založením samotného města Hořovice.

Oblast Berounska sehrála důležitou roli v poslední etapě Václavova života. Ten totiž zemřel 23. září 1253 na svém loveckém dvoře v Počaplech u Berouna. Tento dvorec si nechal Václav postavit snad kolem roku 1236 jako své nové sídlo a přestal tak užívat hrad, který byl postaven v dřívější době opodál.²²² K stavbě dvora došlo jednak kvůli tomu, že Václav I. potřeboval nějaké obydlí na pomezí přemyslovského loveckého hvozdu, ale rovněž kvůli procházející zemské stezce směřující na Plzeň. O jeho smrti se zmínil například František Pražský.²²³ Po jeho smrti byl lovecký dvůr v Počaplech pojmenován jako Králův Dvůr. Dvorec byl využíván i dalšími českými králi, nejčastěji Václavem IV.

Václav I. je v českých dějinách považován za poněkud slabšího krále, který nedokázal patřičně navázat na vládu Přemysla Otakara I. Jeho panování postihlo několik větších krizí, ať to byly spory s jeho bratrem moravským markrabětem Přemyslem, mongolská invaze nebo povstání šlechticů, kteří prosazovali Václavova syna Přemysla. Všechny tyto konflikty Václav s větším či menším úspěchem ustál, ale jistě se podepsaly na jeho jednání a chování. Často totiž pobýval na lovech v přemyslovském loveckém hvozdu. Kvůli tomu také nechal postavit hrad Týřov na Křivoklátsku nebo vybudovat lovecký dvůr v Počaplech u Berouna, kde čtvrtý český král naposledy vydechl.

Díky častému cestování se v listinách českého krále objevili i zástupci lokální šlechty. Z námi sledované oblasti byli ve svědečných řadách jmenováni Dluhomil z Neumětel, Břetislav mladší ze Zbiroha a bratři Gebhard a Neústup z Hořovic. Co se týče jeho další činnosti, víme, že do konce jeho panování bylo prokazatelně založeno 19 měst, která získala nějaká práva.²²⁴ Rovněž podporoval svou sestru Anežku a jí založený klášter Na Františku, který Václav I. nadal

²²² Josef M. ŠAFRÁNEK BŘEVNOVSKÝ, *Soupis hradů, letohrádků, paláců, tvrzí a zámků v Českých zemích*. 4, Praha 1996, s. 85.

²²³ FRB IV, s. 350 „*Et rex Wenceslaus... fuit valida infirmitate gravatus et perveniens ad curiam suam Poczapel prope Weronam ibidem de hac vita migravit*“.

²²⁴ Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005, s. 367-368.

mnohými statky. Některé z nich byly i z území Berounska a Hořovicka. Jednalo se například o Otmíče, které byly přivtěleny ke klášteru přibližně v roce 1233.²²⁵ I další statky se objevily v listinách krále i církevních představitelů. Ves Borek byla například přiřčena ke kostelu sv. Jiří v Praze.²²⁶

Můžeme však shrnout, že Václav I. se statky z Berounska a Hořovicka příliš nenakládal, spíše si je nechával ve svém držení. To byl rozdíl oproti jeho otci, který často majetky z Berounska a Hořovicka daroval některým církevním institucím.

Berounsko a Hořovicko za vlády Přemysla Otakara II.

Panování Přemysla Otakara II. bylo pro české země velmi plodné, došlo k velkému hospodářskému, správnímu i územnímu rozkvětu. Jeho vláda byla protkána dlouhodobou snahou o získání babenberského dědictví po sňatku s Markétou Babenberskou v roce 1252. Rovněž se po celou dobu své vlády snažil zasahovat do říšské politiky i získat korunu římskoněmeckého krále. Rovněž se Přemysl Otakar II. společně s jinými evropskými panovníky podílel na dvou křížových výpravách do Pruska (roku 1254/1255 a 1267/1268). V pořadí pátý český král nastoupil na trůn po smrti svého otce v roce 1253. Korunovat se nechal až o osm let později. Za sebou však měl již bohatou politickou kariéru. Své první ostruhy získal jako moravský markrabě, později jako vévoda štyrský a rakouský. Jeho dvůr byl velmi rozsáhlý, objevila se na něm jak jména předních panských rodů (Vítkovci, Hrabšici, Buzici,...), která byla známá již v předchozích dobách, ale rovněž osoby nové, které neměly žádné vazby na dvory Přemyslových předchůdců.

České země rovněž bohatly díky rozsáhlým nalezištím stříbra. V době panování Přemysla Otakara II. se tento kov doloval v Jihlavě, později v Kutné Hoře, dále v Jáchymově, Kolíně, v Příbrami i v dalších městech. Rovněž došlo k reformní úpravě v mincovnictví, začaly se razit střední a malé brakteáty, čímž došlo k zvýšení užívání ražené mince.²²⁷ V době jeho panování došlo k vybudování dalších hradů v přemyslovském křivoklátském hvozdu. Jedním z nejdůležitějších hradů byl Křivoklát, do jehož vlastnictví patřilo mnoho statků sahající až

²²⁵ RBM I, č. 809, s. 380.

²²⁶ CDB III/1, č. 40, s. 38.

²²⁷ Josef ŽEMLIČKA, *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014, s. 319-321, 361.

k Berounu. Toto rozsáhlé území se proto Přemysl Otakar II. rozhodl spravovat pomocí manského systému.²²⁸

Došlo rovněž k masovému využívání dlouhodobého dědičného nájmu, tzv. *emphyteuzi*, která byla spojována s německým právem (*ius theotunicum*) anebo tzv. právem Němců. Toto právo se poprvé objevilo za Přemysla Otakara I. Saští, franctí, bavorští, porýnští i vlámští osadníci přicházeli od prvních desetiletí 13. století do Čech, kde se podíleli na kolonizaci neobydlených nebo řidčeji obydlených krajín. Na zakládání se však podíleli i čeští lokátoři, kteří pocházeli především z prostředí královského dvora.²²⁹ Díky tomuto právu vznikl závazek mezi vlastníkem půdy a jeho nájemcem. Nájemce musel platit pravidelné dávky nebo pracovat na nějaké půdě vlastníka. Jeho výhodou bylo, že nájemce mohl tuto půdu prodat nebo ji někomu odkázat. Výhodu tedy měly oba subjekty. Vlastníkovi půdy byly zajištěny pravidelné příjmy a nájemci měli možnost kvalitně hospodařit.²³⁰

Nově vzniklá města většinou ovlivňovala život ve svém okolí, některá rovněž později získala důležitou správní funkci pro širší oblast. Ta již od svého založení získávala různé výsady, které ulehčovaly jejich hospodaření. Nejčastěji se jednalo o právo mílové, trhové, skladové, samosprávní, hradební, hrdelní a právo vařit pivo. Tyto výsady však byly pro jednotlivá města individuální. Došlo nejen k budování královských měst, ale rovněž se začala rozvíjet i síť měst nekrálovských, která byla založená církevními institucemi nebo šlechtici.²³¹

Z období vlády Přemysla Otakara II. se dochovalo mnoho diplomatického materiálu pro zakládání měst. Víme, že mezi léty 1253 – 1278 bylo lokalizováno přes padesát nových královských měst.²³² Bohužel ta nejdůležitější pro námi sledovanou oblast – zakládací listina města Berouna – se nedochovala.

Jediné královské město, které bylo na Berounsku a Hořovicku založeno, byl Beroun, který se později stal správním centrem pro celé území. Je možné, že k tomuto jedinému královskému založení došlo kvůli tomu, že kolem bylo postaveno poměrně velké množství královských hradů, které zajišťovaly chod oblasti. Proto bylo potřeba založit i město, které by převzalo část správy. Je ale i možné, že toto město bylo založeno kvůli tomu, že na Berounsku a Hořovicku se začal

²²⁸ Tomáš DURDÍK, *Nejbližší zázemí hradu Křivokláta*, *Archaeologia historica* 24, 1999, s. 263-273.

²²⁹ Zuzana KŘENKOVÁ, *Městští lokátoři v českých zemích ve 13. a 14. století*, Praha 2009.

²³⁰ J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, s. 116-121.

²³¹ J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 55.

²³² Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ, *Česká listina doby přemyslovské. III. – Listina měst a jejich obyvatel*, *Sborník archivních prací* 6/2, 1956, s. 99-160.

nebezpečně rozpínat ze západu a jihozápadu rod Buziců a jeho příbuzní. První zmínka o tomto městě pochází z 25. června 1265.²³³ V této listině, kterou český král vydal na své cestě z Rakous do Prahy právě v Berouně, přivtělil klášteru na Ostrově kapli v Domažlicích a také patronátní právo ke kostelu sv. Marie a sv. Jakuba. Další listina týkající se Berouna byla vydána o rok později a král Přemysl Otakar II. v ní potvrdil klášteru v Chotěšově vlastnictví kostela sv. Laurencia u Plzně a rovněž další statky.²³⁴ Mezi nimi byl také kostel sv. Michaela a sv. Ludmily v Tetíně u Berouna a rovněž ves Popovice nacházející se nedaleko nově vzniklého města. Je velmi zajímavé, že v první zmínce v této listině byl Beroun v listině napsán jako *Verona* a v druhém *Werona*. Rozdílná pojmenování vedla ke sporům mezi jednotlivými badateli, odkud toho město získalo své jméno.

Jeden z prvních, kdo se pokusil osvětlit tuto problematiku, byl Václav Hájek z Libočan, jehož verzi převzal i Bohuslav Balbín. Podle Hájka založila Beroun již kněžna Teta v roce 746 a dala mu jméno Slavošov podle svého chotě. Po deseti letech však došlo k velké úmrtnosti obyvatel kvůli moru a Beroun rovněž obsadili loupežníci. Ty vyhnal až rytíř Tamak a na památku tohoto braní byl odvozen i název Beroun.²³⁵ Této tradice se držel i autor berounské kroniky Josef Antotnín Seydl,²³⁶ Josef Jungmann nebo František V. Zelinka. Historik František Palacký hledal název Beroun v keltštině, básník Jan Kollár v řečtině, jiní badatelé v němčině. Další přišli s myšlenkou, že toto pojmenování bylo odvozeno od prvních osadníků Berouna. Etymolog Ivan Lutterer se domníval, že první kolonisté pocházeli z italského města Verona (opíral se i o kroniku Přibíka Pulkavy z Radenína, který ve svém díle označil město Verona Berún). Historik Josef Vávra vydedukoval, že první obyvatelé nového města pocházeli ze švýcarského Bernu. Německý archeolog K. Böhner zase hledal spojitost s porýnským Bonnem.²³⁷ Archivář Václav Vojtíšek se nad touto problematikou rovněž zamýšlel a došel k názoru, že město získalo jméno po svém možném lokátorovi. V roce 1250 byl totiž na Velízu opásán mečem správce Václava I. Ursus – Medvěd. V. Vojtíšek se domníval, že mohl Medvěd sehrát při založení města důležitou roli, a proto první osadníci mohli na jeho počest říkat svému novému domovu Beroun (podle

²³³ CDB V/1, č. 450, s. 664-665.

²³⁴ RBM II, č. 520, s. 201-202.

²³⁵ Bohuslav BALBÍN, *Krásy a bohatství české země*, Praha 1986, s. 251.

²³⁶ Josef Antonín SEYDL, *Kronika královského města Berouna*: kronika čili úplné a obšírné popsání všech památností královského krajského města Berouna, sepsána Josefem Antonínem Seidlem, děkanem téhož královského města, 1828, edd. Marie TOŠNEROVÁ a Miloš GARKISCH, Praha 2003.

²³⁷ Kurt BÖHNER, *Bonn im Frühen Mittelalter*, Bonner Jahrbücher 178, 1978, s. 425.

německého slova Bām). Této teorie se drží rovněž archivář Miloš Garkisch, který v pojmenování vidí paralelu se založením měst Horního Benešova (založil ho podkomoří Beneš z Úvalna).²³⁸

Nedochovala se přesná datace, kdy bylo město založeno, ani kdy dal král podnět lokátorovi k založení. Můžeme tedy soudit pouze z pozdějších dochovaných listin. První zmínka pochází z roku 1265. O rok později král v Berouně dokonce vydal listinu, ve které potvrdil statky klášteru na Ostrově.²³⁹ To svědčí o tom, že toto město muselo již několik let stát, nebo alespoň jeho důležité budovy. Založení bychom proto mohli klást do doby po smrti Přemyslova otce v roce 1253. Nemyslíme si totiž, že Václav I. nechal Beroun vybudovat, ten spíše velebil svůj lovecký dvorec v Počaplech.

Autoři se rovněž liší v názorech, zda Beroun byl postaven na tzv. zeleném drnu nebo měl již starší zástavbu. Například F. V. Zelinka se domníval, že Beroun vznikl na místě Brodu,²⁴⁰ který vedl přes řeku. Jelikož toto místo více a více vzrůstalo, vzniklo zde město, které dal kolem r. 1235 Václav I. povýšit na město královské.²⁴¹ Nevíme, odkud Zelinka tyto informace čerpal, neboť se nedochovala žádná listina potvrzující toto povýšení. Ale můžeme potvrdit, že jakýsi Brod z okolí Tetínska se v dokumentech diplomatické povahy opravdu objevil.²⁴² Z doby panování Václava I. se zachovala pouze jediná zmínka o jakémsi Brodě. Listina vydaná papežem Řehořem IX. v roce 1238 vypočítává statky, které získal klášter v Kladrubech. Mezi nimi se nachází rovněž jakýsi Brod (*Nabrode*). Jelikož chybí jakékoliv údaje, nemůžeme s určitostí potvrdit, zda se jedná o Brod na Berounsku. Avšak některé ze statků, které ležely v oblasti Berounska a Hořovicka, byly tomuto klášteru rovněž přivtěleny, a proto je možné, že se jedná o námi hledaný Brod. S určitostí víme, že tento Brod ležel na druhé straně řeky, než byl založen dnešní Beroun. Toto místo bylo nevhodné k vybudování města, a proto došlo k lokaci jinde. Archeologické výzkumy provedené v okolí Berouna v 80. i 90. letech 20. století potvrdily lokaci nového města.²⁴³ J. V. Šimák přišel ve své práci s jinou teorií.²⁴⁴ Soudil, že na místě města původně stála ves, která se v roce 1265 změnila na tržové městečko a o třicet let později byla

²³⁸ Miloš GARKISCH, *K původu jména Berouna*, *Minulost Berounska* 4, 2001, s. 9-12.

²³⁹ CDB V/1, č. 450, s. 664-665.

²⁴⁰ Záměrně je zde použito velké písmeno, toto místo se v pramenech objevilo v této grafické podobě.

²⁴¹ František Václav ZELINKA, *Okres Berounský: nástin místo- a dějepisný*, Praha 1888, s. 18.

²⁴² Například v roce 1088, zmiňovali jsme se o něm v případě listiny vyšehradské kapituly.

²⁴³ Martin JEŽEK, *Archeologický výzkum v Berouně r. 1993*, *Archeologické rozhledy* 46, 1994, s. 251.

²⁴⁴ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *O počátku města Berouna*, *Český časopis historický* 43, 1937, s. 51-54.

Václavem II. povýšena na královské město. Tato teorie však není, především archeologicky, prokázána.

Lokátor, který byl nejspíše německého původu, neměl při umísťování nového města lehkou situaci. Vyhrazené území obdélníkového půdorysu sice mělo snadný přístup k vodě, avšak kvůli tomu docházelo k častým záplavám, čímž trpěly především hradby. Bylo dobře chráněno. Ze západu ho obklopovala Městská hora, z východu řeka Berounka.²⁴⁵ Město nejspíše původně nebylo opevněno, hradby byly vybudovány až později.²⁴⁶ V listinách se s označením město (*civitas*) poprvé Beroun objevil v roce 1266.²⁴⁷

Proč tedy byl, pravděpodobně německými kolonisty, Beroun vybudován? Bylo to kvůli rozpínavosti rodu Buziců, konkrétně Zajíců z Valdeka, nebo spíše kvůli procházející zemské cestě? Dle mého názoru tak došlo z obou důvodů. Procházející cesta byla velmi frekventovaná, v Berouně se mohla vytvořit celnice, která by kontrolovala obchodníky, a vybírala od nich clo. To, že se v Berouně opravdu obchodníci zastavili, dokazují i archeologická bádání. Byly zde totiž nalezeny skládací vážky sloužící pro vážení koření,²⁴⁸ nebo také zbytky muškátového oříšku, se kterým se ve středověku hojně obchodovalo. Tuto domněnku rovněž potvrzuje nález tzv. tetínského pokladu, souboru mincí ze 13. století, které zde nejspíše zanechal jeden z bavorských obchodníků.²⁴⁹

Kromě Berouna se Přemysl Otakar II. rovněž staral o zvelebení hradu Nižboru. Ten byl postaven na pomezí přemyslovského loveckého hvozdu a Berounska. První zmínka o tomto hradu pochází z 26. září 1265, král z tohoto místa vydal listinu, ve které nechal založit město Poličku.²⁵⁰ Je možné, že hrad Nižbor nezaložil Přemysl Otakar II., ale již jeho předchůdce Václav I. Někteří autoři se tak domnívají kvůli tomu, že Přemysl na hrad přenesl správu tehdejšího Podbrdského kraje, kterou později převzalo město Beroun. Hrad se rovněž stal oblíbeným sídlem posledních králů z rodu Přemyslovců, především Václava II., což dosvědčují mnohé listiny vydané z tohoto místa.

²⁴⁵ Miloš GARKISCH, *Beroun*, Praha 2012, s. 6

²⁴⁶ Vladislav RAZÍM, *Středověké opevnění města Berouna*, Nymburk 2003. 24 s.

²⁴⁷ RBM II, s. 201-202, č. 520.

²⁴⁸ Libuše JANSOVÁ, *Středověké skládací vážky z Berouna*, Archeologické rozhledy 9/2, 1957, s. 203-206.

²⁴⁹ Jiří MILITKÝ – Miroslav HAHN – Miroslav MARTÍNEK – Václav MATOUŠEK – Dana STOLZOVÁ – Daniel STOLZ – Roman ZAORAL, *Nález pokladu mincí ze 13. století z Tetína*, Český kras 32, 2006, s. 46-49 ; Jiří MILITKÝ – Daniel STOLZ – Dana STOLZOVÁ – Roman ZAORAL, *Poklad mincí ze 13. století z Tetína. Předběžná zpráva o nálezu a stavu jeho zpracování*, Folia numismatica 21, 2008, s. 137-145.

²⁵⁰ RBM II, s. 191-193, č. 499.

Další majetky z Berounska a Hořovicka se v listinách pátého českého krále příliš neobjevovaly. V roce 1271 darovala manželka Přemysla Otakara II. Kunhuta Uherská špitál sv. Františka v Praze statky z různých koutů české země.²⁵¹ Jednou z nich byla i ves Chodouň, o níž je to první zmínka v její historii, dále Suchomasty a část vsi Svinaře, jejichž výnosy dříve patřily k vyšehradské kapitule. Roku 1273, 7. září, vydal vyšehradský probošt Petr listinu, ve které potvrdil nejspíše předchozí ústní dohodu povinností, práv a majetků vyšehradské kapituly. Mezi nimi byla i ves Bykoš, která byla předtím dlouhou dobu přivtělena ke kapli sv. Václava na Pražském hradě.²⁵²

V době panování Přemysla Otakara II. začala vzrůstat důležitost rodu Zajíců z Valdeka, konkrétně Oldřicha Zajíce z Valdeka, který získal na tehdejším královském dvoře důležité postavení. Poprvé se s ním setkáváme již na dvoře Václava I. v roce 1242.²⁵³ Poté se v listinách objevuje až v roce 1251, kdy 5. dubna svědčil v listině královice Přemysla Otakara II.²⁵⁴ Již z této zmínky se dozvídáme, že Oldřich zastával funkci královského číšníka, neboť je v listině psán jako *Vlricus Zagechec subpincerna*. O dva roky později se opět objevil ve svědečné řadě Přemysla Otakara II.²⁵⁵ Tentokrát byl v listině jmenován i jako purkrabí loketského hradu (*Olrico castellano de Loketh*). Jeho kariéra u dvora vyvrcholila v 60. letech 13. století, kdy se stal purkrabím pražským. Poprvé se s tímto titulem objevuje v listině z 25. srpna 1265.²⁵⁶ Tomu, že Oldřich patřil k užšímu královskému dvoru, nasvědčují i další listiny, ve kterých vystupoval. Jejich počet se přehoupl přes čtyřicet. Pro námi sledovanou oblast je Oldřich Zajíc důležitý z několika důvodů.

S jeho osobou je spojeno založení původního sídla Zajíců, hradu Valdeka. Poprvé se Valdek objevuje v pramenech diplomatické povahy v roce 1263 v souvislosti se založením kláštera sv. Dobrotivé v Zaječově, jejímž zakladatelem měl být právě Oldřich. Listinu vydal 13. května pražský biskup Jan a potvrzoval jí založení zaječovského kláštera. Mezi svědky tohoto dokumentu se objevilo mnoho jmen z Berounska a Hořovicka – Bohuslav z Komárova, Onsa z Chlustiny a Záviš z Hořovic.²⁵⁷ Jelikož do dnešní doby se vedou spory, zda je listina pravá či

²⁵¹ RBM II, s. 1179, č. 2696.

²⁵² RBM II, s. 337, č. 834.

²⁵³ CDB IV, s. 74-75, č. 13.

²⁵⁴ CDB IV, s. 372–373, č. 209.

²⁵⁵ CDB V/1, s. 36, č. 3.

²⁵⁶ CDB V/1, s. 668, č. 452.

²⁵⁷ CDB V/1, s. 565–567, č. 381.

ne, musíme se také opřít o archeologické výzkumy. Ty kladou založení hradu na začátek druhé poloviny 13. století.²⁵⁸ Je otázkou, proč ho Oldřich nechal vybudovat v neprostupných lesích. Jak jsme již naznačili výše, od 13. století si šlechtici nechali budovat sídla na svých statcích, mnohdy na vesnicích. Zpočátku je vlastnili pouze ti nejbohatší příslušníci šlechty.²⁵⁹ Hrad Valdek byl, dle mého názoru, původně budovaný jako menší zeměpanské sídlo Zajíců. Později, s rozmachem tohoto rodu, došlo i ke stavbě nového hradu, Žebráku. Jeho poloha již byla výhodnější, ležel blízko křivoklátského loveckého hvozdu, a rovněž v jeho blízkosti procházela zemská cesta. Rod Buziců se díky stavbě Žebráku pak mohl dostat blíže dění nejen na královském dvoře.

Na tomto místě se musíme rovněž zastavit u manželství, která Oldřich během svého života uzavřel. Ve středověku bylo uzavírání sňatků velmi důležitou záležitostí. Dívky a chlapci z královských rodin bývali často využíváni v politice svých otců. Podobná situace byla i v prostředí šlechtického, čím vyšší úřady šlechtici zastávali, tím se zvyšovaly i nároky na budoucí snachy nebo zetě. V případě lokální šlechty se často stávalo, že docházelo k manželství v rámci kraje nebo blízkého okolí. To byl případ i Oldřicha Zajíce. Za první manželku pojal Bohuslavu z Komárova u Hořovic. Tato osoba je velmi zajímavá. I přesto, že se o ní dozvídáme pouze z pera Bartoloměje Paprockého z Hlahol, který ve svém díle cituje jakési knihy kláštera v Zaječově,²⁶⁰ můžeme říct, že Bohuslava patřila do rodu pánů ze Skřivína. Konkrétně otec Bohuslavy z Komárova Ratmír II. ze Skřivína byl mezi léty 1252²⁶¹ až 1263²⁶² purkrabím na hradě Přimda. Oldřich tedy pojal za manželku dceru důležité osoby, protože rod ze Skřivína byl spřízněn s rodem ze Švamberka, který ve 14. století držel důležité statky na západě země.

Z dostupných pramenů je tedy zřejmé, že ve 13. století oblast Hořovicka (na rozdíl od Berounska) spíše inklinovala k západním Čechám, než k Praze. Oldřichovou druhou manželkou se stala Alžběta (Eliška) ze Svinař. O ní nemáme mnoho informací, známe pouze její pravděpodobné rok úmrtí, 1321. Víme, že ves Svinaře byla v roce 1271 rozdělena. Její část daroval Přemysl Otakar II. špitálu v Praze. Podle zakládací listiny kláštera v Zaječově odkázal Oldřich Zajíc blízké Všeradice nově založené církevní instituci. Je tedy velmi pravděpodobné, že

²⁵⁸ Výstavbu hradu zkoumali například Dobroslova Menclová, Tomáš Durdík nebo nejnověji František Záruba.

²⁵⁹ Jan LIBOR, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 163-165.

²⁶⁰ Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, *Diadochos*: [posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech tří stavů slavného Království českého, to jest panského, rytířského a měšťského], Brno 2005. 3 sv. (380, 220, 10; 396; 429, 265, 31 s.).

²⁶¹ RBM II, s. 1166, č. 2658.

²⁶² RBM II, s. 164, č. 426.

i Svinaře patřily tomuto rodu. Pak mohla Eliška ze Svinař být jednou ze zakladatelek rodu pánů ze Svinař, z kterého pocházel například Bořivoj ze Svinař, důležitý člen královského dvora Václava IV.

Doba Přemysla Otakara II. byla důležitým a přelomovým obdobím v českých dějinách. Došlo k rozšíření držav, ale rovněž k častým bojům krále železného a zlatého s dalšími evropskými panovníky. České země vzkvétaly, došlo k dalšímu zakládání nových měst a k objevení stříbrných nalezišť. Rovněž se začala stále více formovat nová pozemková šlechta. Mezi ně patřil i rod Buziců, který byl důležitý pro Berounsko a Hořovicko. V době panování Přemysla Otakara II. byl důležitým členem jeho dvora Oldřich Zajíc z Valdeka, který si nechal postavit hrad Valdek a založil klášter sv. Dobrotivé v Zaječově. Nejdůležitějším počinem této doby bylo založení města Berouna, které se později stalo centrem pro celou oblast.

Berounsko a Hořovicko za vlády Václava II.

Po smrti Přemysla Otakara II. došlo v Čechách k tzv. „zlým časům“. Regentství nad sedmiletým Václavem II. se ujal Ota Braniborský, zemi plnily vojska Rudolfa Habsburského, který rovněž dočasně obsadil Moravu. Šlechta využila osiřelého královského trůnu a začala obsazovat královské majetky. Navíc v roce 1282 došlo k vypuknutí hladomoru a epidemie. Budoucí král se vrátil do Čech po pětileté přestávce v roce 1283. Situace v Čechách byla velmi komplikovaná, uskupily se dvě skupiny šlechticů, které spolu soupeřily. Nastalá situace vyústila odbojem Vítkovců a smrtí Záviše z Falkenštejna.²⁶³ Pád Záviše z Falkenštejna znamenal nové uspořádání královského dvora. Část dvora tvořili královi straníci, patřili do něj rovněž levobočkové Přemysla Otakara II., Mikuláš Opavský a Jan. Rovněž se na něm objevili i církevní představitelé. Český král spolupracoval i se svým tchánem Rudolfem Habsburským. Rovněž Václav II. dbal o zvýšenou péči při obsazování purkrabství, ale i dvorských úřadů. Purkrabí nejen dbali o fyzický stav hradu, ale také mohli využívat tzv. zemskou robotu. Navíc mohli panovníka zastupovat v různých záležitostech.²⁶⁴ Václavovy politické ambice byly velké. Jeho cílem byl zisk polské i uherské koruny, což se mu také s většími či menšími obtížemi povedlo. Co se týče domácí politiky, český král v některých případech ustupoval, když se dostal do sporu se šlechtou,

²⁶³ Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998, s. 207-230.

²⁶⁴ LIBOR, Jan. *Václav II.*, s. 245-249.

čímž se odlišoval od svého více ctižádostivého otce. Po nastoupení Václava II. na trůn se proměnila ekonomika Čech i Moravy. Po pětiletém bezvládí, kdy bylo mnoho měst vyplněno a pobořeno, došlo k hospodářskému vzestupu. Opět došlo ke kolonizaci, jak městské, tak vesnické, rozmohla se zemědělská výroba, zlepšila se rovněž její technika. Došlo také k velké mincovní reformě a k ražbě nového druhu mincí – pražského groše, který se stal stabilní evropskou měnou.²⁶⁵ Václav II. nehýřil mobilitou jako jeho předchůdci. Jeho rezidencí byl pražský hrad, odkud nejčastěji jezdil do Brna, kde spravoval markrabství. Podle počtu vydávaných listin ale český král dával přednost dvěma místům. Jedním z nich byla Zbraslav, kde nechal vybudovat cisterciácký klášter, a druhým hrad Nižbor. Český král měl pečlivě naplánované trasy, od prosince do jara pobýval na Moravě v Brně, jaro a léto převážně trávil v Praze, a v září odjížděl na Nižbor. Obecně Václav II. neoplýval rozsáhlou stavební aktivitou jako jeho otec. Ale podařilo se mu obnovit některé z pobořených hradů a zpustlých měst. Jedním z nich byl i Beroun.

Vycházíme z listiny 11. srpna 1295. V tomto pramenu český král daroval některé ze svých statků pražskému biskupství. Beroun byl v této listině zmíněn několikrát. Český král daroval tomuto městu některé statky z Berounska a Hořovicka, které dříve patřily k pražskému biskupství – Zdice, Bavoryni a Černín.²⁶⁶ Pro dějiny města je důležitá následující formulace, která se v listině objevuje: „...*predicte civitati nostre Werone duas curias, quam de novo locari et rehedificari facimus, duximus adjungendas...*“²⁶⁷

Podle této zmínky dal Václav II. Beroun znovu lokalizovat a osadit. Je tedy možné, že mezi léty 1278 – 1283 mohl být poničen, a bylo potřeba ho znovu vybudovat. Mohlo ale rovněž dojít k té situaci, že král nebyl spokojen se stavem města, a proto ho nechal přebudovat. Podle archeologických nálezů pravděpodobně nechal králův lokátor zachovanou původní zástavbu města, s půdorysem orientovaným v ose východ – západ kvůli procházející cestě. Jeho celková plocha byla 9,5 hektaru, což Beroun řadilo spíše k menším královským městům. Rovněž došlo v této době k vybudování ochranných hradeb s příkopem a dvou městským bránám, a také byl v té době pravděpodobně založen dominikánský klášter.²⁶⁸ K dalšímu posílení obrany došlo někdy ve

²⁶⁵ J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, s. 371-378.

²⁶⁶ Prvně jmenované Zdice byly k Berounu připojeny již v předcházejícím roce, konkrétně 8. Října, viz RBM II, s. 1231, č. 2809.

²⁶⁷ RBM II, č. 1692, s. 727.

²⁶⁸ Irena BENKOVÁ – Petr CHARVÁT – Václav MATOUŠEK, *Zástavba města Berouna ve 13. století*, *Archaeologia historica* 20, 1995, s. 157-176.

14. století, kdy bylo nad Beroun na Městské hoře vybudováno předsunuté strážišť, které kontrolovalo okolí, a podávalo městu zprávy o možném nepříteli.²⁶⁹

Práva a povinnosti tohoto města byla vymezena v listině vydané Václavem II. 1. září 1303.²⁷⁰ V ní český král přivtělil k městu Berounu Bařechov, Počaply a také dnes již zaniklé Záhřivče. Rovněž potvrdil dřívější připojení Zdic, Trubína a Černína.²⁷¹ Tyto tři vesnice byly původně majetkem pražského biskupství, ale král za ně již roku 1295 dal této církevní instituci náhradu. Část vsi Trubína také původně patřila k oltáři sv. Vojtěcha v Praze. I v tomto případě stanovil Václav II. náhradu – 21. června 1305 přivtělil k oltáři ves Vrbici u Poděbrad.²⁷²

Touto listinou byla rovněž vyřešena městská správa pro Beroun a jeho okolí. Všichni měšťané se totiž měli řídit v soudních i nesoudních záležitostech právem Starého města pražského.²⁷³ Důležitost tohoto dokumentu potvrdila i přivěšená královská majestátní pečeť, která se však nedochovala, neboť byl zachován pouze opis listiny.

Je zajímavé, že zmínka o berounském právu se zachovala rovněž ve svídnické formulářové sbírce Jana ze Středy, kancléře Karla IV. Obsah listin si je vzájemně velmi podobný, liší se pouze v tom, že král v druhém opisu uložil Berounu platit pozemkovou daň. Berounští měšťané měli z každého lánů 72 strýších platit do královské pokladny půl hřivny stříbra, která se vážila podle pražské váhy.²⁷⁴ To, že královská kancelář vydala ve stejný den dvě téměř totožné listiny, značí Václavovu snahu pozvednout a zvelebit pobožené město.

I na dvoře Václava II. se prosadili příslušníci pánů z Valdeka. Byli jimi synové Oldřicha z Valdeka Zbyslav z Třebouně a Oldřich (II.). Zbyslav z Třebouně²⁷⁵ byl straníkem krále při

²⁶⁹ František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 148.

²⁷⁰ CIM II, č. 76, s. 141-142.

²⁷¹ V RBM můžeme nalézt zmínku o tomto přivtělení již o rok dříve, tedy v roce 1302. Josef Emler však pochyboval o pravosti této listiny a označil ji jako falzum. Více RBM II, č. 1937, s. 834.

²⁷² RBM II, č. 2045, s. 883.

²⁷³ Viz kapitola o správě Berounska a Hořovicka v průběhu dějin.

²⁷⁴ E. SCHIECHE, *Svídnický formulář Jana ze Středy (Das Formelbuch von Svídnice des Johannes von Neumarkt)*, Časopis archivní školy 5, 1927, s. 143-144.

²⁷⁵ Jeho přízvisko je rozporné. Třebouň je ves nacházející se v dnešním Karlovarském kraji. Dle mého názoru by měl být Zbyslav spíše zván s přízviskem ze Třebaně, podle vsi Zadní Třebaně nacházející se na Berounsku. Tomu nasvědčuje například i listina z roku 1289, ve které se Zbyslav objevuje ve tvaru *Zbislai de Trzebun*, a jež autory edice označili jako Třebaně. Více např. RBM II, č. 1466, s. 630. Rovněž je Zbyslav někdy uváděn s přídomkem z Bobovic, což dle mého názoru odpovídá dnešním Bubovicím nacházejícím se přibližně 10 km východně od Berouna. Název této vesnice se zachoval na pečetě v listině z roku 1284. Z toho můžeme usuzovat, že Buzici drželi v této době statky na východ od Berouna, a tím se blížili k Praze.

spiknutí Záviše z Falkenštejna.²⁷⁶ Jeho kariéru nakonec ukončila násilná smrt nejspíše v roce 1292. O tomto činu nás informuje Zbraslavská kronika. Vrahy měli být pražští měšťané Reichard a Wolfram, kteří se tak chtěli vyhnout vězení.²⁷⁷ Zbyslavův bratr Oldřich se na Václavově dvoře příliš neobjevil. Avšak pravděpodobně byl objednavatelem stavby hradu Žebráka, druhého, ale velmi důležitého sídla Zajíců z Valdeka. Historikové se dodnes nemohou shodnout, kdo nechal hrad postavit. Jiří Spěváček se přiklonil k Oldřichovi Zajícovi, otci Oldřicha (II.), který skonal v roce 1271. Další autoři se domnívali, že objednavatelem byl Oldřich (II.), jež podle Paprockého zemřel v roce 1281.²⁷⁸ Rovněž někteří zastávali názor, že jím byl až jeho syn Oldřich (III.), který se jako první psal ze Žebráku. Ale například August Sedláček označil jako stavitele jakéhosi Přibyslava ze Žebráka.²⁷⁹ K vybudování podle archeologických výzkumů došlo na konci 13. století, proto se můžeme pouze domnívat, že stavitelem byl buď Oldřich II. nebo Oldřich III.²⁸⁰ Nabízí se rovněž otázka, jak byla tato stavba financována, přeci jen byla jistě nákladnější. Avšak když se podíváme, jaké funkce zastávali Zajícové z Valdeka za vlády posledních Přemyslovců, jistě si mohli dovolit nechat postavit další hrad. Navíc Žebrák nebyl příliš rozsáhlý, byl postaven na soutoku dvou potoků na křemencovém ostrohu. Stavba byla dokonce natolik úzká, že zde nebyla možnost postavit ani klasické nádvoří.²⁸¹

Po nástupu Václava II. na trůn se situace v českých zemích uklidnila. Bylo potřeba obnovit poničená a zpusťšená města a vsi, což byl i případ Berouna. Za vlády Václava II. nebyla statkům na Berounsku a Hořovicku věnována až tak velká pozornost jak to bylo v případech předcházejících panovníků. Všechny statky, které se objevily v listinách z této doby, byly přiřčleněny k opětovně budovanému Berounu. Český král však jistě Berounskem často projížděl, neboť na podzim obvykle jezdil na hrad Nižbor, který ležel na pomezí s Křivoklátskem. Na konci 13. století si rovněž Zajícové z Valdeka upevňovali v námi sledované oblasti svou moc, získávali

²⁷⁶ Miloš VYSTYD, *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, Český časopis historický 20/2, 1914, s. 165-187 ; Libor, JAN, *Proces se Závišem a proměny královské vlády v letech 1289-1290*, Český časopis historický 103/1, 2005, s. 1-40.

²⁷⁷ Petr ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika = Chronicon aulae regiae*, Praha 1976, s. 72.

²⁷⁸ PAPROCKÝ, *Diadochos*, s. 69.

²⁷⁹ SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze VI.*, s. 148.

²⁸⁰ Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3, Praha 2009, s. 641.

²⁸¹ Tomáš DURDÍK – Pavel BOLINA, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 103.

především statky na východ od Berouna. Tento vliv byl potvrzen i stavbou nového hradu Žebráku.

Berounsko a Hořovicko za vlády Václava III.

Václav III. měl již od raného věku velmi těžkou situaci. V roce 1301 se sice stal uherským králem, avšak jeho pozice nebyla nejpevnější, vystoupila proti němu velká opozice. Situace vyvrcholila ztrátou svatoštěpánské koruny. Po smrti otce (1305) získal šestnáctiletý král rovněž Polsko. V jeho rukou se tedy spojily tři královské koruny, a toto území bylo rozlohou větší než Svatá říše římská. Toto spojení však trvalo pouze dva roky. Jakmile se objevily problémy v Uhrách, zhoršila se situace i v Polsku. Na jaře 1306 vyhlásil Václav III. zemskou hotovost kvůli polské koruně. Avšak ze strany šlechty se český král dočkal neochoty, nechtěli táhnout do Polska na své vlastní náklady. Na cestě v Olomouci pak došlo ke známé tragédii, 4. srpna 1306 byl Václav III. z dosud neznámých příčin zavražděn. Tím český trůn postrádal svého zákonitého nástupce, neboť mladý král po sobě nezanechal žádného potomka.

Berounsko a Hořovicko se za velmi krátké vlády tohoto mladého krále v pramenech diplomatické povahy vůbec neobjevilo. Ty narativní se spíše zaměřují až na dobu po smrti posledního krále z rodu Přemyslovců, kdy se Berounsko a Hořovicko několikrát objevilo, především pak město Beroun.

Berounsko a Hořovicko v době Lucemburků

Berounsko a Hořovicko za vlády Jana Lucemburského

Situace v českých zemích byla po násilné smrti Václava III. velmi složitá. Během čtyř let se zde vystřídali dva panovníci – Rudolf Habsburský a Jindřich Korutanský, které podporovali jednotliví čeští šlechtici. První zářijový den roku 1310 se konala svatba Elišky Přemyslovny, dcery Václava II., a Jana Lucemburského, syna římského krále Jindřicha VII. Lucemburského. Tímto sňatkem získal mladý lucemburský hrabě právo na panování v českých zemích, které si musel sám vydobýt na stále vládnoucím Jindřichu Korutanském. Třetí prosincový den roku 1310 vjel Jan slavnostně do Prahy a jeho vláda se mohla započít.²⁸²

Mezi nejvyšší reprezentanty českého království patřila šlechta, která si na mladém králi vyžádala písemné potvrzení své moci.²⁸³ Proto byly vydány tzv. inaugurační diplomy. V českých zemích však nadále panovala napjatá atmosféra, Jan Lucemburský musel propustit ze svého nejbližšího okolí zahraniční rádce. K definitivnímu uklidnění došlo po dohodě v Domažlicích o Velikonocích v roce 1318. Obecně můžeme říct, že se v českých zemích vytvořila dvě seskupení šlechticů, která zastávala jiná stanoviska. V čele první skupiny stanul Ronovec Jindřich z Lipé, druhou vedl Vilém Zajíc z Valdeka.

Vzestup rodu pánů z Valdeka jsme již zmiňovali v předchozích kapitolách. Původně malý panský rod, jehož prvním sídlem byl hrad Valdek na Hořovicku, se s osobou Viléma Zajíce z Valdeka dostal na svůj vrchol. Tento šlechtic byl druhorozeným synem Zbyslava z Třebouně a Bohuslavy z Vartenberka. Datum jeho narození není známé, klademe ho do 80. let 13. století, pravděpodobně mezi léta 1280 – 1287. Víme, že po násilné smrti svého otce v roce 1292 zdědil rodové sídlo Valdek. V pramenech se poprvé objevil 27. srpna 1307, kdy veřejně s dalšími šlechtici podpořil vládu Jindřicha Korutanského. Vilém Zajíc z Valdeka a další vyšší představitelé českých zemí se v listině z tohoto dne zaručili zaplatit Eberhardovi z Wirtenberka 4000 hřiven pražských grošů za pomoc Jindřichu Korutanskému v případě, že by Jindřich nebyl schopný tuto částku zaplatit. V další den vydal korutanský vévoda podobný list, ve kterém se

²⁸² Lenka BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský*, in: *Čeští Králové*, Praha 2008, s. 172-173.

²⁸³ Jiří SPĚVÁČEK, *Lucemburské koncepce českého státu a jejich přemyslovské kořeny*, Sborník historický 24, 1976, s. 13.

zavázal tuto sumu zaplatit.²⁸⁴ Tím se tedy Vilém Zajíc stal veřejným podporovatelem Jindřicha Korutanského.

Ze zpráv kronikářů se také dozvídáme, že Vilém během let 1307 – 1308 získal hrad Krivoklát ze švábského područí,²⁸⁵ a také několikrát do roku 1310 vtrhl do zbraslavského kláštera, kde dokonce uloupil několik ovcí.²⁸⁶ Člen jeho družiny Ota se rovněž účastnil poselství, které doprovázelo princeznu Elišku na cestě do říše na dvůr Jindřicha VII.²⁸⁷

Sám Vilém se aktivně podílel na obraně prostoru a cest mezi Prahou a Berounem. Podle Petra Žitavského sem často podnikaly výpravy míšeňské posádky, které si v této krajině zvykly loupit.²⁸⁸ Vilémovi se je podařilo vytlačit a uchránit tak Berounsko od násilných vjezdů. Bylo to v jeho zájmu, mnoho ze statků nacházející se v této oblasti Zajícům z Valdeka patřily. Jednalo se o například o třebáňské zboží, které držel Vilémův otec Zbyslav z Třebouně, poté o zboží svinařské, odkud pocházela manželka Vilémova děda Oldřicha z Valdeka Eliška. Zajícové rovněž od konce 13. století drželi panství žebrácké, kterému vévodil hrad Žebrák.

Po nástupu Jana Lucemburského se Vilém stal jeho podporovatelem. Podle soudobých kronikářů však spíše zachovával věrnost Přemyslovcům, tedy jeho manželce Elišce Přemyslovně. Postupně si vydobyl vysoké postavení na královském dvoře. Jeho politickým rivalem byl Ronovec Jindřich z Lipé. Kronikáři, především Petr Žitavský, se často k jejich vztahům vyjadřovali. Zatímco Vilém byl vykreslován jako ochránce a pobočník královny Elišky Přemyslovny, Jindřich z Lipé jako podporovatel královny – vdovy Elišky Rejčky.²⁸⁹ Tito dva rivalové se na krátký čas spojili, ale pouze proto, aby v dubnu 1315 přinutili krále Jana propustit cizí rádce ze svého dvora. Rovněž vojska jejich i vojska dalších českých pánů se v tom samém roce spojila, aby zastavila útoky trenčínského pána Matouše Čáka na východě české země.

Poté se však jejich politické cesty opět rozdělily. Jindřich, který zastával od dubna 1315 po Walterovi z Castellu funkci podkomořího, byl na podzim téhož roku nahrazen právě Vilémem z Valdeka, který ho dokonce nechal zajmout. Poprvé vystupoval Vilém v nově nabyté funkci

²⁸⁴ RBM II, s. 921, č. 2138; RBM II, s. 922, č. 2140.

²⁸⁵ DALIMIL, *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 2005, s. 172.

²⁸⁶ ZBRASLAVSKÁ KRONIKA, s. 144, 219.

²⁸⁷ Josef ŠUSTA, *Vilém z Valdeka*, in: Úvahy a drobné spisy historické I., Praha 1934, s. 303.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 161.

²⁸⁹ Miloslav SOVADINA, *Jindřich z Lipé I.*, Časopis Matice moravské 120, 2001, s. 30-36.

v listině z 25. listopadu 1315, ve které získal jeho spojenec Bavor z Bavorova za věrné služby od krále Jana horu Prácheň společně se vsí Poříčí a jejími důchody.²⁹⁰

Hlavní funkcí podkomořího bylo vybírání peněz z komorního zboží, spravování královských měst a klášterů, které byly založeny některým ze členů panovnického rodu. Byl to tedy úřad velmi důležitý. Vilém však na této pozici dlouho nesetřval, byl vystřídán Vokem I. Kravař. Za sesazením stál nejspíše Jindřich z Lipé, který byl po půlročním věznění propuštěn, nebo některý z jeho stoupenců. Král Jan Viléma sesadil z popudu svých rádců, kteří tvrdili, že Zajíc z Valdeka raboval královské statky a choval se příliš svévolně.²⁹¹ Vilém po svém sesazení však i nadále setřvával na královském dvoře. V srpnu 1316 s dalšími předními pány svědčil v listině krále Jana, který potvrdil dluh svému strýci Balduinovi z Trevíru.²⁹²

Jan se snažil podpořit smír mezi znesvářenými stranami vedenými Vilémem z Valdeka a Jindřichem z Lipé tím, že oba představitele zapojoval do politického dění. Nastalý stav však byl neudržitelný. Poté, co král Jan odjel v srpnu 1316 na pomoc Ludvíku Bavorovi, začala české království spravovat královna Eliška. Ta povolala zpět do úřadu podkomořího Viléma z Valdeka a také ho pověřila, aby na hradě Křivoklátu ochraňoval prvorozeného královského syna Václava.²⁹³

Tato situace byla pro Jindřicha z Lipé nepřijatelná. Došlo k tzv. domácí válce mezi oběma zneprátelenými tábory. Zasáhl až navrátilší se český král Jan. Ten nejdříve požadoval po šlechticích navrácení královských statků, měst i hradů, poté začal své požadavky vymáhat i vojensky. Vilém z Valdeka měl vrátit hrady Křivoklát a Přimdu, ale také města Domažlice a Beroun.²⁹⁴ I přesto, že na straně českého krále stál římský král Ludvík Bavor, musel Jan Lucemburský uzavřít s odbojnými českými pány příměří. Stalo se tak 23. dubna 1318, kdy byl v Domažlicích vyhlášen zemský mír.

Jindřich z Lipé se opět stal podkomořím a Vilém z Valdeka nejvyšším maršálkem. Na začátku května 1318 oslovil papež Jan XXII. přední české šlechtice, aby ve své zemi začali potírat kacířství.²⁹⁵ Vilém byl jedním z oslovených. Nedochovala se nám žádná reakce na tuto výzvu, ale můžeme předpokládat, že Vilém se tohoto apelu neúčastnil.

²⁹⁰ RBM III, s. 114-115, č. 285.

²⁹¹ Jiří SPĚVÁČEK, *Král diplomat*, Praha 1982, s. 114-115.

²⁹² RBM III, s. 134, č. 331.

²⁹³ Božena KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, Praha 2008, s. 78.

²⁹⁴ ZBRASLAVSKÁ KRONIKA, s. 315.

²⁹⁵ RBM III, s. 180-181, č. 440.

Situace se ani po tzv. domažlickém smíru neurovnala. Zajíc z Valdeka byl stále velkým podporovatelem královny Elišky. Nakonec ale byl nucen, pod nátlakem Jindřicha z Lipé, se vzdát úřadu nejvyššího maršálka. Vše vyvrcholilo bojem o Staré město pražské a odchodem Viléma Zajíce z Valdeka do služeb římského krále Ludvíka Bavora, který bojoval proti Fridrichovi Sličnému.²⁹⁶ Zemřel 9. října 1319, osm dní poté, co byl při šarvátce zasažen kopím nebo zbloudilým šípem.²⁹⁷

Vilémův život byl tedy velmi pestrý. Co se týče jeho rodinných vztahů, oženil se s Eliškou z Lochovic (nacházející se na Hořovicku), která patřila k lokálnímu nižšímu šlechtickému rodu pánů z Lochovic. O tomto rodu se nedochovalo mnoho informací, první písemná zmínka o samotných Lochovicích pochází až z roku 1318, což je zároveň i první a jediná zpráva diplomatické povahy o Elišce. V tomto roce Vilém z Valdeka daroval své manželce 500 hřiven stříbra na koupi lochovického panství a dále na vsi Lhotu a Chlustinu se všemi náležejícím statky i s patronátním právem k tamním farním kostelům.²⁹⁸

Lochovice byly v dalších pramenech zmíněny o několik let později, v roce 1324. Heřman z Drahlína a z Litně 23. dubna tohoto roku vysadil Držkajovi a jeho lidem ves Lounín, kde se podle jeho nařízení mělo užívat německého práva.²⁹⁹ Toto právo se podle listiny dodržovalo i v Lochovicích a Žebráku.³⁰⁰ Podle této poznámky tedy můžeme usuzovat, že Heřman z Drahlína a z Litně patřil do rodu pánů z Valdeka. Můžeme tak soudit především podle toho, že Liteň ležela v těsné blízkosti panství pánů z Valdeka, a Drahlín se nacházel v poměrné blízkosti od hradu Valdeka. Heřman tak mohl být synem Zbyslava z Třebouně a tedy bratrem Viléma Zajíce z Valdeka.³⁰¹ Tím by se statky, které drželi pánové z Valdeka, opět na Berounsku rozrostly. Co se týče Chlustiny, tu Zajíci z Valdeka nejspíše brzy ztratili, neboť ves nebyla vypsána v listině z roku 1331, kde byly vypsány statky, které syn Viléma z Valdeka Oldřich držel.³⁰²

²⁹⁶ Božena KOPIČKOVÁ, *Vilém z Zajíc – pán z Valdeka*, Podbrdsko 17, 2010, s. 53-57.

²⁹⁷ FRB IV, s. 393.

²⁹⁸ Edd. František Ivan DVORSKÝ a Josef EMLER, *Reliquiae tabularum terae citationum vetustissimae*, Praha 1868, s. 46, č. 234. (dále pouze REL. TAB.)

²⁹⁹ V listině je ves zapsána pod názvem *Mlunin*, dnes je součástí vsi Tmaň.

³⁰⁰ RBM III, s. 381-382, č. 976.

³⁰¹ Tuto domněnku naznačuje i Petr Zajíc ve své bakalářské práci *Zajícové z Valdeka na Moravě*, viz přílohy rodokmenů.

³⁰² Ladislav ZVONAR, *Prameny ke starším dějinám obce Chlustina*, Minulost Berounska 14, 2011, s. 207.

Doba po roce 1319 byla pro českého krále znamením růstu jeho diplomatické aktivity, cestování a navazování lenních vazeb v Čechách a také ke stabilizaci pozic na královském dvoře.³⁰³

Zajícové z Valdeka však neměli na tomto dvoře již tolik prostoru. Většina jich neobsadila důležité úřady ani se neobjevovala ve svědečných řadách listin českého krále nebo významných šlechticů. Nevíme, kolik přesně synů a dcer Vilém z Valdeka měl. Z jediné dochované listiny nejspíše z počátku 20. let 14. století se dozvídáme o pěti synech – Oldřich I. byl pražským kanovníkem, Zbyněk držel hostomické panství, o stejnojmenných bratrech Vilémech nepodává listina žádné další informace, Oldřichovi II. a jeho potomkům měly Hostomice připadnout v případě Zbyňkovi smrti.³⁰⁴

Hostomice na Berounsku byly do 14. století nejspíše trhovou vsí, Vilém z Valdeka je chtěl povýšit na město, proto žádal českého krále, aby mu tento akt povolil. Jan Lucemburský vydal po roce 1319 listinu, ve které na toto povýšení dal Vilémovi královské statky, se kterými mohli Vilémovi dědicové volně nakládat. K tomuto rozhodnutí došlo také kvůli tomu, že Jan měl u tohoto rodu dluh, Vilémovi synové po tomto přidělení statků z tohoto dluhu slevili 1000 hřiven stříbra. Dluh byl nejspíše velmi vysoký, neboť král Jan kvůli němu již předtím zastavil Zajícům z Valdeka hrad Přimdu.³⁰⁵

K povýšení na město se Hostomice však dočkaly až v roce 1343. Právo k povýšení dal hostomickým pražský purkrabí Hynek Berka z Dubé. Z listiny plyne, že původní nadační listinu, kterou obyvatelé v Hostomicích získali, svou nedbalostí ztratili, a proto museli pražského purkrabího žádat o nové svolení.³⁰⁶ I přesto nevíme, proč k povýšení došlo až 24 let od královského povolení. V listině se dále uvádějí další údaje, které byly typické pro nadační listiny k založení města – Hostomice měly například zaplatit 8 pražských grošů za každý poplatný lán, pokud se konala jakákoliv výprava do Říše.

Co se týče práva, obyvatelé Hostomic se ho měli domáhat v městě Berouně, které bylo správním centrem pro tuto oblast. Svědkové v listině byli především lokální šlechtici, Vojslav ze

³⁰³ Zdeněk ŽALUD, *Dvůr Jana Lucemburského a česká šlechta*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*, s. 148.

³⁰⁴ CIM IV/1, s. 42-43, č. 28.

³⁰⁵ CIM IV/1, s. 42-43, č. 28.

³⁰⁶ RBM IV, s. 498-499, č. 1258, „... *Qui quidem oppidani—Pragae in nostra constituti praesentia hoc primum recognoverunt coram nobis, quo literas patentes, quasi habuerunt super locatione praemissarum a nostris praedecessoribus, easdem per eorum negligentiam perdiderunt...*“.

Všeradic, dále Buzek z Hlažovic,³⁰⁷ který byl v roce 1370 dokonce připomínán jako strážník a náhlební čeledín Karla IV.

Vilém z Valdeka zažádal o povýšení Hostomic, Zajícové z Valdeka však toto město dlouhou dobu nadrželi. Hostomice se v roce 1357 dostaly pod správu karlštejnské kapituly, kde setrvaly po staletí. Můžeme tedy shmout, že toto město patřilo nejdříve ke královským statkům, kvůli dluhům Jana Lucemburského se dostaly do správy Zajíců z Valdeka, a poté v polovině 14. století přešly do rukou karlštejnské kapituly.

Na příkladu Hostomic je vidno, že moc hlavní větve rodu Zajíců z Valdeka na Berounsku a Hořovicku po smrti Viléma z Valdeka postupně upadala. Statky, které tomuto rodu původně patřily, se postupně začlenily do královského nebo církevního majetku.

Pouze synové Oldřicha ze Žebráka, jenž byl bratrem Vilém Zajíce z Valdeka, získali vyšší postavení na pražském dvoře. Oldřich (v pořadí IV.) se stal v roce 1318 pražským purkrabím. Svědčil například v listině z 3. července 1318, kdy Jan Lucemburský daroval opavské vévodství Mikuláši Opavskému.³⁰⁸ O čtyři roky později, když Fricke z Egeberku prodával své statky královně – vdově Elišce Rejčce, se Oldřich stal ručitelem tohoto prodeje.³⁰⁹ Zbyněk ze Žebráka se stal v roce 1319 purkrabím na hradě Nižbor, který předtím měl v držení jeho strýc Vilém Zajíc z Valdeka. O rok později se však tohoto úřadu vzdal. Jan Lucemburský totiž Nižbor vyměnil za několik vesnic na Hořovicku, které Zbyněk ze Žebráka začlenil k žebráckému panství. Konkrétně se jednalo o Praskolesy, Tlustici, Sedlec a Kotopeky.³¹⁰

Přelomovým pro žebráckou větev Zajíců z Valdeka³¹¹ byl rok 1336, kdy Zbyněk ze Žebráka vyměnil žebrácké panství se všemi statky s králem Janem za panství kolem Budyně nad Ohří. Tím Zajícové z Valdeka ztratili velké množství statků na Berounsku (Hředle, Chodouň, Tlustice, část vsi Praskolesy a část vsi Sedlece)³¹² a jeho moc v této oblasti oslabil. Český král Jan Lucemburský měl jistě na této výměně velký zájem. I přesto, že budyňské panství bylo poměrně bohaté, žebrácké leželo blízko Prahy, navíc na Norimberské cestě, která začala být od 14. století více využívána. Navíc tím Jan mohl zmírnit stále velký vliv Zajíců z Valdeka.

³⁰⁷ Dnešní Lážovice na Berounsku.

³⁰⁸ RBM III, s. 187-188, č. 456.

³⁰⁹ RBM III, s. 310, č. 761.

³¹⁰ RBM III, s. 242, č. 581.

³¹¹ Žebrácká větev je pojmenována pro tu část rodu, která byla prezentována Oldřichem ze Žebráka a jeho syny.

³¹² RBM IV, s. 106, č. 265.

Žebrák získal ve 40. letech syn Jana Lucemburského Jan Jindřich, který podle pramenů měl toto panství zaplatit svými vlastními penězi.³¹³ Mladý Lucemburk zde působil až do prosince 1349, kdy se stal moravským markrabětem.³¹⁴ Během svého působení přičlenil ves Praskolesy s jejími statky ke kapli sv. Apolináře, kterou nechal na hradu Žebráku opravit.³¹⁵ Poté žebrácké panství získal přímo český král Karel IV.

Rok před touto výměnou jednotlivých panství došlo mezi českým králem a Zbyňkem Zajícem ze Žebráka ještě k jednomu obchodu. Zbyněk koupil od Jana Lucemburského za 2300 kop grošů ves Klapý u Libochovic. V její blízkosti se nacházela dřevěná tvrz, kterou Zbyněk Zajíc nechal přestavět a pojmenoval ji Hasenburg.³¹⁶ Tím vznikla nová větev pánů z Valdeka s přídomkem z Házmburka.³¹⁷ Zbyněk se ve 30. letech 14. století stal významným představitelem na královském dvoře, konkrétně nejvyšším mistrem komory, který měl na starosti správu královské pokladny.³¹⁸

Zbyňkův bratr Oldřich získal na krátký čas hrad Zbiroh, nejspíše jako královskou zástavu,³¹⁹ proto toto panství jeho potomkům nezůstalo, v roce 1333 po návratu z Francie Zbiroh vykoupil Karel IV.³²⁰ Ani v přímém královském držení zbirožský hrad dlouho nesetřval, v roce 1336 ho Jan Lucemburský i se všemi statky zastavil kvůli dluhům Petrovi I. z Rožmberka.³²¹ Jako zástavu ho využíval i Karel IV., který 1. května 1349 obnovil synovi Petrovi I. z Rožmberka Joštovi a jeho dědicům příjmy z hradu Zbiroha i dalších hradů.³²²

I o původní valdecké panství hlavní větev Zajíců z Valdeka v první polovině 14. století nepřímo přišla. Tyto statky držel syn Viléma z Valdeka Oldřich. Ten 13. září 1331 vydal listinu, ve které vyznal, že přijal od Jana Lucemburského v léno města Jílové (u Prahy) a Knín, přičemž

³¹³ Josef TEIGE, *Listiny děkanství karlštejnského z let 1322–1625*, Praha 1906, s. 13, č. 9 „... in castro nostro Zebrak per nos ibidem comparato emptiois titulo et erectam...“.

³¹⁴ Na Žebráku nejspíše často působil, což dokládají i odsud vydané listiny – RBM V/2, s. 286, č. 578, RBM V/2, s. 287, č. 579.

³¹⁵ V roce 1348 Jan Jindřich Praskolesy přičlenil ke kapli, viz RBM V/2, s. 274, č. 546 a J. TEIGE, *Listy*, s. 12–13, č. 9. Karel IV. o rok později osvobodil tuto ves od všech daní, viz RBM V/2, s. 380, č. 744.

³¹⁶ Jan HALADA, *Lexikon české šlechty (erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti) II.*, Praha 1993, s. 181.

³¹⁷ Tento rod se pohyboval na dvoře všech Lucemburků. Můžeme jmenovat například Zbyňka Zajíce z Házmburka, který byl v roce 1402 pražským arcibiskupem. Viz Jiří HÁŠ, *Zbyněk Zajíc z Házmburka (K 600 stému výročí arcibiskupova úmrtí)*, Heraldika a genealogie 4/3–4, 2010, s. 209–2014.

³¹⁸ František KAVKA, *Správcí financí Karla IV. (Příspěvek k dějinám české královské komory)*, in: Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscetví, Praha 2002, s. 347.

³¹⁹ Antonín PODLAHA, *Hrady, zámky a tvrze 6*, s. 239.

³²⁰ KAREL IV., *Vita caroli: vlastní životopis*, Praha 2015, s. 25.

³²¹ RBM IV, s. 119, č. 300.

³²² RBM V/2, s. 325, č. 646.

potvrdil, že tato města mu byla již kdysi českým králem zastavena. V listině se rovněž zavázal k tomu, že valdecké panství se stalo manstvím, tudíž již nebylo v přímém držení Zajíců z Valdeka. K tomuto panství tehdy patřilo více statků, kromě hradu Valdeka ves Podluhy, Hrachoviště, Olešná, Sedlec, Záluží a dvory v Sedlci a Okrouhlíku.³²³ Ve 14. století se zde po Zajících z Valdeka vystříдалo dalších několik rodů, můžeme například jmenovat Beškovce z Beškovic.³²⁴

Statky na východ od Berouna směrem k Praze drželi příbuzní pánů z Valdeka. K nim můžeme s velkou pravděpodobností řadit i pány ze Všeradic, kteří drželi část vsi ve Všeradicích. Usuzujeme tak ze zmínky z roku 1263, kdy Oldřich z Valdeka, který v tomto roce založil klášter sv. Dobrotivé v Zaječově, daroval Všeradice této nově založené církevní instituci. Držitelé Všeradic se poté objevili v pramenech až v 1. polovině 14. století, konkrétně v roce 1343 Vojslav ze Všeradic.³²⁵ Je možné, že Vojslav patřil k rozrodu Zajíců z Valdeka, s menší pravděpodobností pak mohl být lokálním šlechticem.

Další šlechtický rod, který se na Berounsku a Hořovicku v době vlády Jana Lucemburského objevil, byli Žerotínové. Jak jsme již naznačili v předcházející kapitole o vládě posledních Přemyslovců, předchůdci tohoto rodu nejspíše byli bratři Gebhard a Neústup z Hořovic. Tito bratři nejspíše dali městu základy. Je možné, že zde založili kostel nebo spíše nechali postavit kamenný na místo původního dřevěného. K samotnému založení města došlo na počátku 14. století. Nedochovala se zakládací listina, jediná zmínka o založení se nachází v urbáři hořovického panství, které sepsal Jakub Veltrubský roku 1648.³²⁶

Jeho zakladatelem byl Plichta ze Žerotína společně se svým synem Jarkem.³²⁷ Plichta byl významným šlechticem doby Jana Lucemburského, který padl v roce 1322 v bitvě u Mühldorfu, Bojoval zde na straně českého krále. K založení města musel tento šlechtic získat královské povolení. To pravděpodobně získal od Jana Lucemburského po roce 1310, i když není vyloučeno, že k povolení došlo již za krátké vlády Jindřicha Korutanského. Díky zápisu v urbáři se dozvídáme, co se při založení událo: „*My Plichta ze Žirotína s Ješkem synem svým založili jsme*

³²³ RBM III, s. 712-713, č. 1827-1828.

³²⁴ SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze* 6, s. 177-178.

³²⁵ Viz poznámka č. 23.

³²⁶ CIM IV/1, s. 46, s. 31.

³²⁷ V listině stojí nesprávně Ješek, viz. Josef Vítězslav ŠIMÁK, *České dějiny I.* 5, Praha 1938, s. 992. Diskutabilní je rovněž rodinný vztah mezi Plichtou a Ješkem. V CIM IV/1 je uveden Ješek jako syn Plichty, v listině z roku 1321 je popsán jejich vztah jako bratrský. Viz RBM III, s. 303, č. 742.

*město Hořovice právem berounským a tak dále. Pokládajíc v něm, že jim přidává k tomu šedesát lánů dědin... Též svobodu dává, aby piva vaříc mohli...*³²⁸

Hořovice tedy nejspíše již od počátku svého založení získaly poměrně důležité středověké právo, a to vaření piva. Nové město bylo vyměřeno u původní vsi (dnešní Malá Víska) a původně bylo obeháno plaňkami. Až v pozdější době získalo právo na obehání města hradbami.

Na Berounsku a Hořovicku se usadil i další rod, a to pánové z Tetína. Jejím hlavním představitelem byl Štěpán z Tetína, jehož původ byl velkým předmětem úvah badatelů. Podle jedné z dochovaných listin byl Štěpán v určitém příbuzenském vztahu s nemanželským synem Václava II. Janem Volkem, avšak není v ní specifikováno, jaké rodinné vazby měli. K této problematice se vyjádřilo několik historiků včetně Augusta Sedláčka.³²⁹

Nejspíše blízký příbuzenský vztah (dle mého názoru nevlastní bratrský) umožnil Štěpánovi ke zvolení zemským notářem. Jeho hlavní činností bylo zapisování majetko – právních vztahů do zemských desek. Pánové z Tetína tetínského panství získali do držení nejspíše od českého krále. Nevíme však, jestli k tomu došlo ještě za vlády posledních králů z přemyslovského rodu nebo od Jana Lucemburského, neboť chybí potvrzující prameny. Jednotlivé zmínky o držitelích Tetína dělí 58 let, proto můžeme předpokládat, že mezi chotěšovským klášterem, který měl Tetín v držení od roku 1265, a pány z Tetína, zde byl ještě jiný majitel.³³⁰

Poprvé se Štěpán z Tetína v pramenech objevil 24. června 1321, v tento den vydal ve svém sídle dvě listiny, ve které pomocí emfyteutického práva založil vsi či spíše jejich zatím neobydlené části. Některé z nich se nacházely blízko námi sledované oblasti (jmenujme například Knín, Kytín, Dušníky nebo Dobříš).³³¹ Kromě těchto nově založených statků držel Štěpán z Tetína i jiné, které se již nacházely na území Berounska a Hořovicka. Jednalo se například o ves Březovou anebo háj u vsi Mořina.³³²

Štěpán rovněž nechal v roce 1322 založit se souhlasem Jana Lucemburského ves u lesa zvaného Bor.³³³ Kolonizační činnost svědčí o tom, že na Berounsku a Hořovicku byl profil

³²⁸ Miloš GARKISCH, *O založení města Hořovice*, *Minulost Berounska* 6, 2003, s. 9.

³²⁹ Problematiku nejnověji shrnul Marek STARÝ, *Zemský písař Štěpán z Tetína, jeho původ a potomstvo*, *Genealogické a heraldické listy* 3-4, 1999, s. 27-37.

³³⁰ Jiří ÚLOVEC, *Zříceniny hradu Tetín*, *Minulost Berounska* 10, 2007, s. 16-17.

³³¹ RBM III, s. 290, č. 696; s. 291, č. 697.

³³² RBM IV, s. 211, č. 526.

³³³ TEIGE, *Listy*, s. 4-5, č. 1; s. 5-6.

krajiny dost lesnatý a ne všechna místa byla obydlena. Jistou úlohu zde hrál i královský lovecký hvozď, který z části zasahoval do tohoto prostoru, a čeští králové nechtěli o tento prostor přijít.

Štěpán z Tetína prožil bohatou kariéru na dvoře českého krále. Byl jmenován zemským notářem.³³⁴ Rovněž se objevil v několika listinách českého krále, což svědčí o tom, že i díky svému úřadu často pobýval na královském dvoře.³³⁵ Spíše než na dvoře Jana Lucemburského se ale objevoval na dvoře jeho syna Karla, který velmi spolupracoval s Janem Volkem. Karel Štěpána dokonce dočasně jmenoval tyrolským místodržícím. Tetínské panství se dostalo zpět do vlastnictví krále před rokem 1358, neboť v tomto roce již vystupoval jako jeho majitel.³³⁶

A v neposlední řadě na Berounsku a Hořovicku pobývali Sulislavci z Trnovan, kteří se usadili na Hořovicku, konkrétně v Cerhovicích. Jejich působení zde bylo potvrzeno již v roce 1275. Poměrně rozvětvený rod však nezískal příliš možností pobývat na královském dvoře, neboť se neobjevoval v listinách vydaných královskou kanceláří.

Vilém Zajíc, jak již bylo naznačeno výše, držel v zástavě několik královských hradů, neboť král Jan mu byl finančně zavázán. Mezi tyto hrady patřil i Beroun, který se do přímého královského držení vrátil v roce 1318. Další zmínka o tomto městě pochází z roku 1320. Dne 16. března tohoto roku vydal Přibík z Chrustenic v Berouně listinu, pomocí které založil ves Březovou (dnešní Lhotka u Berouna, součást obce Chyňava). Obyvatelé této vesnice byli na 12 let osvobozeni od dávek, po skončení této lhůty měli platit 4 groše na zemskou berni. Měli se rovněž řídit právem, které se užívalo v nedaleké Vráži. Kvůli větším sporům pak měli docházet k soudu do Berouna.³³⁷ Ves se brzy od založení stala součástí tetínského panství a dostala se do držení pánů z Tetína. Štěpán z Tetína ji pak v roce 1338 daroval ke klášternímu farnímu kostelu sv. Tomáše v Praze.

Tím se tedy potvrzuje i skutečnost, která byla již zmíněna v kapitole o správě oblasti, Beroun byl správním centrem pro celé Berounsko i Hořovicko. Berounské právo bylo využíváno i při dalších nově vysazených vsí a měst, jako to bylo v případě Bubovic v roce 1333.³³⁸ Tzv. berounské právo získaly i další vsi a městečka na Berounsku a Hořovicku, například Chodouň a

³³⁴ RBM III, s. 482-484, č. 1239.

³³⁵ RBM III, s. 480, č. 1237; RBM III, s. 714, č. 1831.

³³⁶ RBM VI/2, s. 447, č. 757.

³³⁷ RBM III, s. 264, č. 621.

³³⁸ RBM III, s. 774, č. 2000.

Vráž, ale rovněž vesnice, které do Berounska přímo nespadaly, jako byly Knín, Kytín, Dušníky, Lhotka u Železné a Libčice.³³⁹

Další potvrzení důležitosti Berouna jako správního centra se nachází i v listině z roku 1337, kdy toto město společně s dalšími královskými městy získalo od českého krále určité milosti a svobody.³⁴⁰ Jak je známo, Jan Lucemburský byl velmi štědrý, co se týče přiznávání práv městům. Díky tomu, že města získala určité výhody, plynulo do jejich pokladen více peněz, což znamenalo i více peněz do královských truhlic.³⁴¹

Podle této listiny mělo v městské radě zasedat 12 konšelů, polovina z nich měla vzejít z již zvolených přísedících, zbylých šest mělo být nově zvoleno. V této listině se navíc ustanovila práva a povinnosti podkomořího. Města si totiž v předcházejících letech stěžovala, že nově jmenovaný podkomoří od nich požadoval nákladné dary. Konkrétně v Berouně bylo jmenování do městské rady prestižní záležitostí, na těchto místech se objevili jak řemeslníci, tak i například soukeníci.³⁴²

V tomto městě rovněž sídlil rychtář, který zde zastupoval zájmy krále. Funkce to byla nejen důležitá, ale rovněž finančně výhodná. Rychtář totiž získával část peněz, které se vybraly ze soudních pokut a dalších poplatků. V případě Berouna se k těmto výdělkům přidaly i výnosy z cla.³⁴³ Zmínky o jednotlivých rychtářích jsou poměrně skoupé. Víme, že někdy kolem roku 1325 získal od Jana Lucemburského Menhart Rokycanský a jeho dědicové právo na rychtu a clo.³⁴⁴ Český král byl totiž tomuto pražskému měšťanu zavázán finančními dluhy. Mimo Beroun držel Menhart také hrad Koloděje, ves Kolovraty, ves Rostoklaty, ves Hole a další statky. Jak Menhart nebo jeho dědicové s berounskou rychtou nakládali, se však již v pramenech nedochovalo.

Co se týče statků, které město drželo, nebo jak zde vypadal každodenní život, nedochovalo se mnoho informací. Víme, že Beroun během 14. století získal lesy z blízkého okolí. Jednalo se o horu Plešivec, Kozinec a také lesy, které se rozprostíraly mezi Berounem a

³³⁹ TOŠNEROVÁ, *Beroun*, s. 42.

³⁴⁰ RBM IV, s. 183, č. 447.

³⁴¹ Josef ŽEMLIČKA, *Vztah Jana Lucemburského k městům českého království (Nástin problému)*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 5, 1998, s. 32.

³⁴² Soukeník Heincl Tuchmacher, řezník Elbel a krejčí Witko byli jmenováni v listině z 6. března 1351. Na této listině byla rovněž přivázána pečeť, na které je nejstarší vyobrazení znaku města. Národní archiv Praha. Fond: Augustiniáni obutí - provincialát a konvent, č. 39.

³⁴³ TOŠNEROVÁ, *Beroun*, s. 32.

³⁴⁴ CIM II, s. 235-236, č. 140.

Březovou Lhotkou.³⁴⁵ 2. května 1325 vydal český král listinu, ve které navrátil Berounu pastviny, které město ztratilo mezi léty 1317 – 1318 při šlechtických rozbrojích. Český král rovněž berounským měšťanům dovolil, aby na královských pastvinách u lesa Zdejcina (dnešní součást Berouna) mohli pást dobytek. Také nařídil, aby tomuto aktu současný nižborský purkrabí Zbyněk ze Žebráka nebránil.³⁴⁶ Z této listiny je tedy zřejmé, že domácí válka zasáhla i mnoho královských statků, neboť byly v té době ve velkém množství v zástavě šlechticů. A rovněž se ukázalo, že Zbyněk ze Žebráka před výměnou panství měl na Berounsku a Hořovicku velký vliv, Nižbor byl i za vlády Lucemburků velmi důležitým správním hradem.

Složení obyvatel v Berouně bylo různorodé, žili zde jak bohatší měšťané, tak chudší řemeslníci. To dokládá například listina z 27. května 1330, kdy Tomáš a jeho sourozenci, synové Wolflina, prodali dva mlýny na Vltavě (konkrétně na Újezdě a na Zderaze) mlynáři Martinovi a jeho synovi Machovi, kteří pocházeli z Berouna.³⁴⁷ Prodej jistě nebyl nejlevnější, Martin s Machem tedy museli patřit k bohatším řemeslníkům v tomto městě.

O duchovní správu v Berouně se staral farář působící v kostele sv. Jakuba, který byl založený nejspíše na konci 13. století. Během 14. století získal kostel rozsáhlé majetky (např. pozemky u Městské hory v Berouně). Kněží, kteří získali místo v Berouně, získávali poměrně velké důchody, i když se stávalo, že někteří zde často nevykonávali správu a nechávali se zastupovat.³⁴⁸ Farář z tohoto kostel byl v některých případech i podbrdským děkanem, zajišťoval tedy správu celého děkanátu. Jeho funkcí například byl dohled nad tamním duchovenstvem, což zahrnovalo i jmenování nových farářů.³⁴⁹

I další statky z oblasti Berounska a Hořovicka se v době Jana Lucemburského objevily v pramenech. Mnoho ze statků patřilo, jako v předcházejících dobách, duchovním institucím. V roce 1310 potvrdil papež Kliment V. statky ostrovskému klášteru. Mezi nimi byly i Skřípel, Mezouň a Hostim.³⁵⁰ I polovina vsi Neumětely patřila ke statkům jedné z duchovních institucí,

³⁴⁵ Jiří TOPINKA, *Lesy města Berouna*, Minulost Berounska 6, 2003, s. 69.

³⁴⁶ RBM III, s. 428, č. 1096.

³⁴⁷ Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ, *Archiv České koruny: edice faksimilií*, Praha 1983, s. 40, č. 143 (dále jen AKČ).

³⁴⁸ Časté směny jsou zaznamenány v *Libri confirmationum* (dále jen LC), LC I, s. 65; LC I, s. 119; LC I, s. 150; LC II, s. 73; LC VI, s. 65; LC VII, s. 260.

³⁴⁹ Věra JENŠOVSKÁ, RBMV I/1, s. 111, č. 430.

³⁵⁰ RBM II, s. 971, č. 2243.

konkrétně zbraslavskému klášteru, druhou polovinu drželi lokální šlechtici, páni z Neumětel, kteří se v pramenech poprvé připomínali v roce 1331.³⁵¹

Jan Lucemburský se statky na území Berounska a Hořovicka nakládal různým způsobem. Některé odkoupil (jako například žebrácké panství), ale více jich kvůli finančním problémům zastavil nebo jiným způsobem využil pro splacení nebo snížení dluhů. Jednalo se například o významné nižborské panství, ale i o menší statky.

Mezi nimi byla i ves Hudlice a Chyňava, nacházející se přibližně 5 km západně od Berouna. 1. května 1341 povolil český král Jindřichovi z Prowendorfu (Drowendorffu) založit Hudlice a Peškovi z Benešova lokalizovat Chyňavu.³⁵² V listině také český král stanovil, že obě vsi se měly řídit podle práva Nového města pražského, určil práva rychtářů, přesné pozemky far a vymezil platy a naturálie, které se měly platit z jednotlivých lánů. Oba majitelé vsí rovněž získali od Jana Lucemburského jednu krčmu, mlýn, lázeň, dále jednoho kováře, pekaře, ševce a řezníka. Naopak královské koruně měli Jindřich z Prowendorfu a Pešek z Benešova a jeho dědicové platit dvakrát do roka dávky.³⁵³ Tato pozdní lokace se uskutečnila na hranicích křivoklátského hvozdu.

Čeští králové si velmi cenili tohoto prostoru, proto se můžeme domnívat, že k lokaci došlo kvůli velkým dluhům Jana Lucemburského vůči lokátorům. Proto také získali velké množství výše zmíněných výsad. O tom, že český král rád pobýval na lovu v zalesněném prostoru Křivoklátska a Berounska, svědčí i listina, kterou vydal necelý rok před svou smrtí, 14. února 1346.

Bratrům Miroslavovi a Svachovi ze Skříple byly navraceny statky v blízkosti Hostomic a Skříple, které v předchozích letech drželi.³⁵⁴ Tyto statky mezitím držel pražský purkrabí Hynek Berka z Dubé, který měl spravovat všechny majetky, ke kterým jejich držitelé nemohli prokázat nárok. Jelikož bratři ze Skříple tento nárok prokázali, získali statky zpět do svého držení i se

³⁵¹ RBM III, s. 679, č. 1735; David NOVÁK – Pavel VAŘEKA, Tvrze na Berounsku, *Archaeologia historica* 38/2, 2013, s. 501; František SLÁDEK, *Z kronik a pamětí kraje Horymírova*, Lochovice 2006, s. 49-56.

³⁵² Zakládací listina se nedochovala, pouze její přepis z doby vlády Ladislava Pohrobka, jehož královská kancelář měla tuto listinu k dispozici. V roce 1454 český král potvrdil privilegia, které získaly vsi Chyňava a Hudlice v roce 1341, a v úvodním odstavci stojí, že „*Privilegium nejjasnějšího krále Jana ..., jehož výpis psaný na pergamentu je zachován i s větší pečeti v truhle zámku našeho Karlštejna.*“. Listina z roku 1454 je zveřejněna na www.monasterium.net, v Národním archivu v Praze, f. České gubernium – listiny, evidenční číslo 281 a 282.

³⁵³ Zdeňka POLÍVKOVÁ, *K zakládací listině Chyňavy a Hudlic*, *Minulost Berounska* 14, 2011, s. 16-27.

³⁵⁴ K tomuto potvrzení došlo i za vlády Karla IV. v roce 1352, viz RBM V/4, s. 664, č. 1417.

všemi svobodami, které k nim patřily. Jedinou jejich povinností bylo pomáhat s jedním psem při královském lovu v lesích s názvem Hrochot nacházející se u Hostomic.³⁵⁵

To byl jeden z posledních počínů, které Jan Lucemburský na území Berounska a Hořovicka vykonal. Jeho nástupce Karel IV. musel řešit velké dluhy, které jeho otec zanechal a které se dotkly i statků nacházející se v námi sledované oblasti. I přesto doba vlády českého krále a římského císaře byla velmi úspěšná.

Začátek vlády Jana Lucemburského ovlivnila nevraživost mezi Vilémem Zajícem z Valdeka a Jindřichem z Lipé. Tato řevnivost vygradovala v roce 1317 domácí válkou mezi jednotlivými šlechtici. Zadlužený český král zastavoval královské statky, proto se do rukou rodu Zajíců z Valdeka dostalo město Beroun, hrad Nižbor i hrad Zbiroh. Ve 20. letech 14. století se situace uklidnila, mnoho ze statků se vrátilo zpět do přímého držení krále. Pro Berounsko a Hořovicko bylo nejdůležitějším městem Beroun, který za Jana Lucemburského získal mnoho výhod. Například se tomuto městu vrátily pastviny, které byly ztraceny v domácí šlechtické válce. Dále městu český král přiznal různé výsady, mezi nimiž bylo zvolení 12 konšelů do městské rady.

Za vlády prvního krále z rodu Lucemburků došlo ale rovněž v oblasti Berounska a Hořovicka k založení několika nekrálovských vsí a měst, mezi ty nejdůležitější patřily Hořovice a Hostomice. Jan Lucemburský si uvědomoval, že námi sledované území bylo velmi důležité, procházela jí stále více využívaná Norimberská cesta. Proto vykoupil ze zástavy město Beroun a rovněž v roce 1336 zakoupil od Zbyňka Zajíce ze Žebráka žebrácké panství. Tím podpořil vliv českých králů v této lokalitě, rozšířil královskou doménu na jihozápad od Prahy – panovníci měli v držení Žebrák, Křivoklát, Nižbor, Tetín, Mníšek a Dobříš.

V první polovině 14. století se území Berounska a Hořovicka objevilo několik šlechtických rodů. Nejdůležitější a nejvlivnější byl rod Zajíců z Valdeka, který se dělil na několik větví – hlavní větve byly valdecká (synové Viléma z Valdeka) a žebrácká (synové Oldřicha (III.) ze Žebráka). Tyto větve se pak dále rozrůstaly a rozšiřovaly, příbuzní Zajíců z Valdeka se nacházeli po celé oblasti Berounska a Hořovicka, především v části na severovýchod od Berouna. Na Berounsku a Hořovicku rovněž působili i pánové ze Žerotína, kteří obývali Hořovice, a

³⁵⁵ RBM IV, s. 871-872, č. 2229.

pánové z Tetína držící tetínské panství. Ve druhém desetiletí 14. století zde měli své statky i pánové z Neumětel, kteří nejspíše patřili k rodu pánů z Beškovic. Pouze rod Zajíců z Valdeka a pánů z Tetína se pravidelně objevoval na královském dvoře.³⁵⁶

Berounsko a Hořovicko za vlády Karla IV.

Karel IV. je považován za jednoho z nejvýznamnějších panovníků pozdního středověku. Dosáhl uklidnění poměrů v českých zemích, díky své osobnosti dokázal spolupracovat s českými šlechtici. Vrcholem jeho politické kariéry bylo dosažení císařské korunovace v Římě. Spravoval velmi rozsáhlé území, podařilo se mu rozšířit moc za hranice českého království nejen na západ, do tzv. Horní Falce, ale rovněž do Dolní Lužice, Braniborska, získal i dědictví po Bolku Svídnickém ve Slezsku a tím dovršil anexi Slezska.³⁵⁷ I přesto, že Karel IV. strávil přes 30 let a 6 měsíců v zemích Koruny české,³⁵⁸ českou zemi Karel IV. považoval za svou vlast, v Praze vybudoval centrum své moci, jak české, tak říšské.³⁵⁹

Své dětství a mládí králů Václav – Karel strávil ve Francii, do Čech se vrátil na podzim roku 1333 a stal se správcem českého království. Se svým otcem si příliš nerozuměl v otázce panování i dalších záležitostech, proto v roce 1337 po roztržce musel dokonce opustit Prahu. I přesto ho Jan Lucemburský na zemském sněmu v roce 1341 zvolil svým nástupcem. Jan o rok později opustil Čechy a celá správa země byla v rukou Karla. Po smrti Jana Lucemburského v bitvě u Kresčaku Karel v rychlém sledu v roce 1347 a 1348 vydal několik opatření, která vedla k upevnění královské moci v českých zemích.³⁶⁰

³⁵⁶ Zdeněk ŽALUD, *Tzv. užší dvůr Jana Lucemburského a markrabího Karla*, in: Dvory a rezidence II, Praha 2008, s. 127-145.

³⁵⁷ Lenka BOBKOVÁ, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 63, 103; TÁŽ, *Vedlejší země České koruny v politice Lucemburků a jejich následovníků (1310-1526)*, in: Korunní země v dějinách českého státu I., Praha 2003, s. 9-35.

³⁵⁸ Vypočetl Jakub Pavel podle jeho itineráře. Viz Jakub PAVEL, *Studie k itineráři Karla IV.*, Historická geografie 2, 1969, s. 41.

³⁵⁹ Jörg K. HOENSCH, *Lucemburkové: pozdně středověká dynastie celoevropského významu 1308-1437*, Praha 2003, s. 88.

³⁶⁰ Lenka BOBKOVÁ, *Karel IV.*, in: Čeští králové, Praha 2008, s. 194-196.

Nechal vzniknout rovněž instituci zemí Koruny české, která omezila vliv českých šlechticů jako celku. Ustanovil například, že šlechta z tzv. vedlejších zemí Koruny české nemohla být na generálním sněmu přehlasována českou šlechtou.³⁶¹

K tomuto celku Karel IV. postupně připojoval statky, hrady, města a vsi z různých lokalit, musel také vykoupit statky, které zastavil jeho otec. Rovněž se zasloužil o znovuoživení tzv. Norimberské cesty, která vedla z Flander přes Norimberk do Prahy. Cesta procházela i námi sledovaným územím.

Berounsko a Hořovicko v počátku samostatné vlády Karla IV. neleželo v zájmu českého krále. K tomu došlo až v 50. letech 14. století. Na počátku roku 1350, 9. března, potvrdil český král obyvatelům Berouna práva, které jim udělil jeho děd Václav II. v roce 1303.³⁶² Zajímavostí je, že Karel zde jmenoval jak obyvatele české, tak německé. To jen potvrzuje naše předcházející domněnky o tom, že město bylo založeno německými lokátory, kteří zde i později tvořili velkou část obyvatel.

Roku 1356 potvrdil další privilegia, která Beroun získal od krále Václava II. V této listině přikázal podkomořímu, aby každý rok vybral v Berouně šest Němců a šest Čechů jako konšely, a rovněž nařídil, aby jakýkoliv měšťan bez ohledu na národnost mohl vykonávat své řemeslo, otevřít si masné krámy a také si mohl v tomto městě zakoupit jakoukoliv nemovitost.³⁶³

O národnostních třenicích mezi Čechy a Němci v Berouně nás bohatě informuje i kronikář Václav Hájek z Libočan. Podle jeho vyprávění se v roce 1359 vztahy mezi českými a německými obyvateli Berouna velmi vyhrotily. Bylo to podle Hájka z Libočan kvůli tomu, že Němci žijící v Berouně přesvědčili tamního českého faráře, aby jim pokřtil nově narozené dítě. Když mělo k tomuto aktu dojít, farář zjistil, že zabalené dítě do zavinovačky byl pes, kterého Němci poté vhodili do křtitelnice. Tento akt však rozhněval Čechy, kteří přítomné Němce zbili a některé dokonce vyhnali z města. Podle Hájka si rovněž čeští představitelé města chtěli na Karlovi IV. vyžádat nařízení, aby žádný Němec se již nemohl usadit v Berouně. K tomuto potvrzení nedošlo, naopak český král se snažil tyto třenice urovnávat pomocí několika listin.³⁶⁴

I přesto, že Hájkova kronika v některých případech není historicky přesná, událost z roku 1359 se nejspíše doopravdy stala. Dokládá nám to listina ze 4. ledna 1361, ve které byly

³⁶¹ Jiří SPĚVÁČEK, *Rozmach české státnosti za vlády Lucemburků v souvislostech evropské politiky*, Praha 1987, s. 27.

³⁶² CIM II, s. 439-440, č. 298.

³⁶³ CIM II, s. 530, č. 363; RBM VI/2, s. 229, č. 417.

³⁶⁴ HÁJEK Z LIBOČAN, s. 926.

zabaveny statky provinilého berounského měšťana Fuchse, které se tak dostaly do rukou českého krále.³⁶⁵

Z těchto zmínek je zřejmé, že v Berouně docházelo ve středověku k národnostním třenicím. I přesto z pramenů víme, že docházelo ke sňatkům mezi tamními českými a německými obyvateli. Například bohatý měšťan Henrik Fuchs pojal za svou manželku jakousi Jarušku. Ta si v březnu roku 1353 nechala vytvořit závěť, ve které odkázala nemovitý majetek svým dětem.³⁶⁶

Karel se i přes tyto národnostní neshody o jediné královské město na Berounsku a Hořovicku staral. V návrhu zemského zákoníku *Maiestas Carolina* byl Beroun zařazen mezi města, která měla být zastavena pouze ve výjimečných případech a maximálně na dobu desíti let.³⁶⁷ O tom, že Karel IV. se staral o toto královské město a uvědomoval si jeho důležitost, svědčí i to, že během jeho vlády nebylo toto město zastaveno žádnému šlechtici či jiným představitelům královského dvora. V jedné listině dokonce český král nazývá město slovním spojením *Verona mea* – můj Beroun.

Co se týče městských práv, nedochovala se žádná žádost, kterou by berounští obyvatelé žádali českého krále o mílové právo, které bylo spojeno s pořádáním týdenních trhů. Jelikož Beroun byl jediným větším městem na území Berounska a Hořovicka, nejspíše toto právo ani nepotřeboval. Je velmi pravděpodobné, že se zde konaly týdenní trhy, výroční trh se zde konal ve středověku pouze jeden, jak zpětně dokládá listina Ferdinanda I. z roku 1547, který toto právo městu vrátil.³⁶⁸

Karel IV. v Berouně několikrát pobýval, jedna návštěva však měla být velmi výjimečná. V pozdním létě roku 1355 berounští měšťané pravděpodobně zažili velmi neobvyklou událost. Karel IV., který se v roce 1354 vydal na svou první římskou jízdu za císařskou korunu, využil na své zpáteční cestě trasu Norimberské cesty. 12. července se vydal z Norimberka směrem k Praze, po cestě ještě stihl uskutečnit několik diplomatických jednání, například v Sulzbachu nebo Řeznu.³⁶⁹ Nově zvolený římský císař při této zpáteční cestě vjel i do města Berouna, a to 15. srpna. Při této příležitosti mu přišlo naproti z Prahy velké množství duchovních, šlechticů i měšťanů, které ho poté doprovodilo až do Prahy.

³⁶⁵ RBM VII/3, s. 457, č. 759.

³⁶⁶ RBM V/4, s. 684, č. 1471.

³⁶⁷ AČ III, s. 87.

³⁶⁸ TOŠNEROVÁ, *Beroun*, s. 35.

³⁶⁹ Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV.: život a dílo (1316-1378)*, Praha 1979, s. 243.

Tato zmínka se bohužel nenachází v žádné středověké kronice, Beneš Krabice z Weitmile, který o Karlově první římské cestě ve svém díle informoval, tuto skutečnost nenapsal. O tom, že pražští měšťané držící a mávající prapory, velké množství šlechticů a duchovních představitelů přišli do Berouna, kde s velkým jásotem přivítali císaře, se zmiňují až autoři 16., 18. a 19. století.³⁷⁰ Dle mého názoru je možné, že z Prahy dojeli přivítat císaře až do Berouna, bylo to pouze několik hodin cesty, navíc přivítání nově zvoleného císaře byla velmi prestižní záležitost. Jelikož kronika Beneše Krabice z Weitmile nepodává velké množství informací o zpáteční jízdě nově zvoleného císaře, nemůžeme tuto událost vyvrátit ani potvrdit.

Středověké prameny nám rovněž poodhalují, jak byl Beroun přibližně bohatý, kolik se zde vybíralo z cla a dalších poplatků. Královská města totiž v některých letech platila „zvláštní“ berni, kterou nechal vyhlásit český král. Od doby vlády posledních Přemyslovců byla vyhlašována nepravidelně, především jako pomoc panovníkovi. Od počátku vlády Jana Lucemburského se již vybírala pravidelně. Karel IV. dokonce ustanovil pevné částky, které se měly vybírat, a v jakých termínech se tak mělo dít. Přesnou částku známe až z 90. let 14. století, kdy tuto berni vyhlásil i Václav IV. proti *potlačení zemských škůdců*. Český král ji vyhlásil několikrát, poprvé v roce 1393, kdy Beroun odvedl do královské pokladny 20 kop grošů.³⁷¹ O pět let později město zaplatilo 88 kop grošů pražských.³⁷²

Můžeme s velkou pravděpodobností říct, že podobná částka se platila již za doby jeho předchůdců. Stanovení vybírané částky víceméně záleželo na finančních možnostech města, což řadilo Beroun mezi méně bohatá královská města. Nejvíce se vybíralo v Klatovech a Plzni, a to 260 kop grošů pražských.³⁷³ Kromě 88- ti kop královské berně platilo město dále do královské pokladny 55 kop a 20 grošů pražských z pozemků, které vlastnilo, poté 30 kop z cla, které se zde vybíralo z procházející cesty, a rovněž berounští obyvatelé platili desátek z vinic.³⁷⁴

Z 60. let 14. století máme další cenný poznatek o městu Berounu. V roce 1362 se uzavřela proticísařská koalice mezi rakouským vévodou Rudolfem IV., uherským králem Ludvíkem I.

³⁷⁰ J. A. SEYDL, *Kronika*, s. 61, 83; František Martin PELCL, *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen. II.*, Praha 1781, s. 479; LUPÁČ Z HLAVÁČOVA, Prokop. *Historia o císaři Karlovi, toho jména Čtvrtém, králi Českém*, Praha 1848, s. 462; František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě, II/2*, Praha 1876, s. 141. Například F. Kavka se domnívá, že průvod vyšel císaři vstříc pouze k břevnovskému klášteru. František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378). II.*, Praha 1993, s. 22.

³⁷¹ CIM II, s. 848, č. 657.

³⁷² CIM II, s. 899-903, č. 701.

³⁷³ F. HOFFMANN, *České město ve středověku*, s. 174-175.

³⁷⁴ AČ VI., s. 25-26.

Velikým a polským králem Kazimírem III. Velikým. Hrozil vojenský konflikt a napadení českého království.³⁷⁵

Karel konflikt nepodceňoval, a proto nařídil královským městům, aby zrevidovala počet zbraní, která měla ve městě k dispozici. Král jim také určitý počet poslal.³⁷⁶ Konkrétně Beroun 5. března 1363 potvrdil koupi 100 souprav brnění. Zároveň v době tohoto konfliktu držel 100 hrudních brnění, 60 podbradků, 12 obojků, 13 náramků na ramena a 48 náramků.³⁷⁷ Měšťané tohoto města se také zavázali k tomu, že město bude mít v případě potřeby dostatečný počet obilí. Ke vpádu vojsk do českých zemí nakonec nedošlo, byl uzavřen mír, i přesto nám tento poznatek dokresluje, jak byla královská města zásobena zbraněmi.

Další zmínka o jediném královském městě na Berounsku a Hořovicku pochází až ze 70. let, konkrétně z roku 1372. Tehdy se král Karel IV. vzdal práva odúmrť berounských měšťanů. Pokud tedy některý z nich zemřel bez toho, že by sepsal poslední závěť, připadl by jeho majetek jeho nejbližším příbuzným, a ne králi.³⁷⁸

I přesto, že Karel IV. byl často na cestách kvůli říšským povinnostem, nezapomínal na české země, pro které vydával různá nařízení. Na konci 50. let 14. století, konkrétně v roce 1358, vydal několik vinařských privilegií pro české země. Podle nich měli majitelé vhodných majetků na pěstování vinné révy zakládat vinice.³⁷⁹

Nařízení se dotkla rovněž berounských měšťanů, kteří začali vysazovat vinné keře na statcích, které město drželo. K tomuto zakládání vinic došlo na vrchu Děd, na Městské hoře, na vrchu Ostrý nebo pod horou Plešivec. Vínu se na Berounsku obecně dobře dařilo, především v okolí nově vystavěného hradu Karlštejna.³⁸⁰ Všechno víno, které se v této oblasti vypěstovalo, patřilo králi. Kromě vinic nechal také Karel IV. postavit na Berounsku železné hamry. Nejprve v roce 1346 v Králově Dvoře u Berouna a o 7 let později v Popovicích u Berouna.³⁸¹ Rovněž nařízení z 3. srpna 1366, které se týkalo splavnosti českých řek, se dotýkalo námi sledovaného území. Karel IV. stanovil, jak měly být vory sestavovány a využívány, nechal stavět na řekách 12

³⁷⁵ František KAFKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378). I. díl.*, Praha 1993, s. 188-191.

³⁷⁶ CIM II, s. 578, č. 399.

³⁷⁷ RBM VII/5, s. 820-821, č. 1355.

³⁷⁸ CIM II, s. 666, č. 492.

³⁷⁹ CIM I, s. 110.

³⁸⁰ Jindřich HAUFF, *Břevíř o českém víně*, Praha 1973, s. 29-40.

³⁸¹ J. JÚNA, *Monografie Hořovicka a Berounska VI*, s. 398.

metrů široké propusti, pomocí kterých se vory mohly plavit, také jak se budou odvádět cla (zda ve dřevě nebo penězích). Toto nařízení platilo i pro řeku Berounku.³⁸²

V oblasti Berounska a Hořovicka stále působil rod Zajíců z Valdeka. Jak již bylo řečeno výše, jejich vliv ale v průběhu vlády Jana Lucemburského začal postupně klesat. Mohla za to rovněž výměna žebráckého panství za budyňské, kde nechal Zbyněk Zajíc opravit hrad Házmburk a vytvořil novou větev tohoto rodu. Stejná situace nastala i za panování jeho syna Karla IV. Zajícové z Valdeka stále drželi statky na východ od Berouna a také některé své původní statky.

V pramenech se však objevovali spíše výjimečně, nestávali se svědky v královských listinách. Spíše vystupovali v takových pramenech diplomatické povahy, které se týkaly jejich majetků. 24. dubna 1353 rozhodl Heřman Zajíc ze Záluží společně s představenými kláštera sv. Dobrotivé v Zaječově, aby byl klášter na sto let připojen k eremitskému klášteru sv. Tomáše v Praze.³⁸³ Tento klášter byl již rok předtím osvobozen Karlem IV. od všech poplatků.³⁸⁴ Ve 30. letech 14. století se valdecké panství stalo manstvím, i přesto tu i v 50. letech stále sídlili Zajícové z Valdeka. V roce 1355 to byl Chotěbor z Valdeka se svým zetěm Oldřichem.³⁸⁵

V době panování Karla IV. se na Berounsku a Hořovicku objevili i další šlechtici nebo šlechtické rody. Jedním z nich byli pánové ze Všeradic, poprvé zmíněni v roce 1343. Není zřejmé, zda rod patřil k širšímu rozrodu Zajíců z Valdeka, kteří Všeradice drželi od 13. století, anebo patřil k lokálním šlechticům.

Jako první s predikátem ze Všeradic se v pramenech objevil v roce 1343 již zmíněný Vojslav. Páni ze Všeradic drželi v roce 1358 část patronátního práva ke všeradickému kostelu. Kromě nich disponoval tímto právem i rod pánů ze Svinař. Představitelé obou těchto rodů, konkrétně Honorius ze Všeradic a Bořivoj ze Svinař, se společně objevili při konfirmaci nového faráře.³⁸⁶ Bořivoj navíc v té době držel patronátní právo ke vsi Libochovice³⁸⁷ a rovněž k farnímu kostelu v Lochovicích, kam ustanovil nejspíše svého příbuzného (klonili bychom se k bratru)

³⁸² Miroslav HUBERT, *Dějiny plavby v Čechách I.*, Děčín 1996, s. 26-27.

³⁸³ RBM V/4, s. 690, č. 1488.

³⁸⁴ RBM V/4, s. 656, č. 1397.

³⁸⁵ RBM VI/1, s. 90, č. 155.

³⁸⁶ LC I/1, s. 12.

³⁸⁷ LC I/1, s. 13.

Jaroslava Častolova ze Svinař.³⁸⁸ Páni ze Všeradic a ze Svinař posléze jako patroni společně nevystupují, objevují se pouze Albrecht a Otík ze Všeradic.³⁸⁹

Nejspíše kvůli této společné zmínce se August Sedláček domníval, že pánové ze Všeradic a ze Svinař byli v příbuzenském svazku. Tato polemika může být správná. Potvrzuje to například ten fakt, že Eliška, manželka Oldřicha z Valdeka, pocházela ze Svinař, a Zajíci z Valdeka tak drželi toto panství. Částečně tomu však odporují prameny. V žádném z nich totiž není doslovně napsáno, zda tyto rody byly v nějakém příbuzenském vztahu.

V pramenech vystupuje několik šlechticů s predikátem ze Všeradic, nejdříve Vojslav v roce 1343 a 1371,³⁹⁰ poté v roce 1374 nejspíše jeho synové Albrecht s Otíkem³⁹¹ a v 80. letech další syn Vojslav.³⁹² Albrecht a Otík odkoupili v roce 1383 od jakéhosi Bohuslava z Hoholova jeho poplužní dvůr ve Svinařích za sedm a půl kopy grošů pražských.³⁹³ S predikátem ze Svinař posléze v pramenech vystupoval především Albrecht, v roce 1401,³⁹⁴ i o rok později.³⁹⁵ V roce 1403 došlo k soudnímu sporu mezi pražským měšťanem Jakubem a Albrechtem ze Svinař, Vojslavem ze Svinař a Zachariášem ze Svinař.³⁹⁶

Nastíněná situace je velmi nejasná. Páni ze Všeradic mohli být teoreticky příbuzní s pány ze Svinař. To by ale nepotvrzoval například erb pánů ze Svinař, kde se objevila volská hlava a ne zajíc, kterého často příbuzní tohoto rodu v erbu měli. Situace mohla být taková, že ve Všeradicích pobývali příbuzní Zajíců z Valdeka, kteří po koupi drželi část Svinař, a druhou část drželi páni ze Svinař, kteří s nimi nebyli v žádném příbuzenském vztahu. Na druhou stranu Bořivoj ze Svinař držel v roce 1358 patronátní právo k farnosti Libochovicích, kterou drželi od roku 1335 právě Zajícové z Valdeka, konkrétně Zbyněk ze Žebráka. Tato otázka nebyla doposud v úplnosti objasněna autory, kteří se touto problematikou zabývali.³⁹⁷ Co známe jistě, jsou pouze některé příbuzenské vztahy, Bořivoj ze Svinař byl otcem stejnojmenného syna, významného představitele královského dvora Václava IV.

³⁸⁸ LC I/1, s. 64.

³⁸⁹ LC III-IV, s. 4, s. 140.

³⁹⁰ LC II, s. 52.

³⁹¹ LC III-IV, s. 3-4.

³⁹² AČ 31, s. 91, č. 6.

³⁹³ *Pozůstatky desk zemských r. 1541 pohořelých I.*, s. 482.

³⁹⁴ *Soudní akta konzistoře pražské IV.*, s. 7-8, č. 11.

³⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 133, č. 182.

³⁹⁶ *Desky dvorské VIII.*, s. 89-90, č. 241.

³⁹⁷ Jiří ÚLOVEC, *Tvrze a zámky v Dolních Vlencích a Svinařích*, *Minulostí Berounska* 4, 2001, s. 24-26; A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika*, s. 78.

V polovině 14. století došlo k zahuštění farní sítě v českých zemích. Zachovaly se rovněž prameny (*Libri confirmationum*), které nás informují o tom, kdo držel patronátní právo ke kostelům.³⁹⁸ Kdo držel toto právo, byl často i vlastník vsi nebo města, ke kterému patřil kostel. Proto nám tyto prameny napomáhají k přibližné identifikaci, zda statky byly královské, šlechtické, duchovní nebo jestli patřily například měšťanům.

V oblasti Berounska a Hořovicka držel Karel IV. trvale patronátní právo k šesti farnostem (Bezdědice, Beroun,³⁹⁹ Borek,⁴⁰⁰ Praskolesy,⁴⁰¹ Zdice⁴⁰² a Žebrák). Podobný počet práv držela i šlechta, trvale pět (Liteň, Lochovice, Neumětely,⁴⁰³ Počaply,⁴⁰⁴ Všeradice a Zbiroh⁴⁰⁵), přechodně prezentovala nové faráře u dalších sedmi farností. Pouze v Tmani, Skříplu a Tetíně držel patronátní právo některý církevní představitel.⁴⁰⁶

To, že král měl ve svém držení poměrně velké množství patronací, byla výjimečná situace, neboť v celé pražské diecézi držel pouze 7% z celkového počtu práv.⁴⁰⁷ Zmíněná čísla svědčí o tom, že královských statků bylo na území Berounska a Hořovicka velké množství, a král se svých majetků zbavoval spíše v krajních případech. I přesto víme o několika případech, kdy se tak dělo.

Jak je známo, Karel IV. se stejně jako jeho otec staral o duchovní život v českých zemích. Často daroval a přičleňoval statky k církevním institucím, aby docházelo k jejich rozkvětu, nebo aby nedošlo k jejich úpadku.⁴⁰⁸ Tak se dělo i s majetky z Berounska a Hořovicka.

V roce 1352 připojil ves Mořinu u Berouna k nově založenému klášteru na Slovanech v Praze.⁴⁰⁹ V témže roce byly vyměněny i keře ostružiníku v Mořině a u Tetína, které patřily

³⁹⁸ Vlastník patronátního práva musel odsouhlasit ustanovení nového faráře. To se dělo nejčastěji výměnou, smrtí současného faráře nebo jeho rezignací na farnost.

³⁹⁹ Pouze v roce 1361 drželi patronátní právo Vilkmán, Bušek, Ctibor, Perhard a Přibík ze Sluh, viz LC I, s. 150, v ostatních případech byl patronem český král.

⁴⁰⁰ Kromě roku 1368, kdy byl patronem rytíř Jindřich z Evenic, držel právo prezence nového faráře král. Viz LC I/2, s. 109.

⁴⁰¹ LC I, s. 108; LC I, s. 130; LC I, s. 134; LC I/2, s. 109.

⁴⁰² LC I/2, s. 41.

⁴⁰³ LC II, s. 70.

⁴⁰⁴ LC I/2, s. 34. Ves se po roce 1373 dostala do správy zbirožského panství. Viz Jiří TOPINKA, *Králův dvůr: historie a současnost*, Králův Dvůr 2000, s. 13.

⁴⁰⁵ LC I/2, s. 92.

⁴⁰⁶ Z. HLEDÍKOVÁ, *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv*, s. 46-52.

⁴⁰⁷ Zdeněk BOHÁČ, *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce*. (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv), *Folia Historica Bohemica* 7, 1984, s. 7-42.

⁴⁰⁸ Zdeněk KALISTA, *Karel IV: jeho duchovní tvář*, Praha 2007, s. 144-146.

⁴⁰⁹ RBM V/3, s. 583, č. 1211.

králi, za potok u Dobřichovic patřící konventu křížovníků s červenou hvězdou.⁴¹⁰ V pramenech z tohoto roku se zachoval ještě jeden zápis týkající se Mořiny. Dne 8. listopadu dal 6 lánů lesa v Mořině řádu Křížovníků s červenou hvězdou jako kompenzaci za území, které tento řád ztratil při lokaci Nového města pražského.⁴¹¹ Karel IV. si ponechal v této vsi určitý počet lánů, neboť zde v 60. letech 14. století držel poplužní dvůr.⁴¹² V držení kláštera na Slovanech byla Mořina pouze několik let, v roce 1360 získal část vsi pražský měšťan Johlín Junošův, který ho vyměnil za statky ze vsi Okrouhlá.⁴¹³

V roce 1365 se celá ves dostala do držení českého krále. Jménem Václava IV. byla vydána listina, ve které Mořina byla směněna za Zábornou Lhotu a Hruštice, které připadly klášteru Na Slovanech.⁴¹⁴ Tuto ves pak Karel IV. několikrát daroval svým dvorním malířům. Nejdříve ji získal Mikuláš Wurmser ze Štrasburku, poté v roce 1367 mistr Theodorik. Podle listiny získal Mořinu a její příslušné statky za vyzdobení kaple sv. Kříže na Karlštejně, musel ale odvádět 30 liber vosku karlštejnské kapitule. Karel IV. odkázal dvůr v Mořině nejen mistru Theodorikovi, ale také jeho dědicům.⁴¹⁵ Po smrti mistra Theodorika, který byl nejspíše bezdětný, byla Mořina prodána Zdeně, vdově po Ješkovi Mrázovi z nedalekých Lážovic.⁴¹⁶

Karel IV. se snažil chránit církevní majetek i jiným způsobem: 10. listopad roku 1352 vydal listinu, ve které nařídil rychtářům a přisedícím královských měst, především v Praze a Berouně, aby nevybírali platy a poplatky ze statků a důchodů zbraslavského kláštera.⁴¹⁷

A v neposlední řadě některé statky z Berounska a Hořovicka patřily církevním institucím po staletí. To byl například případ Tmaně, jejíž první část drželi sakristiáni v Pražském kostele a druhou část místní lokální šlechtici. Mezouň držel po několik staletí klášter Na Ostrově. Dále ze vsi Oseku na Hořovicku plynuly platy litomyšlskému biskupovi Janu II.⁴¹⁸

Z těchto výměn a přičleňování je zřejmé, že Karel, stejně jako jeho otec, využíval statky na Berounsku a Hořovicku k vyrovnání dluhů, i když se tak dělo v menší míře. Podobně se zachoval i v případě hradu Žebráku a jeho statků. I přesto, že Žebrák byl spojnicí na Norimberské

⁴¹⁰ RBM V/3, s. 590, č. 1231.

⁴¹¹ RBM V/4, s. 658, č. 1402.

⁴¹² RBM VII/2, s. 313-314, č. 489.

⁴¹³ RBM VII/2, s. 312-313, č. 487.

⁴¹⁴ RBM VIII/1, s. 180-181, č. 316.

⁴¹⁵ J. TEIGE, *Listy*, s. 24-25, č. 14.

⁴¹⁶ TAMTÉŽ, s. 28-30, č. 20.

⁴¹⁷ CIM II, s. 489, č. 334.

⁴¹⁸ *Památky archaeologické a místopisné* 1, 1856, s. 82.

cestě, v roce 1353 ho Karel IV. společně s hradem Přimdou zastavil Albertovi Saskému a jeho potomkům. Český král měl vůči saskému kurfiřtu velký dluh, přes 12 000 kop grošů pražských.⁴¹⁹

Žebrák byl téměř celou dobu Karlovy vlády zastaven. Někteří autoři se domnívají, že Karel na tento hrad zanevřel kvůli tomu, že zde údajně měl zemřít jeho syn Václav. Dle našeho názoru tomu tak být nemuselo. I Karel měl spoustu dluhů, které splácel pomocí zastavování statků. V 50. letech držel Žebrák magdeburský purkrabí Purkhart, který odtud v roce 1358 vydal listinu, ve které daroval nový oltář v Pražském kostele.⁴²⁰ Ještě na konci 50. let nebo přímo v roce 1360 se žebrácké panství dostalo zpět do rukou českého krále, neboť Karel odtud vydal 17. června 1360 list norimberským konšelům.⁴²¹ Rovněž v červnu 1368 odtud šestiletý Václav IV. vydal listinu,⁴²² proto můžeme soudit, že zde pobýval i Karel. Rozpětí těchto let je poměrně dlouhé, v pramenech se nevyskytuje nikdo jiný, kdo by držel žebrácké panství, a proto je pravděpodobné, že v 60. letech byl Žebrák opět v plně královském držení. V 70. letech byl hrad opět zastaven, tentokrát Petrovi z Vartenberka, který byl připomínán v několika pramenech.⁴²³

Majetkové poměry na Berounsku a Hořovicku velmi ovlivnilo založení hradu Karlštejna. Základní kámen byl položen někdy v roce 1348,⁴²⁴ o devět let později bylo založeno karlštejnské děkanství z 27. března 1357.⁴²⁵ V zakládací listině byly vyjmenovány vsi a města patřící králi, které měly ročně přispívat určitou částkou na fungování kapituly.

Mnoho statků se nacházelo v námi sledované oblasti. Konkrétně se jednalo o Beroun (z tohoto města se odvádělo 6 kop a 22 grošů), Loděnice (1,5 kopy), Zadní Třebáň (23 grošů a 6 parvů⁴²⁶), Hostomice (4 kopy, 40 grošů a 9 parvů, z mlýna tamního města dále 68 strychů⁴²⁷), Tetín (1 kopa a 32 grošů), Vráž u Berouna (2 kopy a 6 grošů), Trubín (5 grošů a 5 parvů), Zdice (z tamního kostela zvaný *Alba Ecclesia* se odvádělo 5 grošů a 6 parvů), Hýskov (1 kopa, 24

⁴¹⁹ RBM V/4, s. 691, č. 1491.

⁴²⁰ RBM VI/3, s. 470, č. 781.

⁴²¹ RBM VII/2, s. 351, č. 557.

⁴²² CIM II, s. 622, č. 430.

⁴²³ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Ivan HLAVÁČEK, *Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379-1382*, Praha 1973, s. 159.

⁴²⁴ Přesné datum se nedomohlo, někteří autoři považovali 10. červen 1348 za den, kdy byl položen zakládací kámen k tomuto hradu, ale toto datum bylo v pozdější době prokázáno za mylné. Viz Libor GOTTFRIED, *Byl Karlštejn založen 10. června 1348?* Genealogické a heraldické listy 14/3-4, 1994, s. 1-6.

⁴²⁵ RBM VI, s. 306-310, č. 550.

⁴²⁶ Drobná stříbrná mince, 1/12 ceny pražského groše.

⁴²⁷ Stará váha odpovídající dnešním 93 litrům.

grošů, 24 parvů a rovněž 11 a čtvrt strychů obilí), Hudlice (2 kopy grošů, 3 groše a 17 strychů) a Žloutkovice (46 grošů a 2 parvy). Z těchto odvodů měl každý kanovník získat 6 kop grošů a dvacet pět štrychů obilí, zbytek získal do svého vlastnictví děkan. Ke kapitule byla přičleněna rovněž kaple sv. Apolináře v Žebráku, s jejími příjmy mohli představení děkanství volně nakládat. Také se zde měla denně konat mše.⁴²⁸ A rovněž první karlštejnský děkan Litold odkázal kapitule louku na břehu řeky Berounky, vinici u hry Plešivec a blízkou tůň.⁴²⁹

V pramenech se objevuje ještě jedna zmínka týkající se placení statků: 10. listopadu 1349 se údajně konšelé města Berouna zavázali k tomu, že karlštejnskému děkanství budou z příjmu tohoto města odvádět 6 kop a 22 grošů pražských.⁴³⁰ Datum listiny však nemůže být zapsáno správně. Jelikož k založení děkanství došlo až v roce 1357, muselo dojít k chybě při zápisu. K vydání listiny muselo dojít po roce vzniku kapituly, přikláněli bychom se k roku 1359. Během let ještě získala kapitula další statky z Berounska a Hořovicka. Například v roce 1386 daroval Václav IV. děkanství farní kostel sv. Ludmily v Tetíně.⁴³¹

Berounsko bylo nepochybně za vlády Karla IV. královskou doménou, avšak na Hořovicku se objevilo více statků, které patřily šlechtickým rodům a kde český král neměl takový vliv. Jedním z nich byly i Hořovice, důležitá křižovatka cest, které na počátku 14. století patřily Žerotínům. Po smrti Plichty ze Žerotína se Hořovice rozdělily mezi jeho bratry Habarta a Jaroslava. O dalších majitelích máme spíše skoupé poznatky. Nezachovaly se v listinách, ale v *Libri confirmationum*, a také v nekrologiu hořovického kostela, který byl sepsán v 15. století. Tento pramen byl napsán na list pergamenu, který byl posléze využíván jako desky pekařského hořovického cechu. Byl objeven až ve 20. letech 20. století a obsahoval jména urozených i neurozených lidí, kterým se měla sloužit zádušní mše.⁴³²

Habart nebo Jaroslav měl syna Habarta staršího ze Žerotína, který se v pramenech objevoval od 50. let 14. století, ale spíše ve spojení s hradem Žerotín. V roce 1370 byli v Hořovicích připomenuti bratři Smil a Oldřich z Libomyšle. Oldřich do té doby vlastnil část vesnice Křešín a Ohrazenice nacházející se na Jinecku a Smil měl ve svém vlastnictví části vesnic Cheznovice, Olešné, Rpet a Hořovic.⁴³³ Touto listinou došlo ke spojení těchto statků.

⁴²⁸ J. TEIGE, *Listiny*, s. 19, č. 16.

⁴²⁹ TAMTÉŽ, s. 25-26, č. 15.

⁴³⁰ TAMTÉŽ, s. 14-15, č. 10.

⁴³¹ J. TEIGE, *Listy*, s. 30-31, č. 20.

⁴³² Byl otištěn Václavem Losem v 6. dílu *Monografie Hořovicka a Berounska* na s. 171-175.

⁴³³ RT I, s. 438.

Je tedy možné, že Hořovice byly v polovině 14. století rozděleny na dvě části. První část drželi potomci Habarta staršího ze Žerotína, druhou část Smil a Oldřich z Libomyšle. V roce 1380 se v pramenech objevují ještě další dvě jména, a to Jindřich z Hořovic a Lev z Hořovic. Jindřich se v pramenech objevil 12. ledna jako svědek v listině biskupa v Litomyšli Alberta ze Šternberka.⁴³⁴ Další zmínka je z 10. září, kdy Markéta, vdova po Lvu z Hořovic, nechala ustanovit nového faráře.⁴³⁵

Je možné, že Jindřich i Lev byli v příbuzenském vztahu s bratry z Libomyšle, mohli být bratry nebo syny jednoho z nich. K této domněnce však nemáme žádné další potvrzení. Víme, že v Hořovicích, nebo alespoň v jedné jeho části, stále sídlili příbuzní Habarta staršího ze Žerotína, Habart Plichta a jeho bratr Plichta. Ti se totiž začali přít o patronátní právo tamní farnosti.⁴³⁶ Nevíme, jak spor skončil, patronátní právo na konci 80. let navíc získal český král Václav IV., je tedy možné, že obě poloviny Hořovic se v té době spojily a oba rody vymřely nebo získaly jiné statky.

Doba vlády Karla IV. znamenala pro oblast Berounska a Hořovicka dobu ustálení a rozkvětu. Karel IV. nejprve musel stabilizovat vnitřní politickou situaci, a proto až v 50. letech obrátil svou pozornost na námi sledované území. Nejvíce své pozornosti věnoval jedinému královskému městu Berounu, kterému potvrdil některé ze starších výsad a rovněž mu vystavil nové. Český král však v tomto městě musel rovněž řešit národnostní třenice, neboť v Berouně žilo velké množství Němců. Proto stanovil, aby v městské radě zasedlo šest Němců a šest Čechů. Karel IV. také nechal na Berounsku založit vinice, hamry a splavnit řeku Berouнку, po které se mohli plavit obchodníci.

Co se týče dalšího královského vlivu na Berounsku a Hořovicku, Karel IV. držel také žebračké panství, které však od 50. let 14. století téměř trvale zastavoval svým rádcům a věřitelům. Další vliv v této oblasti potvrzují patronátní práva, která král držel z jedné čtvrtiny z celkového počtu farností. Královskou držbu velmi ovlivnila stavba hradu Karlštejna a založení

⁴³⁴ CDM XIII, s. 157, č. 172.

⁴³⁵ LC III-IV, s. 138.

⁴³⁶ AJ II, s. 104, č. 164.

karlštejnské kapituly. Karel IV. totiž velké množství svých statků věnoval na chod tohoto děkanství.

Berounsko a Hořovicko bylo v polovině 14. století královskou doménou, kde měl král velmi silnou pozici.⁴³⁷ I přesto se zde objevilo několik dalších šlechtických rodů. Nejvýznamnějšími stále byli Zajícové z Valdeka, jejichž příbuzní stále drželi své statky na východ od Berouna. Rovněž v době Karla IV. v Hořovicích stále působil rod Žerotínů. Ve Svinařích se v té době také objevili pánové ze Svinař, prvním byl Bořivoj, otec stejnojmenného syna, který se prosadil na dvoře Václava IV.

Berounsko a Hořovicko za vlády Václava IV.

Prvorozený syn Karla IV. začal svou politickou kariéru ve velmi raném věku. Již ve dvou a půl letech se jeho jméno začalo objevovat v listinách jako spoluvydavatel, později jako jediný vydavatel. Ve čtrnácti letech byl zvolen římským králem, což stálo Karla IV. mnoho majetkových a finančních ztrát. Václav posléze začal s pomocí svých rádců řešit jednotlivé problémy v říši, které mu přidělil jeho otec. Po smrti Karla IV. připadla tehdy sedmnáctiletému Václavovi správa celé říše i zemí Koruny české. Byť se Václav snažil řešit říšskou politiku, která zahrnovala například i dvojpapěžství, v roce 1383 se od této politiky odvrátil a zaměřil se spíše na domácí problémy. Situace v českých zemích však nebyla jednoduchá, Václav byl ve sporu se svými bratřenci moravskými markrabími Prokopem a Joštem. Na královském dvoře rovněž došlo ke změně, zatímco Karel IV. spíše prosazoval církevní rádce, po Václavově boku se spíše začali objevovat šlechtici nižšího původu nebo dokonce i měšťané. Ti byli často na králi finančně závislí, za své rady často dostávali nějaké statky či tituly.⁴³⁸ Současná situace však nebyla, dle mého názoru, ničím zvláštním, udělování majetků se dělo i za vlády Přemyslovců.

Na tuto politickou krizi rovněž navázala krize společenská a hospodářská, která vyústila v odboj vyšší šlechty proti králi. Její příslušníci vedli boj nejen kvůli rozdělení politické moci, ale rovněž kvůli majetkovým poměrům. Za pevné vlády Karla IV. totiž byla posílena hospodářská moc církevních institucí, které získaly velké množství pozemků, což ohrožovalo především

⁴³⁷ František KAVKA, *Královská doména Karla IV. v Čechách a její osudy*, in: Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepísectví, Praha 2002, s. 172-178.

⁴³⁸ Ivan HLAVÁČEK, *Václav IV.*, in: Čeští králové, Praha 2008, s. 210-212.

zájmy šlechty. Během vlády Václava IV. proto došlo k několika konfliktům, které vyústily ve dvojí zajetí českého krále.⁴³⁹

Co se týče námi sledované oblasti, Václav IV. na Berounsku a Hořovicku pobýval velmi často. Byl velmi vášnivým lovcem a často pobýval mimo Prahu. Využíval několik hradů, kde po celý rok střídavě setrval. Během své vlády nechal Václav IV. nově vybudovat nebo přestavět několik hradů, například Křivoklát, Zderaz na Novém městě pražském, Nový hrad u Kunratic, Locket, Vlašský dvůr v Kutné Hoře, Žebrák a Točnick.

Právě dvojice posledně zmíněných hradů se nejspíše stala nejoblíbenějším sídlem mladého krále. Stály na strategickém místě, na trase Norimberské cesty a na pomezí královského loveckého revíru, kde Václav IV. velmi často lovil. Točnick byl mladším z dvojice hradů, začal být budován až v roce 1395 a od roku 1398 zde již král mohl pobývat.⁴⁴⁰ Václav na Točnicku nechal rovněž postavit kapli zasvěcenou sv. Bartoloměji.⁴⁴¹ Ke stavbě tohoto hradu došlo nejspíše kvůli tomu, že blízký Žebrák byl poškozen požárem, a nejspíše nebyl na konci 14. století zčásti obyvatelný. Časté pobyty na těchto hradech nebo ve městě Berouně potvrzují i mnohé vydané listiny z těchto míst.

Podle itineráře byl Václav IV. ze začátku své vlády poměrně mobilní. Svou roli zde sehrál Karel IV., který svého syna zapojoval jak do říšské, tak domácí politiky. Společně pobývali na více místech, nejčastěji v Norimberku, Praze, Písku, Chebu, Brně, ale také v Karlových Varech nebo Mohuči.⁴⁴² Od roku 1376, kdy byl Václav zvolen římským králem, se jeho a Karlova kancelář oddělila, Václav začal pobývat na jednotlivých místech samostatně, odkud rovněž začal vydávat listiny.

Z doby, kdy vládl Václav společně s Karlem, se zachovala pouze jedna zmínka o jejich pobytu na Berounsku a Hořovicku, a to v Žebráku roku 1368. To byla na dlouhou dobu jediná přímá zmínka o pobytu českého krále v této lokalitě. Můžeme ale předpokládat, že Václav na tamních hradech přespával nebo projížděl místní města a vesnice. Další zpráva pochází až z 80. let 14. století, konkrétně z roku 1380, kdy Václav IV. v lednu tohoto roku vydal z města Berouna

⁴³⁹ J. SPEVÁČEK, *Rozmach české státnosti*, s. 60-61.

⁴⁴⁰ Tomáš DURDÍK, *Hrady Václava IV. v Pražských městech a jejich nejbližším okolí*, Documenta Pragensia 6, 1986, s. 24-46.

⁴⁴¹ František ZÁRUBA, *Hradní kaple II. Doba lucemburská*, Praha 2015, s. 24-25.

⁴⁴² Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomatice Václava IV. 4. Itinerář krále Václava IV. (1316-1419)*, Československý časopis historický 60/1, 1962, s. 64-94.

listinu umožňující opevnit městečko Kladruby.⁴⁴³ O rok později nebyla z území Berounska a Hořovicka vydána žádná listina, v roce 1382 pouze jedna z Berouna. Poté však začal počet vydávání strmě stoupat. Malá četnost vydávání listin z námi sledované oblasti naznačuje, že ještě na počátku 80. let Václav IV. často pobýval mimo území Čech v Říši.

Jak již bylo naznačeno, v roce 1383 se Václav IV. částečně odklonil od říšské politiky k té domácí, jeho pobyty v Čechách se proto prodlužovaly a zvýšila se i četnost vydávání listin a dalších různých nařízení. Roku 1383 vydal český král z Berouna dvě listiny, ze Žebráka šest. V roce 1384 byla vydána pouze jedna listina v Berouně, o rok později z tohoto místa vzešlo 5 listin. Ani v roce 1386 nebyla sepsána v Žebráku žádná listina, v Berouně pak tři. O rok později se jako místo vydání objevil Beroun i Žebrák, konkrétně královské město dvakrát a královský hrad čtyřikrát. Nejsme si jisti, proč zpočátku Václav IV. vydával více listin z Berouna. Je možné, že v té době nebyl Žebrák dobře obyvatelný, a Václav ho nechával opravit. Tato situace by nebyla ničím překvapujícím, přeci jen byl tento hrad dlouhou dobu v zástavě několika šlechticů, jejichž zájem na opravě nebyl jistě moc velký.

Od roku 1388 se počet vydávaných listin ze Žebráka začal výrazně stupňovat, naopak z Berouna klesal. Tohoto roku byly vydány v Berouně 2 listiny, v Žebráku pět. O rok později nechal český král sepsat v jediném královském městě na Berounsku 2 listiny, v Žebráku dokonce jedenáct. Konec 80. let tedy znamenal počátek častého a soustavnějšího pobývání Václava IV. na Žebráku.

Roku 1390 vydal z tohoto místa 10 listin, následující rok rovněž deset listin a navíc jednu listinu z Berouna. Rok 1392 znamenal pokles ve vydávání, Václav IV. vydal 4 listiny pouze ze Žebráka. Následný rok byl, co se týče počtu vydávání, podobný, bylo zde sepsáno 5 listin. Obdobné byly i roky 1394 a 1395, z králova loveckého sídla byly vydány 4 listiny. Rok 1396 byl v tomto ohledu pouze chudší, Žebrák se jako místo vydání objevil pouze ve dvou případech. Počet v následujícím roce byl ještě nižší, český král vydal na území Berounska a Hořovicka pouze jednu listinu v Berouně. Ani rok 1398 nepřinesl velké množství vydaných listin, pouze 2 listiny v Žebráku, v roce 1399 se z této oblasti nevydala dokonce žádná listina. Pokles si vysvětlujeme tím, že Václav IV. v 90. letech řešil konflikt s příslušníky vyšší šlechty. Po propuštění z jeho prvního zajetí se český král sice uchýlil na své hrady na Berounsku, odkud však nedocházelo k velkému vydávání listin.

⁴⁴³ CIM IV/1, s. 170, č. 117.

Na počátku 15. století byla situace nejspíše podobná jako na konci 90. let 14. století. Václav IV. jistě opět dlouhodobě pobýval na Žebráku, avšak četnost vydávání jeho listin byla nízká. Ze svého oblíbeného hradu vydal v roce 1400 čtyři listiny, v následném roce o jednu méně. Od tohoto roku se mezi místy vydání v listinách začal rovněž objevovat i nově postavený Točník, v roce 1401 zde nechal král sepsat dvě listiny. Mezi léty 1402 – 1403 nevydal Václav IV. z námi sledované oblasti žádné listiny. Tento stav zapříčinil další konflikt českého krále se šlechtou, ale také se svými moravskými příbuznými. V roce 1404 se Žebrák opět v listinách objevil, konkrétně pětkrát, o rok později dokonce sedmkrát. V roce 1406 byly po delším čase rovněž vydány dvě listiny z Berouna, také čtyři ze Žebráka. Stejný počet listin ze stejných míst byl vydán i v následujícím roce.

Rok 1407 byl poslední, kdy Václav IV. vydal listinu z Berouna, poté se objevily pouze hrady Žebrák a Točník. V roce 1408 byly vydány shodně tři listiny jak ze Žebráka, tak Točníka, o rok později český král nechal sepsat čtyři listiny v Žebráku a osm v Točníku. V roce 1410 se v listinách objevil pouze jednou Žebrák, o rok později naopak jen jedenkrát Točník. Poslední rok, kdy se v listině jako místo vydání objevil nějaký statek z Berounska a Hořovicka, byl rok 1412, Václav IV. vydal tehdy z Točníku 4 listiny.⁴⁴⁴

Podle data vydání se často stávalo, že v jeden den byly vydány listiny jak ze Žebráka, tak z Točníku. Nejspíše se tak dělo kvůli tomu, že Václav na jedno místo vyjel pouze s částí své kanceláře, a zbytek notářů a písařů zůstal na druhém blízkém hradě. Tato skutečnost se často stávala i v případech Prahy a Kunratic.

Obsah vydaných listin z Berouna, Točníka a Žebráka byl velmi různorodý, neboť Václav IV. v nich vydával nařízení pro celé království, ale rovněž potvrzení městům či vyhlášení berní.⁴⁴⁵ V žádné listině, která byla vydaná z území Berounska a Hořovicka, jsme nenalezli zmínku přímo o této oblasti. Václav IV. na těchto místech často pobýval, a proto také statky z Berounska a Hořovicka přílišně nevyužíval pro splácení dluhů pomocí darování statků nebo jejich zastavování. Své majetky se naopak snažil různým způsobem zajistit. Proto na počátku roku 1396 povýšil původní městečko Žebrák na město. Český král mu udělil právo města Berouna, rovněž mu umožnil každou středu pořádat týdenní trhy. V městě měl působit rychtář a

⁴⁴⁴ I. HLAVÁČEK, *Studie 4*, s. 66-90.

⁴⁴⁵ Můžeme jmenovat například ustanovení týdenních trhů v Litoměřicích, které Václav IV. potvrdil v Berouně, viz AKČ V, s. 29, č. 42. Z Berouna ale český král rovněž ustanovil moravského markraběta Jošta jeho zástupcem v Itálii, viz AKČ V, s. 47, č. 72. V Točnici nechal sepsat list, ve které nařídil purkmistru a radě Českých Budějovic, aby se nemstili na Janovi Žižkovi z Trocnova, viz AKČ V, s. 136, č. 219.

konšelé, kteří měli právo hrdelního soudu, měšťané naopak mohli využít dědického právo, král se vzdal práva odúmrti. Město nemělo také patřit pod správu podkomořího nebo královské komory, ale k hradu Žebráku. Tím tedy byla posílena moc hradu Žebráku, tamní purkrabí byl správcem svého okolí.⁴⁴⁶

Jak tedy můžeme vidět z králova itineráře, Václav IV. Berounskem a Hořovickem nejen projížděl po Norimberské cestě do Říše, ale rovněž zde pobýval několik měsíců v roce, mnohdy i v kuse. Proto se v námi sledovaném území také často objevovaly delegace, které požadovaly audienci u krále. To byl i příklad italského poselstva vedeného Bonifaciem z Lipi v roce 1383, který si pokusil zajistit slyšení u krále tím, že odjel na Karlštejn, kde se měl král zdržovat. Ten se však na hradě neobjevil, proto Bonifacio odjel do Berouna, kde se musel zdržet čtyři dny, než ho Václav IV. přijal. Toto slyšení se však uskutečnilo pouze pomocí podplacení královské rady.⁴⁴⁷ Bonifacio po této skutečnosti údajně prohlásil, že *na pražském královském dvoře vládne především kapsa*.⁴⁴⁸

Z doby Václava IV. víme o jediném královském městě na Berounsku velmi málo. Václav IV. vydal ještě za života Karla IV. v roce 1372 právo berounských měšťanů na odúmrtí, o čemž jsme již informovali u vlády Václava otce. Poté až na počátku 15. století nechal český král založit špitál sv. Alžběty, který byl postaven za hradbami města. Stalo se tak 1. července 1404. Důchody tohoto špitálu měl spravovat berounský farář společně se dvěma zvolenými měšťany. Ti měli také rozhodovat, kdo měl být do tohoto špitálu přijat. Farář měl rovněž zajistit, aby kaplan ve špitále vykonával pravidelnou mši.⁴⁴⁹

Ani ostatní vsi a městečka z Berounska a Hořovicka se v pramenech doby vlády Václava IV. příliš neobjevovaly. Václav IV. je příliš nesměňoval, nebo nedaroval církevním institucím. Ty stávající však, podobně jako jeho otec i dědeček, chránil. Vydal například nařízení, aby rychtáři a konšelé Prahy a Berouna nevybírali dávky od Zbraslavského kláštera.⁴⁵⁰

V pramenech najdeme spíše jednotlivce z různých vsí nebo měst z Berounska a Hořovicka. To byl například Enderlin z Berouna, který byl ve sporu s rychtářem Nového města pražského Marinem Rochlovem.⁴⁵¹ Jan z Řevnic, který bydlel v Berouně, se stal naopak

⁴⁴⁶ CIM IV/1, s. 224-225, č. 152.

⁴⁴⁷ J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 172-173.

⁴⁴⁸ M. TOŠNEROVÁ, *Beroun*, s. 39.

⁴⁴⁹ CIM II, s. 987-992, č. 765.

⁴⁵⁰ RBMV VI, s. 41, č. 54.

⁴⁵¹ RBMV VI, s. 39, č. 46.

rozhodcem ve sporu mezi opatem Zbraslavského kláštera Frickem a Zdeňkem magistrem kláštera Řádu křižovníků s červenou hvězdou.⁴⁵² Blízkost Prahy znamenala pro mnoho obyvatel Berounska a Hořovicka mnoho příležitostí. Někteří se stali úředníky v Praze, další dosáhli například nějakého benefícia. To byl i případ Jakuba, který se stal vyšehradským děkanem.⁴⁵³ V pramenech se rovněž objevil Pešík z Komárova, který se dostal do sporu s praskoleským farářem Petrem ze Sádlna. Praskoleský farář totiž požadoval po Pešíkovi desátek z popluží v Otmičích, které Pešík získal. Celá situace se dostala až před soud, Pešík spor prohrál a musel platit desátek v naturální dávce, a to konkrétně zrna z devíti strychů půdy.⁴⁵⁴

To, že Václav IV. často pobýval na Berounsku a Hořovicku, mělo vliv na skladbu jeho dvora. Na něm se totiž objevilo mnoho šlechticů i dalších osob z této oblasti. Nejvýznamnější byl Bořivoj ze Svinař nebo bratři Beneš a Bohuněk z Hořovic. Rovněž ve svědečných řadách se objevili i jiní šlechtici. Jmenujme například Bohouše, purkrabího na Točniku,⁴⁵⁵ zbirožského děkana Jana⁴⁵⁶ a purkrabího Jana z téhož místa.⁴⁵⁷

Bořivoj ze Svinař, jehož rodinná příslušnost byla již rozebrána v kapitole o době vlády Karla IV., se stal jedním z nejvýznamnějších představitelů královského dvora Václava IV. Poprvé se v pramenech objevil v roce 1381, kdy jako člen poselstva českého krále cestoval do Londýna ke královskému dvoru. Toto poselstvo mělo zprostředkovat zasnuby sestry Václava IV. Anny s anglickým králem Richardem II.⁴⁵⁸ Od roku 1383 se začal pravidelně objevovat v říšské politice Václava IV., nejdříve jako pflegar v Hollanbergu, poté jako hejtman Horní Falce v Auerbachu. Tuto funkci zastával celých 15 let, mezi roky 1387 až 1402.⁴⁵⁹ Byl rovněž jeden z nejčastějších relátorů královských listin.⁴⁶⁰

Díky přízni krále získal Bořivoj mnoho statků v Čechách, které však s velkou pravděpodobností spravoval jeho bratr Zachariáš. Od roku 1393 držel Bořivoj Planou u Mariánských lázní nebo Trstenice. Co se týče samotných Svinař, majetkové poměry jsme

⁴⁵² RBMV VI, s. 62, č. 147; s. 63, č. 151.

⁴⁵³ RBMV II, s. 36, č. 98; s. 36-37, č. 100; s. 44, č. 127; s. 46-47, č. 133; s. 49, č. 142; s. 50-51, č. 148.

⁴⁵⁴ RBMV I/5, s. 1327, č. 5364.

⁴⁵⁵ RBMV III, s. 211, č. 527.

⁴⁵⁶ RBMV III, s. 268, č. 679; RBMV III, s. 280, č. 707.

⁴⁵⁷ RBMV III, s. 271, č. 684.

⁴⁵⁸ Ivan HLAVÁČEK, *Bořivoj von Svinaře*, Fränkische Lebensbilder 6, 1975, s. 80.

⁴⁵⁹ Vladimír RŮŽEK, *Družina Bořivoje ze Svinař ve službách Václava IV.*, *Minulost Západočeského kraje* 35, 1989, s. 61-63.

⁴⁶⁰ Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. Relátoři listin Václava IV. a královská rada*, *Československý časopis historický* 11/2, 1963, s. 219.

rozebrali již v kapitole o vládě Karla IV. Je otázkou, jakým způsobem se Bořivoj dostal na královský dvůr. Jelikož jeho otec se přílišně na dvoře neobjevoval, můžeme předpokládat, že Bořivoj využil králových zajížděk na Berounsko do královského hvozdu na lov.

Co se týče držby statků za vlády Václava IV., můžeme je opět přibližně určit díky *Libri confirmationum*. Václav si na území Berounska a Hořovicka udržel podobný počet patronátních práv k farnostem, jako měl jeho otec. Držel tedy podací právo k farnosti v Berouně,⁴⁶¹ Bezdědicích,⁴⁶² Borku,⁴⁶³ Cerhovicích,⁴⁶⁴ Praskolesích,⁴⁶⁵ ve Zdicích,⁴⁶⁶ a Žebráku.⁴⁶⁷

Podobný počet patronátních práv drželi i místní šlechtici – Pešík z Komárova společně s Janem řečeným Student a Markétou, dcerou Škopkovou, získali toto právo k farnosti v Litni,⁴⁶⁸ v Lochovicích v roce 1392 ustanovili nového faráře Bohuněk, Bořivoj a Zbyněk z Lochovic.⁴⁶⁹ Ondřej z Vilémova, který sídlil na hradě Königstein, prezentoval nového faráře v roce 1409 v Neumětelích.⁴⁷⁰ Patronátní právo v Počaplech u Berouna držel na konci 14. století oblíbenec českého krále Jíra z Roztok,⁴⁷¹ avšak v roce 1410 již prezentoval Václav IV.⁴⁷² Patronátní právo k farnosti v často zastavovaném Zbirohu drželi páni z Rožmberka, konkrétně Jindřich,⁴⁷³ a po jeho smrti Čeněk z Vartenberka, poručník Jindřichových synů.⁴⁷⁴ Církev v námi sledované oblasti mohla trvale ustanovovat nové faráře v Tetíně,⁴⁷⁵ Tmani⁴⁷⁶ a ve Skřípli.⁴⁷⁷

Berounsko a Hořovicko bylo za vlády Václava IV. stále královskou doménou, v pramenech se ale rovněž objevily i statky patřící tamním šlechticům. Situace byla velmi podobná jako za vlády Václavových předchůdců, Berounsko bylo spíše královské, na Hořovicku větší množství statků patřilo šlechtě. To byl i příklad Hořovic, které na konci vlády Karla IV.

⁴⁶¹ LC VI, s. 65; LC VII, s. 260.

⁴⁶² LC III-IV, s. 113.

⁴⁶³ LC V, s. 21-22; LC V, s. 71-72; LC VII, s. 12; LC VII, s. 75; LC VII, s. 288.

⁴⁶⁴ LC V, s. 35; LC V, s. 99; LC VI, s. 201; LC VI, s. 257.

⁴⁶⁵ LC III-IV, s. 143; LC VI, s. 231; LC VII, s. 216; LC VII, s. 291-292.

⁴⁶⁶ LC VII, s. 126; LC VII, s. 169.

⁴⁶⁷ LC III-IV, s. 133; LC III-IV, s. 141-142; LC VI, s. 108; LC VII, s. 127.

⁴⁶⁸ LC VI, s. 144-145.

⁴⁶⁹ LC V, s. 144.

⁴⁷⁰ LC VI, s. 260.

⁴⁷¹ LC VI, s. 4-5.

⁴⁷² LC VII, s. 9.

⁴⁷³ LC V, s. 293; LC VI, s. 239.

⁴⁷⁴ LC VII, s. 151.

⁴⁷⁵ LC VII, s. 47.

⁴⁷⁶ LC III-IV, s. 144; LC VI, s. 148; LC VII, s. 8; LC VII, s. 252.

⁴⁷⁷ LC VII, s. 81; LC VII, s. 165-166.

často měnily majitele. Ani za vlády Václava IV. nebyly dlouhou dobu královským statkem. V 80. letech 14. století se o Hořovice přeli potomci pánů ze Žirotína s místní šlechtou. Spory se promítly i do držení patronátního práva k tamní farnosti. Jelikož v roce 1390 držel toto právo Václav IV., můžeme soudit, že nejspíše na počátku roku 1390 se Hořovice staly královským statkem. Je možné, že Václav je získal díky právu odúmrti.

Toto město se rovněž na konci října nebo začátkem listopadu 1390 stalo místem narození Elišky Zhořelecké.⁴⁷⁸ Eliška se narodila Václavovu bratrovi Janu Zhořeleckému a jeho manželce švédské princezně Kateřině. Ta se podle pramenů narodila na blíže nespecifikovaném místě v Hořovicích.⁴⁷⁹ To, proč se Eliška narodila právě v tomto městě, je poměrně složité určit. I přesto, že Hořovice byly v té době s velkou pravděpodobností v královském držení, nedochovaly se však žádné zprávy o tom, že by český král či jeho příbuzní v Hořovicích trvaleji sídlili. Nemůžeme ale vyloučit, že se Kateřina do Hořovic uchýlila, aby unikla vypjaté situaci v hlavním městě. Je rovněž možné, že Kateřina cestovala ve vysokém stupni těhotenství za svým manželem Janem, který v té době pobýval mimo Prahu. Avšak nedojela na místo určení a porodila právě v Hořovicích.

Narození prvorozeného dítěte, byť dcery, byla v rodině zhořeleckého vévody velká událost. To potvrzují i účty města Zhořelce. Tamní radní nechali 26. září 1390 do Hořovic poslat pivo právě na počest nově narozené budoucí vévodkyně.⁴⁸⁰ V účtech se výslovně píše, že posel s darem nejdříve cestoval do Prahy a posléze do Hořovic, kde Kateřina stále pobývala. To by potvrzovalo domněnku, že Kateřina se do toho města přestěhovala již před porodem. Eliška později sehrála důležitou roli v politice svého strýce Václava IV., který ji po smrti jejího otce i matky vychovával. Dvacet let byla dokonce dědičkou zemí Koruny české.

Samotné Hořovice dlouhou dobu přímým královským statkem nezůstaly, je možné, že byly brzy po narození Elišky zastaveny. V tomto případě nám nepomohou zápisy v *Libri confirmationum*, neboť farář Dětrich, který byl instalován v roce 1390, zde působil dlouhých 44 let až do své smrti v roce 1434.⁴⁸¹ V roce 1392 se však v pramenech objevil jiný majitel, Beneš z Hořovic,⁴⁸² který v listinách později vystupoval se svým bratrem Bohuňkem.⁴⁸³

⁴⁷⁸ Marie BLÁHOVÁ, *Svatba Alžběty Zhořelecké s Antonínem Brabantským*, Historie-Otázky-Problémy 1, 2015, s. 33-35.

⁴⁷⁹ Božena KOPIČKOVÁ, *V soumraku Lucemburků*, Dějiny a současnost 16/6, 1994, s. 9-15.

⁴⁸⁰ Richard JECHT, *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris III.*, Görlitz 1905-1910, s. 173.

⁴⁸¹ LC VIII -X, s. 231.

⁴⁸² RBMV III, s. 116, č. 265.

Jejich původ je nejistý, nemůžeme se v tomto případě opřít o žádné středověké prameny. Mohli být příbuzní bratrů z Libomyšle, mohlo se jednat úplně o nové lokální šlechtice. Pokud nebyli příbuznými bývalých majitelů Hořovic, mohli získat toto město od krále jako výsluhy. Od 90. let totiž Beneš s Bohuňkem vystupovali jako podporovatelé Václava IV. v jejich boji proti tzv. panské jednotě.⁴⁸⁴

Spor mezi českým králem a představiteli vyšší šlechty vyvrcholil zajetím Václava IV. 8. května 1394 v Králově Dvoře u Berouna, když odjížděl ze svého sídla v Žebráku do Prahy.⁴⁸⁵ Zajetí zinscenovali vyšší šlechtici společně s moravským markrabětem a Václavovým bratrancem Joštem. Panovník byl posléze odvezen na Pražský hrad, kde byl vězněn. Nejdříve se spojila vojska Jana Zhořeleckého a moravského markraběte Prokopa, která táhla na Prahu.⁴⁸⁶ Král byl kvůli blížícímu se vojsku převezen na hrad Příběnice, poté na hrad Wildberg v Rakousích. Ke střetu nakonec nedošlo, začalo však několikátýdenní vyjednávání mezi představiteli jednoty a zástupci Václava IV. Těchto jednání se účastnil i budoucí římskoněmecký král Ruprecht III. Falcký, který stál na straně českého krále. K definitivnímu vysvobození českého krále došlo až 30. července 1394.⁴⁸⁷

Príslušníci panské jednoty si však po králově propuštění kladli podmínky, mezi které patřilo i vydání některých královských statků – podle jedné z dochovaných listin se jednalo o hrady Žebrák, Karlštejn, Křivoklát a Zvíkov a rovněž o stříbrné doly v Kutné Hoře.⁴⁸⁸ V listu hejtmana Horní Falce Bořivoje ze Svinař však byly uvedeny jiné hrady – Lichtemburk, Žleby, Přimda, Domažlice a Kutná Hora.⁴⁸⁹

Je velmi pravděpodobné, že list Bořivoje byl pozdějším zápisem domluvy mezi oběma tábory, neboť první požadované hrady byly častými sídly Václava IV., kterých by se český král s velkou pravděpodobností nevzdal. Kromě zástavy hradů šlechtici rovněž požadovali, aby se

⁴⁸³ Beneš z Hořovic byl i významným překladatelem kroniky štrasburského kněze Jakub Twingera, který sepsal světové dějiny až do smrti císaře Karla IV. Viz Václav BOK, *Zur Rezeption der Weltchronik Jakob Twingers von Königshofen in Böhmen*, in: *Deutsche Literatur des Mittelalters in Böhmen und über Böhmen. Vorträge der internationalen Tagung, veranstaltet vom Institut für Germanistik der Pädagogischen Fakultät der Südböhmischen Universität České Budějovice*, České Budějovice, 8. bis 11. September 1999, Vídeň 2001, s. 269-284.

⁴⁸⁴ Mezi zakládající členy patřili Jindřich starší z Hradce, Vilém z Landštejna, Ota z Bergova, Jindřich III. z Rožmberka, Jindřich Berka z Hohenštejna, Břeněk ze Skály, Boček z Kunštátu a další příslušníci vyšší české šlechty.

⁴⁸⁵ CDM XII, s. 219-221, č. 228.

⁴⁸⁶ CDM XII, s. 194-195, č. 202.

⁴⁸⁷ DRTA II, s. 405, č. 236.

⁴⁸⁸ TAMTÉŽ.

⁴⁸⁹ DRTA II, s. 406, č. 237.

jejich politická moc dostala na úroveň krále. Václav IV. na tyto podmínky nepřistoupil a odjel z Prahy na Karlštejn a posléze na Žebrák, kam si za měsíc pozval i zástupce jednoty. Nakonec došlo k domluvě a 30. května 1395 potvrdil Václav IV. mocenské vztahy mezi ním a šlechtou.⁴⁹⁰ Poté došlo k několika dalším jednáním, kterých si zúčastnil i Zikmund Lucemburský.⁴⁹¹ O tom, že konflikt byl opravdu rozsáhlý a bouřlivý, svědčí i vražda čtyř Václavových rádců na hradě Karlštejně z 11. června 1397.⁴⁹²

Václav IV. se v tomto konfliktu snažil opřít o nižší šlechtice. Někteří z nich se mu zavázali slibem věrnosti. To učinil i 6. června 1396 Beneš z Hořovic. Rovněž se zavázal k tomu, že kdykoli by Václav IV. nebo někdo další potřeboval, odevzdal by mu svou tvrz Rabštejn (nad Střelou).⁴⁹³

Tato tvrz nacházející se asi 30 kilometrů od Plzně byla strategickým místem, což si uvědomoval již Václavův otec, který ji odkoupil od rodu Pluhů z Rabštejna. Nechal zde rovněž vybírat clo, neboť tudy procházela cesta vedoucí z Prahy do Chebu. Václav IV. během své vlády nechal tento královský statek zastavit právě Benešovi z Hořovic. Ten držel i patronátní právo k místní farnosti.⁴⁹⁴ Rabštejn posléze drželi i Benešovi synové do 20. let 15. století. Podle těchto ukazatelů je zřejmé, že Beneš a zřejmě i jeho bratr často pobývali na královském dvoře, a patřili k jeho užšímu kruhu.

Svou podporu vyjádřil i druhý bratr z Hořovic, Bohuněk. Stalo se tak po druhém králově zajetí 6. března 1402 v Praze, kdy ho nechal uvěznit jeho bratr Zikmund. Proti tomuto uvěznění se postavilo mnoho měst i samotných šlechticů. Mezi nimi byl právě Bohuněk z Hořovic, který společně s Petrem z Trkova poslal 25. června 1402 dopis měšťanům pražským, ve kterém vyhlásili pražským měšťanům otevřené nepřátelství, a začali pustošit jejich venkovské statky.⁴⁹⁵ K definitivnímu smíru došlo až v roce 1409.⁴⁹⁶

⁴⁹⁰ Text tohoto dokumentu viz AČ I, s. 56-58, č. 5.

⁴⁹¹ J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 257-263.

⁴⁹² Václav ŠTĚPÁN, *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397*, Český časopis historický 92/1, 1994, s. 24-121.

⁴⁹³ AKČ V, s. 68, č. 107.

⁴⁹⁴ LC V, s. 279; LC VI, s. 174.

⁴⁹⁵ AČ IV, s. 343, č. 3, „... *Wědětiť wám dáváme, i také se proti wám wystřieháme, žeť chcme vaši nepřítelé býti i wašich všech pomocnikow, my s swými se všemi, ktož pro nás chtie učiniti anebo nechati, dokudž tato wálka mezi námi a wámi tráti bude...*“.

⁴⁹⁶ AČ I, s. 194, č. 6, „*My purgermistr i konšelé i obec všechna velikého města Pražského, wyznáváme zewně tiemto listem všem... že jsme smluweni přátelsky... s urozenými pány Benešem z Hořowic... i s panem Bohuňkem z Hořowic bratrem jeho... Tak my všichni slibujem tiemto listem dobrou wěru bez wšie zlé lsti zase i všichni naši, ktož pro nás*

Z tohoto listu je rovněž zřejmé, jak si bratři rozdělili své statky. Bohuněk držel Hořovice, Beneš sídlil na Rabštejně. Kromě bratrů z Hořovic podporoval krále při jeho druhém zajetí i Jan z Lestkova, královský purkrabí na Žebráku.⁴⁹⁷

Situace v českých zemích byla na sklonku vlády Václava IV. velmi napjatá. Začaly se objevovat sociální nepokoje, prohlubovala se hospodářská krize království, lapkové a jiné loupeživé skupiny začaly přepadávat obchodníky na zemských stezkách i cestách. Rovněž se ozývaly hlasy, které hlásaly reformu církve. Například po projevu mistra Jana Husa proti držbě církevního majetku v Berouně vypukly nepokoje, které musel sám Václav IV. řešit vydáním mandátu.⁴⁹⁸ Samotný Jan Hus se objevil i na území Berounska a Hořovicka. V létě 1412 přijel společně se svým protivníkem Štěpán z Pálče do Žebráka, kde se ubytovali na faře tamního faráře Simona z Vodochod. Oba sokové si vyžádali slyšení u krále, který v té době pobýval na svém oblíbeném hradě, a snažili se vyřešit situaci kolem přijímání odpustků.⁴⁹⁹

Napjatá atmosféra v celém království posléze vyústila ve vypuknutí husitské revoluce. Té se již Václav IV. nedožil, skonal 16. srpna 1419 na Novém hradu u Kunratic.

Václav IV. byl často současníky vykreslován jako opilec, milovník lovu a neschopný král. Jeho pozice však byla velmi obtížná. Do politiky se prostřednictvím svého otce dostal ve velmi raném věku, a tudíž byl i zvyklý, že za něj rozhodovali jiní. Nejdříve to byli rádci Karla IV., posléze ti, které si Václav IV. vybral. Jeho volba však mnohdy nebyla správná, vybíral si především rádce z řad nižší šlechty, kteří se díky vazbám na královský dvůr často obohacovali. Václav měl sice rezidenční sídlo v Praze, ale často odjížděl na hrady Karlštejn, Nižbor a především Žebrák. I díky tomu se na jeho dvoře objevovali šlechtici z Berounska a Hořovicka. Jedním z nejvýznamnějších byl i Bořivoj ze Svinař.

Můžeme potvrdit, i díky studiu patronátních práv, že i za vlády Václava IV. bylo Berounsko spíše královské, zatímco na Hořovicku drželi více statků šlechtici. Český král dokonce držel větší počet patronátních práv než šlechtici, což bylo velmi neobvyklé, neboť král

chtie činiti i nechati, swrchupsaných pánóm i těm všem, kteří jsú w tu chvíli s nimi proto zašli, wěky wěkoma žádným zlým nespomínati...“.

⁴⁹⁷ J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 341.

⁴⁹⁸ M. TOŠNEROVÁ, *Beroun*, s. 39.

⁴⁹⁹ Josef Alexandr HELFERT, *Mistr Jan Hus aneb počátkové církevního rozdělení v Čechách*, Praha 1857, s. 123-125.

v celém pražském arcijáhénství měl právo stanovovat nové faráře pouze v sedmi procentech případů.

I přesto, že český král často na námi sledovaném území pobýval, v listinách se statky z Berounska a Hořovicka příliš nevyskytovaly. Václav IV. sice vydal z Berouna, Žebráka nebo Točnicku několik desítek listin, které se však k tamním majetkům příliš nevztahovaly. Kromě Berouna se na krátký čas i Hořovice staly královským statkem, v roce 1390 se zde dokonce narodila Eliška Zhořelecká. Od roku 1392 však toto město drželi bratři Beneš a Bohuněk z Hořovic, kteří byli věrnými podporovateli českého krále v jeho boji proti tzv. panské jednotě.

Konec vlády Václava IV. byl poznamenán mnohými konflikty, které nakonec vyústily v rozpoutání husitské revoluce. Berounští měšťané nejprve podporovali Zikmunda Lucemburského, avšak po dobytí města husity se obyvatelé postavili na jejich stranu. Husité považovali dobytí Berouna za velmi strategické, neboť to představovalo bezprostřední nebezpečí pro blízkou Prahu. I to svědčí o strategické poloze tohoto místa, ale i celé oblasti, která začala vzkvétat za vlády posledních Přemyslovců a svého vrcholu dosáhla za panování českých králů z rodu Lucemburků.

Závěr

Diplomová práce popisovala vývoj Berounska a Hořovicka ve středověku, jak se měnily majetko – právní vztahy v této oblasti, kdy se začala objevovat lokální šlechta, která se v některých případech objevila na královském dvoře, kde získala důležité pozice. Rovněž zohlednila důležitost Norimberské cesty, jež procházela tímto územím.

Již od pravěku se v oblasti Berounska a Hořovicka začali usazovat lidé, k soustavnějšímu zalidnění došlo v době Keltů, kteří se usadili v Čechách v 6. a 5. století před naším letopočtem. Ti také měli vliv na vznik cest a stezek na českém území, které se s různými obměnami používaly i ve středověku.

Osídlování tohoto kraje pokračovalo i v raném středověku. To dokazují i zmínky v písemných pramenech, ve kterých byly jmenovány statky z Berounska a Hořovicka. Tyto statky byly ve velké míře darovány některé z církevních institucí, v našem případě konkrétně klášteru Na Ostrově, který se nacházel v poměrné blízkosti od hranic Berounska a Hořovicka. Darování jednotlivých statků pokračovalo i na počátku vlády posledních Přemyslovců, především v době Přemysla Otakara I. Sledovaná oblast tedy až do 13. století stála v pozadí v mocenské koncepci českých králů. Byla využívána, procházela tudy cesta, avšak tamní statky nepatřily českým králům, spíše církevním institucím.

Před polovinou 13. století se však situace v majetko – správních poměrech Berounska a Hořovicka změnila. Český král Václav I. si tuto oblast oblíbil, trávil velké množství času lovem v křivoklátském královském hvozdu, který se rozpínal až na území Berounska. Pobýval také na svém loveckém dvorci v Počaplech u Berouna. Kvůli jeho častému pobytu se proto začala na královském dvoře objevovat i tamní šlechta, která v některých případech získala i některé z důležitých funkcí. V tomto případě jmenujme především bratry Neústupa a Gebharda z Hořovic, které můžeme označit jako první majitele Hořovic. V době panování Václava I. došlo k omezení darování statků různým institucím. Český král tak činil nejspíše kvůli tomu, aby se nezmenšovalo území loveckého revíru, ale možná si již byl vědom výhodného postavení této oblasti.

Výhodného postavení však naplno využil až Václavův syn Přemysl Otakar II. Byl to pravděpodobně on, kdo nechal založit jediné královské město na území Berounska a Hořovicka – Beroun. Toto město se v průběhu let stalo správním celkem pro celou oblast, berounským právem

se později řídila nově založená města i vsi, sídlil zde menší soudní úřad, vybíralo se zde clo z procházející cesty. Důležitost Berouna potvrdil i Václav II., který na počátku 14. století potvrdil tomuto městu různá práva.

Na konci vlády posledních Přemyslovců byly na Berounsku a Hořovicku založeny nebo postaveny nejdůležitější města a hrady – Beroun, Hořovice, Nižbor a Žebrák. Posledně jmenovaný hrad však nepatřil českým králům, nýbrž Zajícům z Valdeka. Tento rod se poprvé v pramenech objevil v 11. století, avšak na královském dvoře se začala pravidelně objevovat až ve století třináctém. Jeho rodovým sídlem byl hrad Valdek na Hořovicku, avšak důležitější byl Žebrák postavený ve 2. polovině 13. století, který se nacházel na výhodné pozici. Byl postaven na zemské cestě v blízkosti loveckého revíru.

Byli to Zajícové z Valdeka, kteří ve 13. století i na počátku 14. století ovládali na Berounsku a Hořovicku více statků než čeští králové. Jednalo se o vesnice, které se nacházely v blízkosti rodového sídla Valdeka, ale také o žebrácké panství a jeho přilehlé statky. Ovládali tedy většinu Hořovicka, ale v držení měli i některé vsi z východní části Berounska.

Navíc od počátku 14. století se na královském dvoře objevil Vilém Zajíc z Valdeka, který díky pevným vztahům s královnou Eliškou Přemyslovnou získal důležité funkce. Do svého držení posléze získal i Beroun společně s hradem Nižborem a Berounsko a Hořovicko se tak na čas stalo doménou Zajíců z Valdeka. Tato nastalá situace byla však poměrně krátká, do těchto poměrů zasáhl český král Jan Lucemburský, který požadoval navrácení těchto majetků.

Jan Lucemburský svůj vliv na Berounsku a Hořovicku zvýšil i velmi důležitou výměnou – se Zbyňkem Zajícem z Valdeka vyměnil žebrácké panství za královské budyňské panství. I přesto, že budyňské panství bylo poměrně bohaté, díky žebráckému získal důležitý bod na Norimberské cestě, jejíž prestiž začala za jeho vlády pomalu vzrůstat. Jan rovněž potvrdil i některá další práva Berounu, daroval mu rovněž některé ze svých královských statků. Za jeho vlády došlo tedy k velkému oslabení vlivu Zajíců z Valdeka, kteří ztratili velké množství svých majetků, a drželi pouze valdecké panství a některé statky na západě Berounska.

Roli na vytvoření královské domény na území Berounska a Hořovicka měla i procházejí Norimberská cesta, jejíž prestiž začala stoupat právě v polovině 14. století. Čeští králové drželi ve velké míře vsi a města, které se na této komunikaci nacházely. Bylo to nejen z toho důvodu, že královská pokladna získávala výnosy z vybíraných cel a mýt, ale rovněž králové měli na svých cestách kde přenocovat a rovněž mohli zajišťovat ozbrojený doprovod, ze kterého obdrželi zisky.

Karel IV. pokračoval v koncepci jeho otce. Správnímu centru Berounu daroval další práva, v okolí tohoto města nechal založit vinice a rovněž postavit hamry. Byl častým patronem u ustanovení nových farářů na Berounsku a Hořovicku, což nejspíše svědčilo o rozsáhlé královské držbě vsí, kde se nacházela farnost. Český král a římský císař dokonce v zemském zákoníku *Maiestas Carolina* zařadil hrad Žebrák i město Beroun mezi zastavitelné statky pouze v krajních případech a na maximální dobu 10 – ti let. Během své vlády nechal Žebrák zastavit několikrát, avšak vždy se jednalo pouze o několik let. Touto zástavou s velkou pravděpodobností mořil své dluhy vůči svým věřitelům. V 80. letech již Žebrák opět byl plně v královském držení.

Právě tento hrad si oblíbil Karlův syn Václav IV., což velmi ovlivnilo dění na Berounsku a Hořovicku. Král zde přes rok společně se svou kanceláří pobýval několik měsíců, proto mnoho listin bylo vydáno z Žebráku, Berouna a později rovněž z Točnicku. Právě častá přítomnost krále mimo Prahu nahrávala lokálním šlechticům. Jednou z nejdůležitějších osobností na královském dvoře byl Bořivoj ze Svinař, které se nacházejí u Berouna.

Václav IV. se statky z Berounska a Hořovicka nakládal podobně jako jeho otec. Ve velké míře si je ponechával a snažil se je rozmnožovat. Městečko Žebrák dokonce nechal v roce 1396 povýšit na město, aby zvýšil jeho prestiž. Velmi rozsáhlou držbu opět potvrzovala i častá jmenování nových farářů českým králem. Václav IV. tedy dokončil proměnu Berounska a Hořovicka – z oblasti, která byla sice využívána českými králi, ale stála v pozadí co se týče majetkové držby, se stala královská doména.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

BERÁNEK, Karel, BERÁNKOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug.16.). Tomus V, Fontes archivi nationalis. Pars I, Litterae monasteriorum. Fasciculus 1 (1378-1397)*. Praha: Scriptorium, 2006.

BERÁNEK, Karel, BERÁNKOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus V, Fontes archivi nationalis, Pars I, Litterae monasteriorum. Fasciculus 2, (1398-1419)*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2007.

BERÁNEK, Karel, BERÁNKOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus V, Fontes archivi nationalis. Pars I, Litterae monasteriorum. Fasciculus 3, Index*. Praha: Scriptorium, 2012.

BLÁHOVÁ, Marie. *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-767-X.

BLECHOVÁ-ČELEBIĆ, Lenka. *Regesta Bohemiae et Moraviae: diplomatica nec non epistolaria. Pars VIII, 1364-1378. Fasciculus I, (1364-1366)*. Praha: Institutum historicum Academiae scientiarum Rei publicae Bohemicae, 2014.

BÖHMER, Johann Friedrich, HUBER, Alfons. *Regesta imperii. VIII, Die Regesten des Kaiserreichs unter Kauser Karl IV. 1346-1378*. Innsbruck: Wagner's Universitäts-Buchhandlung, 1877.

ČELAKOVSKÝ Jaroslav. *Codex juris municipalis regni Bohemiae II*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895.

DUŠKOVÁ, Sáša, ŠEBÁNEK, Jindřich. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi IV, fasciculus primus, Inde ab a. MCCXLI usque ad a. MCCLIII*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

DUŠKOVÁ, Sáša, ŠEBÁNEK, Jindřich. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi IV, fasciculus alter, Inde ab a. MCCXLI usque ad a. MCCLIII: (indices, exempla scripturae, sigilla, concordantias continens)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.

DUŠKOVÁ, Sáša, ŠEBÁNEK, Jindřich. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi V, fasciculus primus, Inde ab a. MCCLIII usque ad a. MCCLXVI*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1974.

- DUŠKOVÁ, Sáša, ŠEBÁNEK, Jindřich. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi V fasciculis secundus, Inde ab a. MCCLXVII ad a. MCCLXXVIII*. Praha: Academia, 1981.
- DUŠKOVÁ, Sáša, ŠEBÁNEK, Jindřich. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi V, fasciculus tertius, Inde ab A. 1253 usque ad A. 1278 (acta complementaria regestorum ratione continens)*. Praha: Academia, 1982.
- DUŠKOVÁ, Sáša, VAŠKŮ, Vladimír. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi V, fasciculus quartus, Inde ab A. MCCLIII usque ad A. MCCLXXVIII: (prolegomena diplomatica, indices, exempla scripturae, sigilla, concordantias continens)*. Praha: Academia, 1992.
- DVORSKÝ, František Ivan, EMLER, Josef. *Reliquiae tabularum terae citationum vetustissimae*. Praha: Nákladem král. české společnosti nauk, 1868.
- EMLER, Josef. *Ein Bernaregister des pilsner Kreises vom Jahre 1379*. Praha: Königl. böhm. Gessellschaft der Wissenschaften, 1876.
- EMLER, Josef. *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidiocesim. Liber sextus, Ab anno 1399 usque ad annum 1410*. Praha: Spolek historický, 1883.
- EMLER, Josef. *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber septimus, Ab anno 1410 usque ad annum 1419*. Praha: Sumptibus Societatis historicae Pragensis, 1886.
- EMLER, Josef. *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per Archidioecesim. Liber octavus, nonus et decimus, Ab anno 1421 usque ad annum 1436*. Praha: Typis Grégerianis, 1889.
- EMLER, Josef. *Prameny dějin českých. Díl II, Kosmův letopis český s pokračovateli = Fontes rerum Bohemicarum. Tom II, Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus*. Praha: Nákladem Musea království Českého, 1874.
- EMLER, Josef. *Prameny dějin českých. Díl IV = Fontes rerum Bohemicarum. Tom IV*. Praha: Nákladem Nadání Františka Palackého, 1884.
- EMLER, Josef. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II, Annorum 1253-1310*. Praha: Typis Grégerianis, 1882.
- EMLER, Josef. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III, Annorum 1311-1333*. Praha: Grégr, 1890.

- EMLER, Josef. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV, Annorum 1333-1346*. Praha: Grégr, 1892.
- EMLER, Josef. *Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých*. I. Praha: J. J. Clam Martinic, 1870.
- ERBEN, Karel Jaromír. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars I, Annorum 600-1253*. Praha: Bohumil Haas, 1855.
- FRIEDRICH, Gustav. *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXXI, První kniha provolací desk dvorských z let 1380-1394*. Praha: Bursík & Kohout, 1921.
- FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolarius Regni Bohemiae. Tomi III fasciculus primus, Inde ab a. MCCXXXI. usque ad a. MCCXXXVIII*. Praha: Sumptibus comitiorum Regni Bohemiae, 1942.
- FRIEDRICH, Gustav. *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl 35*. Praha: Bursík & Kohout, 1935.
- FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomus I, Inde ab a. DCCCV usque ad a. MCXCVII*. Praha: Sumptibus comitiorum Regni Bohemiae, 1904-1907.
- FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomus II. Inde ab a. MCXCVIII usque ad a. MCCXXX*. Praha: Sumptibus Comitiorum Regni Bohemiae, 1912.
- FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolarius Regni Bohemiae. Tomi III fasciculus primus, Inde ab a. MCCXXXI. usque ad a. MCCXXXVIII*. Praha: Sumptibus Comitiorum Regni Bohemiae, 1942.
- HAAS, Antonín. *Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Tomus IV., Pars I. Sbíрка pramenů práva městského Království českého. Díl IV., část I. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232-1452*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1954.
- HAAS, Antonín. *Archiv České koruny, 1158-1935: inventář*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČSR, 1961.
- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2255-4.
- HAVEL, Dalibor. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi VII, fasciculus quintus, Inde ab A. MCCLXXXIII usque ad A. MCCCVI*. Brno: Sumptibus Centri Historiae Europae Centralis Investigandae, 2011.

- HIRSCH, Theodor, TÖPPEN, Max, STREHLKE, Ernst. *Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*. 2. Bd. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, HLAVÁČEK, Ivan. *Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379-1382*. Praha: Academia, 1973.
- JECHT, Richard. *Codex diplomaticus Lusatiae superioris. Band 3, Die ältesten Görlitzer Ratsrechnungen bis 1419*. Görlitz: Wagner's Universitäts-Buchhandlung, 1905-1910.
- KAREL IV. *Vita Caroli: vlastní životopis*. Praha: Dobrovský, 2015. ISBN 978-80-7390-233-9.
- KIRSTEN, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolarius Regni Bohemiae. Tomi III fasciculus secundus, Inde a mense iunio a. MCCXXXVIII ad exeuntem annum MCCXL*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.
- KOPIČKOVÁ, Božena. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus 3, Fontes archivi publici Trebonensis*. Praha: Academia, 1977.
- KOPIČKOVÁ, Božena. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus 4, Fontes Archivi publici Olomucensis et Opaviensis*. Praha: Academia, 1989.
- KOPIČKOVÁ, Božena. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus VI, Fontes archivi publici Litomericensis*. Litoměřice: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2013.
- KOSINOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus I, Fontes Archivi capituli metropolitani eccl. Pragensis. Fasciculus 6, 1397-1398*. Praha: Academia, 1982.
- KOSINOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus I, Fontes Archivi capituli metropolitani eccl. Pragensis. Fasciculus 7, 1399-1400*. Praha: Academia, 1981.
- KOSINOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus I, Fontes Archivi metropolitani capituli Pragensis. Fasciculus 1, 1378 dec.-1382*. Praha: Academia, 1967.
- KOSINOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.: 1378 dec.-1419 aug. 16. Tomus 1, Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis. Fasciculus 2, 1382-1387*. Praha: Academia, 1971.

- KOSINOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus I, Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis. Fasciculus 3, 1388-1391*. Praha: Academia, 1974.
- KOSINOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus I, Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis. Fasciculus 4, 1392-1394*. Praha: Academia, 1976.
- KOSINOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.), Tomus I, Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis. Fasciculus 5, 1395-1396*. Praha: Academia, 1978.
- KOSINOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. - 1419 aug. 16.)*. Praha: Academia, 1967.
- KOSS, Rudolf. *Archiv koruny české*. Sv. 2, Katalog listin z let 1158-1346. Praha: Zemský správní výbor, 1928.
- KRAFL, Pavel. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. - 1419 aug. 16.). Tomus VII, Fontes archivi terrae Moraviae Brunae*. Praha: Institutum historicum Academiae scientiarum Rei publicae Bohemicae, 2010.
- MENDL, Bedřich, LINHARTOVÁ, Milena. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars VI. (1355-1358). Praha: Československá akademie věd, 1954.
- MENDL, Bedřich, LINHARTOVÁ, Milena. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars VII., (1358-1363). Fasciculus 1, (1358-1359). Praha: Československá akademie věd, 1954.
- MENDL, Bedřich, LINHARTOVÁ, Milena. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars VII, (1358-1363). Fasciculus 2, (1359-1360). Praha: Československá akademie věd, 1955.
- MENDL, Bedřich, LINHARTOVÁ, Milena. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars VII. Fasciculus 3, (1358-1363). Praha: Československá akademie věd, 1958.
- MENDL, Bedřich, LINHARTOVÁ, Milena. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars VII, (1358-1363). Fasciculus 4, (1361-1362). Praha: Československá akademie věd, 1961.

- MENDL, Bedřich, LINHARTOVÁ, Milena. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars VII, (1358-1363). Fasciculus 5, (1362-1363)*. Praha: Československá akademie věd, 1963.
- MENDL, Bedřich. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars VI (1355-1363)*. Praha: Ministerii scholarum et instructionis publicae, 1929.
- MENDL, Bedřich. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars VI. (1355-1363), Fasciculus I*. Praha: Ministerii scholarum et instructionis publicae, 1928.
- PALACKÝ, František. *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i morawské: z archivůw domácích i cizích. Díl čtvrtý*. Praha: W kommissi u Kronbergra i Řiwnáče, 1846.
- PALACKÝ, František. *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i morawské: z archivůw domácích i cizích. Díl šestý*. Praha: Výbor zemský w království Českém, 1872.
- PALACKÝ, František. *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i morawské: z archivůw domácích i cizích. Díl 3*. Praha: Kronberger i Řiwnáč, 1844.
- PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, Bartoloměj. *Diadochos: [posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech tří stavů slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského]*. Brno: Garn, 2005.
- SEYDL, Josef Antonín. *Kronika královského města Berouna: kronika čili ouplné a obšírné popsání všech památností královského krajského města Berouna, sepsána Josefem Antonínem Seidlem, děkanem téhož královského města, 1828*. Praha: Státní oblastní archiv, 2003. ISBN 80-86772-03-9.
- SCHNELBÖGL, Fritz. *Das "Böhmische Salbüchlein" Kaiser Karls IV. über die nördliche Oberpfalz 1366/68*. München: Oldenbourg, 1973.
- SPĚVÁČEK, Jiří, RYNEŠOVÁ, Blažena. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars 5, 1346-1355. Fasciculus 1, 1346-1348*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.
- SPĚVÁČEK, Jiří, RYNEŠOVÁ, Blažena. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars 5, 1346-1355. Fasciculus 1, 1346-1348*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.
- SVITÁK, Zbyněk, KRMÍČKOVÁ, Helena, KREJČÍKOVÁ, Jarmila. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomi VI, fasciculus primus, Inde ab A. MCCLXXVIII usque ad A. MCCLXXXIII*. Praha: Sumptibus Academiae scientiarum Rei publicae Bohemicae, 2006.

- TADRA, Ferdinand. *Listy kláštera Zbraslavského*. V Praze: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1904.
- TEIGE, Josef. *Listiny děkanství Karlštejnského z let 1322-1625*. Praha: Král. čes. společ. nauk, 1906. Věstník Král. čes. společnosti nauk. 1906.
- TINGL, František Antonín a EMLER, Josef, ed. *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per Archidioecesim, libri primi pars altera ab anno 1363 usque ad annum 1369*. Praha: Grégr, 1874.
- TINGL, František Antonín a EMLER, Josef. *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per Archidioecesim, ab anno 1373 usque ad annum 1390*. Praha: Grégr, 1879.
- TINGL, František Antonín, ed. *Libri quinti: confirmationum ad beneficia ecclesiastica per Archidioecesin Pragenam nunc prima vice in vulgus prolati. Annus 1390*. Praha: Typis typographiae I.L. Kober, 1865.
- TINGL, František Antonín. *Libri - confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus. Liber 2, inchoans ab anno 1369 usque 1373*. Praha: B. Stýblo, 1868.
- TINGL, František Antonín. *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus. Liber 1, Inchoans ab anno 1354 usque 1362*. Praha: Grégr, 1867.
- TOMEK, Václav Vladivoj, ed. *Registra decimarum papalium: čili registra desátků papeženských z diecezí Pražské*. Praha: Král. čes. učená společnost, 1873.
- VAVŘÍNEK, Vladimír. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.: (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus 2, Fontes archivi capituli ecclesiae Wissegradensis*. Praha: Academia, 1968.
- ZACHOVÁ, Jana. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V, 1346-1355. Fasciculus 3, 1350-1352*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2000.
- ZACHOVÁ, Jana. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V, 1346-1355. Fasciculus 4, 1352-1355*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2004.
- ZACHOVÁ, Jana. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V, 1346-1355. Fasciculus 5, Index*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2005.
- ŽITAVSKÝ, Petr. *Zbraslavská kronika = Chronicon aulae regiae*. Překlad František Heřmanský a Rudolf Mertlík. Vyd. 2., opr., (Ve Svobodě 1.). Praha: Svoboda, 1976. 597 s., [1] složený l. příl. Členská knihovna.

Literatura

- ADAM, Dušan. K teorii brodu a brodového místa. In *Staré stezky. Sborník referátů ze 7. semináře 24. dubna 2002*. Brno: Památkový ústav, s. 31-38. ISBN 80-85032-87-2.
- ANDĚL, Rudolf et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. [Díl] 3, Severní Čechy*. Praha: Svoboda, 1984.
- ANTONÍN, Robert. *České země za posledních Přemyslovců*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-446-3.
- BAKALA, Jaroslav. K počátkům lenního zřízení v českém státě. *Slezský sborník*. 1959, **57**, s. 378-388. ISSN 0037-6833.
- BALBÍN, Bohuslav. *Krásy a bohatství české země: (Miscellanea historica regni Bohemiae)*. Praha: Panorama, 1986.
- BALETKA, Břetislav. *Okolí Prahy: západ*. Praha: Olympia, 1990.
- BÁRTA, Stanislav. Smíření otce se synem: uzavření sporu krále Václava I. s markrabětem Přemyslem roku 1249. In *Rituál smíření: konflikt a jeho řešení ve středověku*. Brno: Matice moravská, 2008, s. 101-108. ISBN 978-80-86488-48-6.
- BENKOVÁ, Irena, ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Michal. Několik poznámek k hradišti „Kozel“ u Hostimi, okr. Beroun. *Archeologie ve středních Čechách*. 1997, **1**, s. 311-321. ISSN 1214-3553.
- BENKOVÁ, Irena, ČTVERÁK, Vladimír. „Areál ve Svatém Janu pod Skalou?“ (okr. Beroun). *Archeologie ve středních Čechách*. 1998, **2**, s. 115-144. ISSN 1214-3553.
- BENKOVÁ, Irena, ČTVERÁK, Vladimír. Oppidum u Srbska (okr. Beroun) – přání a skutečnost. *Archeologie ve středních Čechách*. 2000, **4**(1), s. 183-198. ISSN 1214-3553.
- BENKOVÁ, Irena, CHARVÁT, Petr, MATOUŠEK, Václav. Zástavba města Berouna ve 13. století. *Archaeologia historica*. 1995, **20**, s. 157-176. ISSN 0231-5823.
- BENKOVÁ, Irena. Chata ze starší doby římské v Trubíně, okr. Beroun. *Archeologie ve středních Čechách*. 1997, **1**, s. 305-306. ISSN 1214-3553.
- BLÁHOVÁ, Marie. Možnosti a formy cestování ve středověkých Čechách a jejich odraz v soudobé historiografii= Die Möglichkeiten und Formen des Reisens im mittelalterlichen Böhmen. im Spiegel der zeitgenössischen Geschichtsschreibung. In *Cesty a cestování v životě společnosti = Reisen im Leben der Gesellschaft: [sborník příspěvků z konference konané 6.-8.*

- září 1994 v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1995, s. 39-52. ISBN 80-7044-136-4.
- BLÁHOVÁ, Marie. Svatba Alžběty Zhořelecké s Antonínem Brabantským. *HOP. Historie-Otázky-Problémy*. 2015, 7(1), s. 32-45. ISSN 1804-1132.
- BOBKOVÁ, Lenka, FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ, Jana, ZDICHYNEC, Jan. *Korunní země v dějinách českého státu: sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném dne 4. června 2002 na FF UK*. Ústí nad Labem: Albis international, 2003. ISBN 80-86067-85-8.
- BOBKOVÁ, Lenka. Soupis českých držav v Horní Falci a ve Francích za vlády Karla IV. *Sborník archivních prací*. 1980, 30(1), s. 169-228. ISSN 0036-5246.
- BOBKOVÁ, Lenka. *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 1993. ISBN 80-7044-067-8.
- BOHÁČ, Zdeněk, BOHÁČ, Pavel, ŠIMŮNEK, Robert. *Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech: pražský archidiakonát*. Praha: Historický ústav, 2001. ISBN 80-7286-036-4.
- BOHÁČ, Zdeněk. České řeky ve světle písemných pramenů a starých map. *Historická geografie*. 1985, 24, s. 31-51. ISSN 0323-0988.
- BOHÁČ, Zdeněk. K některým geografickým aspektům středověkého osídlení v našich zemích. *Historická geografie. Sborník příspěvků k šedesátinám univ. prof. MUDr. Ervína Černého*. 1973, 10, s. 151-169, map. příl. č. 14-20. ISSN 0323-0988.
- BOHÁČ, Zdeněk. K raně středověkému osídlení Čech. *Historická geografie. Příspěvky k problematice středověkého osídlení a cest*. 1973, 11, s. 209-228. ISSN 0323-0988.
- BOHÁČ, Zdeněk. Kolonizace severovýchodních okrajů brdského hvozdu. *Vědecké práce Československého zemědělského muzea*. 1966, 5, s. 77-94. ISSN 0528-676X.
- BOHÁČ, Zdeněk. *Ostrov: Tisíciletá historie zmařeného kláštera*. Jílové u Prahy: Regionální muzeum, 1999. ISBN 80-238-1209-2.
- BOHÁČ, Zdeněk. Pokus o rekonstrukci obrazu středověkých cest středního Povltaví. *Historická geografie*. 1968, 1, s. 27-37. ISSN 0323-0988.
- BOHÁČ, Zdeněk. Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. století. *Historická demografie*. 1978, 12, s. 59-87. ISSN 0323-0988.

- BOHÁČ, Zdeněk. Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce : (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv). *Folia Historica Bohemica*. 1984, **7**, s. 7-42. ISSN 0231-7494.
- BÖHNER, Kurt. Bonn im Frühen Mittelalter. *Bonner Jahrbücher*. 1978, **178**, s. 395-426. ISSN 0067-9976.
- CENDELÍN, Dušan. Fenomén dálkových tras v pracích na téma starých komunikací. *Staré stezky*. 2003, **8**, s. 9-19. ISBN 80-85032-95-3.
- ČÁKA, Jan. *Podbrdskem od městečka k městu*. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1988. ISBN 80-7057-000-8.
- ČECHURA, Jaroslav. Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce. *Sborník historický*. 1985, **31**, s. 5-30. ISSN 0577-3725.
- ČECHURA, Jiří. Průběh Norimberské a Řezenské cesty v západních Čechách. *Staré stezky. Sborník příspěvků z konference o výzkumu starých komunikací, Prachatice 9.-11.6. 2010*, Prachatice 2015, s. 55-65.
- ČTVERÁK, Antonín, STOLZ, Daniel. Pozdně halštatské hradiště Knihov u Zdic, okr. Beroun. *Archeologie ve středních Čechách*. 2001, **5**(1), s. 313-319. ISSN 1214-3553.
- ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Michal, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-173-6.
- DEJMEK, Jindřich. Děpoltici (K mocenskému postavení a osudům jedné vedlejší větve Přemyslovců). *Mediaevalia Historica Bohemica*. 1999, **1**, s. 89-144. ISSN 0862-979X.
- DURDÍK, Tomáš, BOLINA, Pavel. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-349-2.
- DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-402-9.
- DURDÍK, Tomáš. Nejbližší zázemí hradu Křivoklátu. *Archaeologia historica*. 1999, **24**, s. 263-273. ISSN 0231-5823.
- DURDÍK, Tomáš. Počátky a geneze hradů 13. století v přemyslovském loveckém hvozdu. *Muzeum a současnost*. 1982, **5**, s. 73-130. ISSN 0231-5947.
- DURDÍK, Tomáš. Podíl hradištní tradice na vzniku a podobě nejstarších českých hradů. In *Umění 13. století v českých zemích*. Praha: Československá Akademie věd, 1983, s. 53-66.

- DURDÍK, Tomáš. *Hrady v přemyslovském loveckém hvozdu: ve světle archeologického výzkumu*. Praha: Computer propag servis, 1991.
- DURDÍK, Tomáš. Hrady Václava IV. v Pražských městech a jejich nejbližším okolí. *Documenta Pragensia*. 1986, **6**, s. 24-46. ISSN 0231-7443.
- DVOŘÁČKOVÁ – MALÁ, Dana, ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis: Panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011.
- DVOŘÁČKOVÁ – MALÁ, Dana, ZELENKA, Jan. *Dvory a rezidence ve středověku*. Praha: Historický ústav, 2008. ISBN 978-80-7286-134-7.
- FIALA, Zdeněk. Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století. *Sborník Historický*. 1955. **3**, s. 64-88. ISSN 0577-3725.
- FÍŠERA, Zdeněk. Ke stavební podobě středověkých strážnic. In *Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2002*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, 2002, s. 46-77. ISSN 1803-0777.
- GARKISCH, Miloš, TOPINKA, Jiří, SLAVÍK, Ivan. *Berounsko: doteky minulosti*. Beroun: Okresní úřad Beroun, 1998.
- GARKISCH, Miloš. *Beroun*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-236-5.
- GARKISCH, Miloš. K původu jména Berouna. *Minulostí Berounska*. 2001, **4**, s. 9-12. ISSN 1211-9512.
- GARKISCH, Miloš. O založení města Hořovice. *Minulostí Berounska*. 2003, **6**, s. 9-12. ISSN 1211-9512.
- GERLEOVÁ, Jana. *Páni z Valdeka a jejich sídla do 1. poloviny 14. století* [online]. 2015 [cit. 2016-08-14]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/134574>. Vedoucí práce Josef Žemlička.
- GOTTFRIED, Libor. Praskolesy slaví. *Zpravodaj obce Praskolesy*. 2016, **22**(1).
- GOTTFRIED, Libor. Byl Karlštejn založen 10. června 1348? *Genealogické a heraldické listy* 1994, **16**(3-4), s. 1-6. ISSN 1212-9631.
- MINÁTOVÁ, Helena. *Komunikace na území Českého lesa 1500-1848*. Sborník okresního muzea Tachov. 1979, **12**, s. 27. ISSN 0231-5637.
- HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti [Sv.] 2*. Praha: Akropolis, 1993. ISBN 80-85770-04-0.

- HÁSKOVÁ, Jarmila. Curtis Sbecna a nejstarší doklady její existence. *Numismatické listy*. 1970, **25**, s. 102-113. ISSN 0029-6074.
- HAUFT, Jindřich. *Breviř o českém víně*. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1973.
- HELFERT, Josef Alexandr. *Mistr Jan Hus, aneb, Počátkové církevního rozdvojení v Čechách*. Praha: František Řivnáč, 1857.
- HLAVÁČEK, Ivan. Boj o Zlatou stezku v 15. století. *Jihočeský sborník historický*. 1962, **31**, s. 76-79. ISSN 0323-004X.
- HLAVÁČEK, Ivan. Bořivoj von Svinaře. *Fränkische Lebensbilder*. 1975, **6**, s. 77-91. ISSN 0435-8198.
- HLAVÁČEK, Ivan. Studie k diplomacie Václava IV. Relátoři listin Václava IV. a královská rada. *Československý časopis historický*. 1963, **11**(2), s. 198-225. ISSN 0045-6187.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách. *Folia Historica Bohemica*. 1984, **7**, s. 43-99. ISSN 0231-7494.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. K otázkám vztahu duchovní a světské moci ve 2. polovině 14. století. *Československý časopis historický*. 1976, **24**, s. 250. ISSN 0045-6187.
- HOENSCH, Jörg K. *Lucemburkové: pozdně středověká dynastie celoevropského významu 1308 – 1437*. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-7203-518-5.
- HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha: Panorama, 1992. ISBN 80-7038-182-5.
- HOLUBOVÁ, Markéta. Kámen jako znamení na cestě. In *Staré stezky. Sborník příspěvků z 5. semináře 19. dubna 2000*. Brno: Památkový ústav, 2000, s. 10-33. ISBN 80-85032-77-5.
- HRADECKÝ, Emil. *Berní rula. 26, Kraj Podbrdský*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952.
- HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomacie*. Brno: Filosofická fakulta, 1936.
- HRŮZA, Karel. „Hruza neví či nechce vědět.“ Několik poznámek k diskusi nad souborem basilejských listin z 26. září 1212 a charakterem přemyslovské vlády. *Časopis Matice moravské*. 2007, **126**, s. 371-376. ISSN 0323-052X.
- HUBERT, Miroslav. *Dějiny plavby v Čechách*. Díl I, Plavba veslová, plachetní, samotíží a vlekem živou silou. Děčín: Okresní muzeum, 1996. ISBN 80-238-0446-4.

- CHOC, Pavel. Vývoj cest a dopravy v Čechách do 13. století. Sborník Československé společnosti zeměpisné. 1965, **70**(1), s. 16-23. ISSN 0036-5254.
- JAN, Libor. Proces se Závišem a proměny královské vlády v letech 1289-1290. *Český časopis historický*. 2005, **103**(1), s. 1-40. ISSN 0862-6111.
- JANSOVÁ, Libuše. Středověké skládací vážky z Berouna. *Archeologické rozhledy*. 1957, **9**(2), s. 203-206. ISSN 0323-1267.
- JEŽEK, Martin. Archeologický výzkum v Berouně r. 1993. *Archeologické rozhledy*. 1994, 46, s. 251. ISSN 0323-1267.
- JŮNA, Jindřich a kol. *Monografie Hořovicka a Berounska. Díl I*. Hořovice: Redakční kruh učitelstva, 1929.
- KALISTA, Zdeněk. *Karel IV.: jeho duchovní tvář*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-873-0.
- KAVKA, František. *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0276-8.
- KAVKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378): (Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika)*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-695-1.
- KAVKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378): (Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika). II. díl, (1364-1378)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-760-5.
- KAFKA, František. Vznik krajského zřízení na území středočeského regionu (pol. 13. stol. – 1419-20). Nástin vývoje II. (Pražsko, Mělnicko, Boleslavsko, Slánsko, Rakovnicko, Podbrdsko a Vltavsko). *Památky středních Čech*. 1990, **5**, s. 9-31. ISSN 0862-1586.
- KEJŘ, Jiří. Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě. *Právněhistorické studie*. 1978, **28**, s. 9-44. ISSN 0079-4929.
- KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum 1998. ISBN 80-7184-515-9.
- KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-175-1.
- KLÁPŠTĚ, Jan. Změna – středověká transformace a její předpoklady. *Památky archeologické – Supplementum 2*. 1994, s. 9-59. ISSN 0031-0506.

- KOLÁŘ, Martin. Rozrod Drslaviců. *Památky archeologické*. 1868. **8**(1), s. 82-92. ISSN 0031-0506.
- KOPIČKOVÁ, Božena. Vilém Zajíc – pán z Valdeka. *Podbrdsko*. 2010, **17**, s. 20-57. ISSN 1211-5169.
- KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292-1330*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-915-7.
- KOPIČKOVÁ, Božena. V soumraku Lucemburků. *Dějiny a současnost*. 1994, **16**(6), s. 9-15. ISSN 0418-5129.
- KOŠŤÁL, Vratislav, KOŠŤÁLOVÁ, Renata. *Historická sídla Středočeského kraje. Díl druhý, Berounsko, Kladensko a Rakovnicko*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2012. ISBN 978-80-87474-82-2.
- KRAFT, Wilhelm, SCHWEMMER, Wilhelm. *Kaiser Karls IV. Burg und Wappensaal zu Lauf*. Nürnberg: I. Spindler, 1960.
- KRÁLOVÁ, Alena. Rekonstrukce pravěkých komunikací. In *Archeologie nenalézaného: sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 101-107. ISBN 80-86473-22-8.
- KREMIENSKÁ, Barbora, TŘEŠTÍK, Dušan. Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10. a 11. století). *Hospodářské dějiny*. 1978, **1**, s. 149-213. ISSN 0231-7540.
- KRZEMIEŇSKÁ, Barbara, TŘEŠTÍK, Dušan. Služebná organizace v raně středověkých Čechách. *Československý časopis historický*. 1964, **12**, s. 637-667. ISSN 0045-6187.
- KRZEMIEŇSKÁ, Barbara, TŘEŠTÍK, Dušan. Přemyslovská hradiště a služebná organizace přemyslovského státu. *Archeologické rozhledy*. 1965, **17**, s. 624-655. ISSN 0323-1267.
- KŘENKOVÁ, Zuzana. *Měštští lokátoři v českých zemích ve 13. a 14. století* [online]. 2009 [cit. 2016-08-14]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/65146>. Vedoucí práce Josef Žemlička.
- KUBŮ, František, ZAVŘEL, Petr. Terénní průzkum české části Zlaté stezky. *Zlatá stezka: sborník Prachatického muzea*. 1994, **1**, s. 54-76.
- KVĚT, Radan. Staré stezky v České republice podle Kosmy. In *Staré stezky. Sborník příspěvků z 8. semináře 23. dubna 2003*. Brno: Památkový ústav, 2003, s. 31-61. ISBN 80-85032-95-3.

- KVĚT, Radan. *Staré stezky – součást lidské kultury*. Brno: Littera, 2012, s. 11-20. ISBN 978-80-85763-69-0.
- LIBOR, Jan. Domácí šlechtická opozice a přemyslovští králové 13. věku. In *Rituál smíření: konflikt a jeho řešení ve středověku*. Brno: Matice moravská, 2008, s. 86-93. ISBN 978-80-86488-48-6.
- LIBOR, Jan. K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví. In *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*. Praha: Filosofia, 2007, s. 45-52. ISBN 978-80-7007-263-9.
- LIBOR, Jan. *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno: Matice moravská, 2006. ISBN 80-86488-27-6.
- LUTOVSKÝ, Michal, MATOUŠEK, Václav, STOLZ, Daniel. Lochovice v raném středověku: hradiště a podhradí. *Archeologie ve středních Čechách*. 2002, **6**(2), s. 499-515. ISSN 1214-3553.
- MALÁ, Dana. *Dvory a rezidence ve středověku: sborník příspěvků z kolokvia konaného 18. března 2005 v Historickém ústavu AV ČR ve spolupráci s Ústavem českých dějin FF UK*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7286-095-X.
- MALIČKÝ, Josef. Dvě sídliště ve Zdicích. *Archeologické rozhledy*. 1951, **3**(2-3), s. 161-164. ISSN 0323-1267.
- MALIČKÝ, Josef. Hradiště na Otmíčské hoře. *Archeologické rozhledy*. 1956, **8**, s. 799-804. ISSN 0323-1267.
- MALIČKÝ, Josef. Nově objevené hradiště u Srbska, o. Beroun. *Archeologické studijní materiály*. 1964. **1**, s. 173-178. ISSN 0570-6327.
- MALIČKÝ, Josef. *Přehled osídlení Hořovicka v pravěku a na počátku dějin*. Hořovice: Musejní odb. ZK ROH Obch. tisk., 1953.
- MATOUŠEK, Václav. *Archeologické mapy okresu Beroun: stručný přehled vývoje lidské společnosti na území berounského okresu od starší doby kamenné do raného středověku*. Beroun: Okresní muzeum, 1991.
- MATOUŠEK, Václav, Vladislav RAZÍM. *Historický průvodce Pražské brány Beroun*. Beroun: Okresní muzeum, 1991.
- MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady I*. Praha: Odeon, 1972.
- MILITKÝ, Jiří, HAHN, Miroslav, MARTÍNEK, Miroslav, MATOUŠEK, Václav, STOLZOVÁ, Dana, STOLZ, Daniel, ZAORAL, Roman. Nález pokladu mincí ze 13. století z Tetína. *Český kras*. 2006, **32**, s. 46-49. ISSN 1211-1643.

- MILITKÝ, Jiří, STOLZ, Daniel, STOLZOVÁ, Dana, ZAORAL, Roman. Poklad mincí ze 13. století z Tetína. Předběžná zpráva o nálezu a stavu jeho zpracování. *Folia numismatica*. 2008, **21**, s. 137-145. ISSN 0862-1195.
- MUSIL, Jiří F. *Po stezkách k dálnicím: kapitoly z dějin silnic, silničních dopravních prostředků a silničního stavitelství*. Praha: Nadas, 1987.
- NECHVÁTAL, Bořivoj. *Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2004. ISBN 8-86124-49-5.
- NECHVÁTAL, Bořivoj. Seminář – 940 let Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. In *Královský Vyšehrad IV. Sborník příspěvků ze semináře 940 let Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě*. Praha: Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, 2012, s. 466-473. ISBN 978-80-260-3423-0.
- NOVÁK, David, VAŘEK, Pavel. Tvrze na Berounsku. *Archaeologia historica*. 2013, **38**(2), s. 491-506. ISSN 0231-5823.
- Neolitická osada v Žebráku. *Archeologické rozhledy*. 1958, **10**, s. 153-157. ISSN 0323-1267.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Dílu I. část II., Od Břetislava I. do Přemysla I.* Praha: Jan Laichter, 1913.
- NOVÝ, Rostislav. *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1972.
- Obrázky z Berounska*. Praha: Siréna, 1967.
- PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě. Dílu II částka II. Od roku 1333 do 1403*. Praha: Nákladem knihkupce F. Tempského, 1876.
- PALIVÉC, Viktor. *Vlastivědný průvodce Berounskem: s vlastivědnou mapou okresu*. Praha: Kraj. dům osvěty – Kabinet muzejní a vlastivědné práce, 1959.
- PAVEL, Jakub. Studie k itinerári Karla IV. *Historická geografie*. 1969, **2**, s. 38-78. ISSN 0323-0988.
- PELCL, František Martin. *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen. Zweyter Theil, enthält die Jahre 1355 – 1378, nebst einem Urkundenbuche von zwey hundert sieben und vierzig isst erst gedruckter Diplomen und Briefe*. Praha: Mit Schriften der kais. königl. Normalschule, durch Joh. Adam Hagen, 1781.
- PETRÍČKOVÁ, Jitka. Osteologické nálezy z Točniku, okr. Beroun. *Archeologie ve středních Čechách*. 2000, **4**(1), s. 141-146. ISSN 1214-3553.

- PLAČEK, Miroslav. Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací. *Archaeologia historica*. 1990, **15**, s. 203-205. ISSN 0231-5823
- POLÁK, Stanislav. K regionálnímu pojmu Podbrdská. *Vlastivědný sborník Podbrdská*, 1974-1975, **8-9**, s. 98-102. ISSN 0231-5165.
- POLÍVKOVÁ, Zdeňka. K zakládací listině Chyňavy a Hudlic. *Minulostí Berounska*. 2007, **14**, s. 11-28. ISSN 1211-9512.
- PRAVDODATNÝ, Pravoslav Pravdomil. *Patronátní právo, dějiny jeho v zemi svatováclavské a žádoucí jeho oprava a úprava*. Praha: Tiskem a nákladem Cyrillo – Methodějské knihtiskárny, 1887.
- RAZÍM, Vladislav. *Středověké opevnění města Berouna*. Nymburk: Vega-L, 2003. ISBN 80-86757-09-9.
- ROUBÍK, František. *Silnice v Čechách a jejich vývoj*. Praha: Společnost přátel starožitností, 1938.
- RŮŽEK, Vladimír. Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361. Sborník archivních prací. 1988, **38**(1), s. 37-311. ISSN 0036-5246.
- RŮŽEK, Vladimír. Družina Bořivoje ze Svinař ve službách Václava IV. *Minulostí Západočeského kraje*. 1989, **35**, s. 57-90. ISSN 0544-3830.
- RYANTOVÁ, Marie, VOREL, Petr, ANTONÍN, Robert. *Čeští králové*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-940-6.
- RYBOVÁ, Alena, DRDA, Petr. *Hradiště by Stradonice. Rebirth of the Celtic oppidum*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 1994, s. 138-139. ISBN 80-901026-7-0.
- SEDLÁČEK, August. *Českomoravská heraldika*. V Praze: Nákladem České Akademie věd a umění, 1925.
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl šestý, Podbrdsko*. Praha: Argo, 1995. ISBN 80-85794-66-7.
- SEDLÁČEK, August. *O starém rozdělení Čech na kraje*. V Praze: Nákladem České akademie věd a umění, 1921.
- SEITZ, Reinhard H. Hirschau: eine Stadtgründung Kaiser Karls IV. an der Goldenen Strasse? *Oberpfälzer Heimat* 1972, **16**, s. 69-82.
- SEVERÍN, Karel. Metodika hledání středověkých cest. In *Staré stezky. Sborník referátů z 6. semináře 25. dubna 2001*. Brno: Památkový ústav, 2001, s. 7-55. ISBN 80-85032-80-5.

- SCHIECHE, Emil. Svídnický formulář Jana ze Středy (Das Formelbuch von Svídnice des Johannes von Neumarkt). *Časopis archivní školy*. 1927, **5**, s. 143-144.
- SLÁDEK, František. *Z kronik a pamětí kraje Horymírova*. Lochovice: František Sládek, 2006. ISBN 80-239-7975-2.
- SLÁMA, Jiří. *K počátkům hradské organizace v Čechách. Typologie raně feudálních slovanských států*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1987.
- SLÁMA, Jiří. Přínos archeologie k poznání počátků přemyslovského státu. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A-historie*. 1983, **37**, s. 159-169. ISSN 0036-5335.
- SLÁMA, Jiří. *Střední Čechy v raném středověku. III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*. Praha: Univerzita Karlova, 1988.
- SLÁMA, Jiří. *Střední Čechy v raném středověku. II, Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu*. Praha: Universita Karlova, 1986.
- SMOLOVÁ, Věra. Knín Hor Zlatých – starý nebo nový? *Podbrdsko*. 2009, **16**, s. 7-22. ISSN 1211-5169.
- SOVADINA, Miloslav. Dvůr Václava I. *Sborník archivních prací*. 1995, **45**, s. 3-33. ISSN 0036-5246.
- SOVADINA, Miloslav. Jindřich z Lipé. Část 1. *Časopis Matice moravské*. 2001, **120**, s. 5-36. ISSN 0323-052X.
- SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV.: život a dílo*. Praha: Svoboda, 1979.
- SPĚVÁČEK, Jiří. *Král diplomat*. Praha: Panorama, 1982.
- SPĚVÁČEK, Jiří. Lucemburské koncepce českého státu a jejich přemyslovské kořeny. *Sborník historický*. 1976, **24**, s. 5-51. ISSN 0577-3725.
- SPĚVÁČEK, Jiří. *Rozmach české státnosti za vlády Lucemburků v souvislostech evropské politiky*. Praha: Academia, 1987.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, WIRTH, Zdeněk. *Minulostí Plzně a Plzeňska*. Plzeň: Krajské nakladatelství v Plzni, 1958.
- STARÝ, Marek. Zemský písař Štěpán z Tetína, jeho původ a potomstvo. *Genealogické a heraldické listy*. 1999(**3-4**), s. 27-37. ISSN 1212-9631.
- STOLZ, Daniel. *Berounsko a Hořovicko v pravěku a raném středověku*. Hořovice: Elce Book, 2006. ISBN 80-239-6244-2.

- STOLZ, Daniel. Drobný záchranný výzkum na štíránském sídlišti u Zdic. *Podbrdsko*. 2004, **11**, s. 7. ISSN 211-5169.
- STOLZ, Daniel. Neolitické a germánské osídlení z Točníka, okr. Beroun. *Archeologie ve středních Čechách*. 2012, **16**(1), s. 147-151. ISSN 1214-3553.
- Středočeský kraj: města a obce Středočeského kraje: tradice, historie, památky, turistika, současnost*. Rožnov pod Radhoštěm: Proxima Bohemia, 2009. ISBN 978-80-904275-1-8.
- ŠAFRÁNEK BŘEVNOVSKÝ, Josef M. *Soupis hradů, letohrádků, paláců, tvrzí a zámků v Českých zemích. Díl 4*. Praha: Evans, 1996.
- ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina doby přemyslovské. III. – Listina měst a jejich obyvatel. *Sborník archivních prací*. 1956, **6**(2), s. 99-160. ISSN 0036-5246.
- ŠEVČÍK, Jiří. *Album svatoivanské*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-569-0.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny*. Praha: Jan Laichter, 1938.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav. O počátku města Berouna. *Český časopis historický*. 1937, **43**, s. 51-54. ISSN 0862-6111.
- ŠKVRŇÁK, Jan. *První vrstva šlechtických predikátů na jihozápadní Moravě ve vztahu k sídlům*. Brno, 2011. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav.
- ŠOLLE, Miloš. *Po stopách přemyslovských Děpoliců: příspěvek ke genezi města Kouřimě*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-343-4.
- ŠPŮROVÁ, Markéta. Svědkové v listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (třicátá léta 13. století). *Mediaevalia Historica Bohemica*. 2003, **9**, s. 57-97. ISSN 0862-979X.
- ŠTĚPÁN, Václav. Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397. *Český časopis historický*. 1994, **92**(1), s. 24-121. ISSN 0862-6111.
- ŠUSTA, Josef. *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty: k jeho šedesátým narozeninám. Díl 1*. Praha: Historický klub, 1934.
- TOMKOVÁ, Kateřina. Jantar a komunikace v raně středověkých Čechách. *Archaeologia historica*. 1998, **23**, s. 223-231. ISSN 0231-5823.
- TOPINKA, Jiří. *Králův Dvůr: historie a současnost*. Králův Dvůr: Obec Králův Dvůr, 2000. ISBN 80-238-5718-5.
- TOPINKA, Jiří. Lesy města Berouna. *Minulostí Berounska*. 2003, **6**, s. 69-79. ISSN 1211-9512.

- TOŠNEROVÁ, Marie. *Beroun*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-964-5.
- TOŠNEROVÁ, Marie. Berní rejstřík Podbrdského kraje z roku 1598. *Minulostí Berounska*. 2003, **6**, s. 80-90. ISSN 1211-9512.
- TRACHTOVÁ, Nela. *Les v životě středověkého člověka na příkladu křivoklátského loveckého hvozdu* [online]. Obrazová příloha. 2008 [cit. 2016-08-14]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/57145>. Vedoucí práce Josef Žemlička.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-138-7.
- ÚLOVEC, Jiří. Zříceniny hradu Tetína. *Minulostí Berounska*. 2007, **10**, s. 11-41. ISSN 1211-9512.
- ÚLOVEC, Jiří. Zámky a tvrze v Dolních Vlencích a Svinařích. *Minulostí Berounska*. 2001, **4**, s. 13-38. ISSN 1211-9512.
- VANÍČEK, Vratislav. Předpoklady a formování šlechtické „obce českého království“ (zemské obce). *Mediaevalia Historica Bohemica*. 1991, **1**, s. 13-55. ISSN 0862-979X.
- VANÍČEK, Vratislav. Sociální mentalita české šlechty: urozenost, rytířství, reprezentace. Obecné souvislosti, pojetí družiny, „modernizační“ trend. In *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*. Praha: Filosofia, 2007, s. 141-188. ISBN 978-80-7007-263-9.
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 2. 1197-1250*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-273-2.
- VÁVRA, Ivan. Haberská cesta. *Historická geografie*. 1969, **3**, s. 8-32. ISSN 0323-0988.
- VÁVRA, Ivan. Mostecká cesta. *Historická geografie*. 1979, **18**, s. 351-382. ISSN 0323-0988.
- VÁVRA, Ivan. Osecká cesta – hrobská cesta. *Historická geografie*. 1982, **20**, s. 187-201. ISSN 0323-0988.
- VÁVRA, Ivan. Polská cesta. *Historická geografie*. 1972, **8**, s. 3-30.
- VÁVRA, Ivan. Řezenská a Norimberská cesta. *Historická geografie*. 1973, **11**, s. 31-100. ISSN 0323-0988.
- VÁVRA, Ivan. Srbská cesta. *Historická geografie*. 1978, **17**, s. 369-432. ISSN 0323-0988.
- VÁVRA, Ivan. Trstenická cesta. *Historická geografie*. 1971, **6**, s. 77-132. ISSN 0323-0988.
- VÁVRA, Ivan. Uherská cesta. *Historická geografie*. 1968, **1**, s. 43-61. ISSN 0323-0988.
- VÁVRA, Ivan. Žitavská cesta. *Historická geografie*. 1974, **12**, s. 27-91. ISSN 0323-0988.

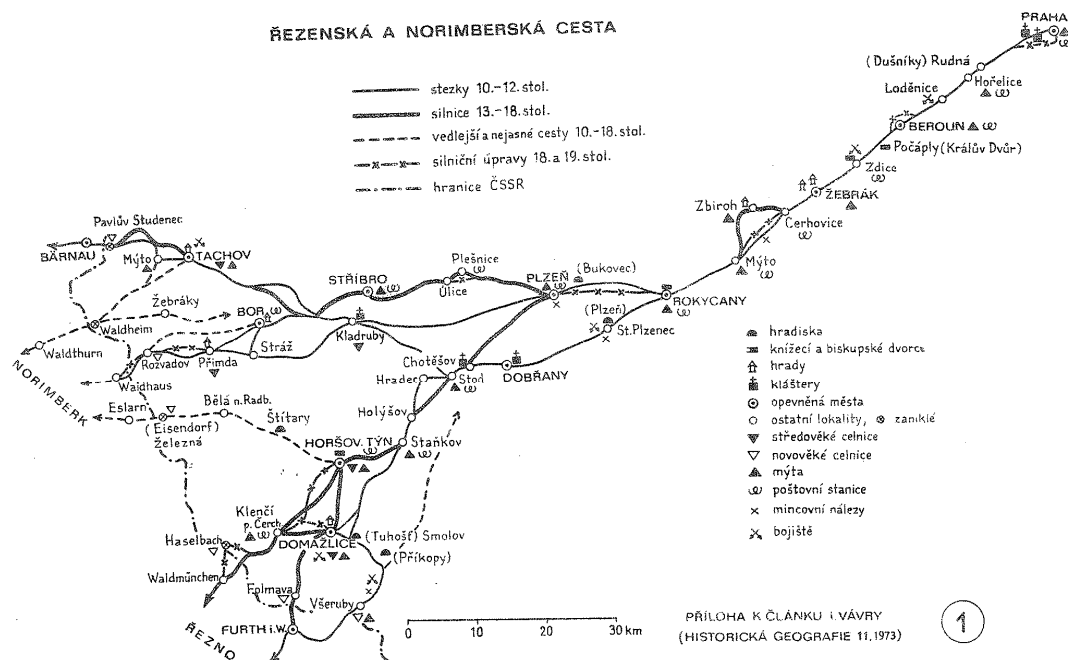
- VYSTYD, Miloš. Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna. *Český časopis historický*. 1914, **20**(2), s. 165-187. ISSN 0862-6111.
- WIHODA, Martin. *První česká království*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-278-8.
- WIHODA, Martin. *Vladislav Jindřich*. Brno: Matice moravská, 2007. ISBN 978-80-86488-00-4.
- WIHODA, Martin. *Zlatá bula sicilská : podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-682-3.
- ZAJÍC, Petr. *Zajícové z Valdeka na Moravě*. [online]. 2008 [cit. 2016-08-14] Dostupné z: http://is.muni.cz/th/146701/ff_b/. Vedoucí práce Tomáš Borovský.
- ZÁPOTOCKÁ, Marie. Chlustina, okr. Beroun: Příspěvek k neolitickému osídlení Hořovicka. *Archeologické rozhledy*. 1982, **34**, s. 140-144. ISSN 0323-1267.
- ZÁPOTOCKÁ, Marie. Loděnice, okr. Beroun. Objekty z doby kultury s vypíchanou keramikou a začátek fáze StK IVb. *Archeologie ve středních Čechách*. 2001, **5**(1), s. 41-105. ISSN 1214-3553.
- ZÁRUBA, František. *Hradní kaple. II., Doba lucemburská*. Praha: vydala Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění v NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-414-0.
- ZELENKA, Jan. Vývoj přemyslovského dvora do 12. století. In *Dvory a rezidence ve středověku. II, Skladba a kultura dvorské společnosti*. Praha: Historický ústav, 2008, s. 39-52. ISBN 978-80-7286-134-7.
- ZELINKA, František Václav. *Okres Berounský: nástin místo- a dějepisný*. Praha: F. V. Zelinka, 1888.
- ZHÁNĚL, Stanislav. *Jak vznikla staročeská šlechta*. Brno: nákladem vlastním, 1930.
- ZVONAŘ, Ladislav. Prameny ke starším dějinám obce Chlustina. *Minulostí Berounska*. 2011, **14**, s. 205-210. ISSN 1211-9512.
- ŽEMLIČKA, Josef. "Omnes Bohemi". Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě. *Mediaevalia Historica Bohemica*. 1993, **3**, s. 111-133. ISSN 0862-979X.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034-1198)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-196-4.
- ŽEMLIČKA, Josef. České 13. století: „privatizace“ státu. *Český časopis historický*. 2003. **101/3**, s. 509-541. ISSN 0862-6111.

- ŽEMLIČKA, Josef. Mocren, Mogkran, Muckern. Kde hledat říšský majetek Mocran et Mocran? *Český časopis historický*. 2007, **105**, s. 305-350. ISSN 0862-6111.
- ŽEMLIČKA, Josef. Expanze, krize a obnova Čech v letech 935-1055. K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě. *Český časopis historický*. 1995, **93**, s. 205-222. ISSN 0862-6111.
- ŽEMLIČKA, Josef. Ke zrodu vrcholně feudální "pozemkové" šlechty ve státě Přemyslovců. *Časopis Matice moravské*. 1990, **109/1**, s. 17-38. ISSN 0323-052X.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198-1253: Proměna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-140-9.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*. Praha: Academia, 1980.
- ŽEMLIČKA, Josef. Poslední lov knížete Břetislava. (K událostem ve Zbečně před Vánocemi roku 1100). In *Ad vitam et honorem: profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno: Matice moravská, 2003, s. 231-246. ISBN 80-86488-13-6
- ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0099-5.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 50-205-0099-5
- ŽEMLIČKA, Josef. Přemyslovská hradska centra a počátky měst v Čechách. *Československý časopis historický*. 1978, **26**, s. 559-586. ISSN 0045-6187
- ŽEMLIČKA, Josef. Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem. *Československý časopis historický*. 1981, **29**, s. 704-730. ISSN 0045-6187.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*. Praha: Melantrich, 1998. ISBN 80-7023-281-1.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Vztah Jana Lucemburského k městům českého království (Nástin problému)*. Mediaevalia Historica Bohemica. 1998, **5**, s. 27-34. ISSN 0862-979X.

Seznam příloh

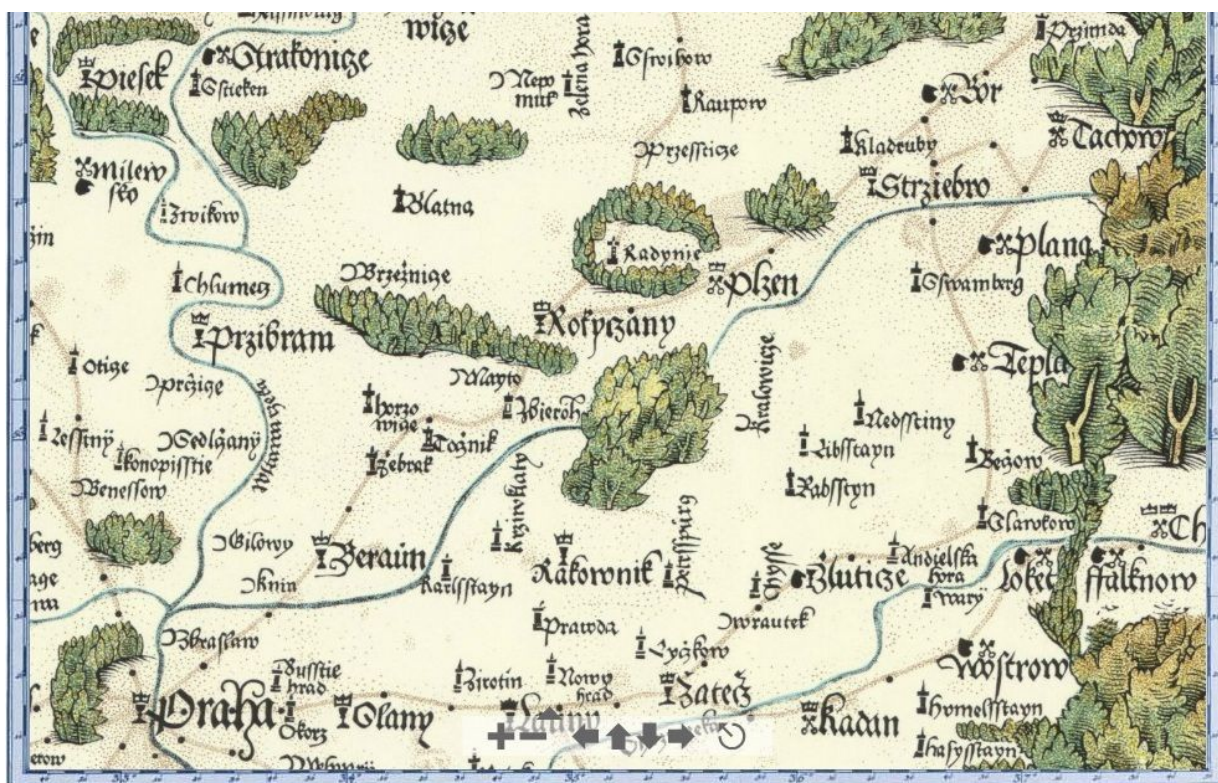
Obr. příloha č. 1: Trasa Norimberské cesty podle Ivana Vávry

Obr. příloha č. 2: Klaudyánova mapa Čech z roku 1518, pohled na Berounsko a Hořovicko

Obr. příloha č. 1: Trasa Norimberské cesty podle Ivana Vávry⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Ivan VÁVRA, *Řezenská a Norimberská cesta*, Historická geografie 11, 1973.

Obr. příloha č. 2: Klaudyánova mapa Čech z roku 1518, pohled na Berounsko a Hořovicko⁵⁰¹

⁵⁰¹ Převzato z: <http://www.oahshb.cz/staremapy/1518.htm>